

Προκατάληψη Γονέων απέναντι σε Μαθητές από Διαφορετικά Πολιτισμικά Πλαίσια:

Συνδέσεις με την Ιδεολογία, τη Σχετική Αποστέρηση και τη Διομαδική Επαφή

Καραγιαννάκη Άννα Ειρήνη (ΑΜ:1011807)

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Σχολική Ψυχολογία»

Ειδίκευση: Σχολική Ψυχολογία

Τμήμα Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Φεβρουάριος 2021

Τριμελής Επιτροπή

Επόπτης: Βασίλης Παυλόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ

Μέλη: Φρόσω Μόττη- Στεφανίδη, Καθηγήτρια, Τμήμα Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ

Γκαρή Αικατερίνη, Καθηγήτρια, Τμήμα Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ

Σημείωμα Συγγραφέα

Το δοκίμιο αυτό αποτελεί διπλωματική εργασία που συντάχθηκε για το ΠΜΣ «Σχολική Ψυχολογία», του Τμήματος Ψυχολογίας, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Περίληψη

Ο στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εξετάσει τους κρίσιμους προβλεπτικούς παράγοντες της προκατάληψης που εξέφρασαν οι γονείς μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι στους μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Όπως υποστηρίζει ο Pettigrew (2016), οι σημαντικότεροι παράγοντες για την πρόβλεψη της προκατάληψης είναι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός, η ποιότητα της διομαδικής επαφής και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας, ενώ ακολουθεί η ομαδική σχετική αποστέρηση. Στην έρευνα συμμετείχαν 182 γονείς μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν σε διαδικτυακό ερωτηματολόγιο. Βρέθηκε ότι τα αυξημένα επίπεδα αυταρχικής υποταγής, συντηρητισμού, ομαδικής σχετικής αποστέρησης και προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, η χαμηλής ποιότητας διομαδική επαφή και το αντρικό φύλο συνδέθηκαν με αυξημένη προκατάληψη. Η σύγχρονη-συμβολική προκατάληψη συνδέθηκε περισσότερο με την αντίληψη της ομαδικής σχετικής αποστέρησης, η αντίληψη της διομαδικής ασυμβατότητας με τον δεξιόστροφο αυταρχισμό, ενώ η άμεση προκατάληψη και η άρνηση των θετικών συναισθημάτων με τη ποιότητα της διομαδικής επαφής. Η ποιότητα της διομαδικής επαφής διαμεσολάβησε τη σχέση μεταξύ ιδεολογικών παραγόντων και προκατάληψης. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι η ετικέτα που αποδόθηκε στους μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια επέδρασε στην ένταση της προκατάληψης που εξέφρασαν οι συμμετέχοντες. Τα αποτελέσματα αυτά δηλώνουν ότι η προκατάληψη συνδέεται στενά με την ιδεολογία, την ποιότητα των εμπειριών διομαδικής επαφής και τα αισθήματα ομαδικής σχετικής αποστέρησης. Επιπλέον, αναδεικνύουν τη σημασία της ετικέτας και τον διαμεσολαβητικό ρόλο της ποιότητας της διομαδικής επαφής για την πρόβλεψη της προκατάληψης.

Λέξεις κλειδιά: προκατάληψη, δεξιόστροφος αυταρχισμός, σχετική αποστέρηση, επαφή

Abstract

The goal of the present research was to examine the crucial predictors of prejudice expressed by parents of students in primary education against students from different cultural backgrounds. As supported by Pettigrew (2016), the most important and highly significant predictors of prejudice are right-wing authoritarianism, quality of intergroup contact and social dominance orientation, followed by group relative deprivation. In the research took part 182 parents of primary education students, by responding to an online questionnaire. It was found that elevated levels of authoritarian submission, conservatism, group relative deprivation and social dominance orientation, low quality of intergroup contact and males were related to increased prejudice. The perception of group relative deprivation had stronger influence on modern-symbolic prejudice, the right-wing authoritarianism on the perception of intergroup incompatibility and the quality of intergroup contact on explicit prejudice and denial of positive emotions. The quality of intergroup contact mediated the relationship between ideological factors and prejudice. In addition, it was found that the label of social category attributed to the students from different cultural backgrounds affected the intensity of the prejudice expressed by the participants. These results denote that prejudice is related to ideology, quality of experiences of intergroup contact and group relative deprivation. In addition, they showcase the importance of labels of social category and the mediating role of the quality of intergroup contact in predicting prejudice.

Keywords: prejudice, right-wing authoritarianism, relative deprivation, intergroup contact

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	7
Σχολείο και Μετανάστευση.....	8
Η Έννοια της Προκατάληψης.....	11
Η Σημασία της Ιδεολογίας.....	20
Η Έννοια της Σχετικής Αποστέρησης.....	34
Η Διομαδική Επαφή.....	39
Η Ετικέτα της Κοινωνικής Κατηγορίας.....	45
Ερευνητικοί Στόχοι και Υποθέσεις.....	48
Μέθοδος.....	50
Συμμετέχοντες.....	50
Μέσα Συλλογής Δεδομένων.....	51
Διαδικασία.....	55
Αποτελέσματα.....	57
Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες.....	57
Έλεγχος Υποθέσεων.....	59
Συζήτηση.....	78
Περιορισμοί και Προτάσεις.....	97
Βιβλιογραφία.....	103

Πρόλογος

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαιτέρως τον επόπτη μου, αναπληρωτή καθηγητή Βασίλη Παυλόπουλο, για τη συνεργασία, την ανατροφοδότηση και την άμεση και διαρκή καθοδήγηση που προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια της παρούσας εργασίας.

Προκατάληψη Γονέων απέναντι σε Μαθητές από Διαφορετικά Πολιτισμικά Πλαίσια:**Συνδέσεις με την Ιδεολογία, τη Σχετική Αποστέρηση και τη Διομαδική Επαφή**

Στην Ελλάδα η σύγχρονη πολυπολιτισμική πραγματικότητα είναι γεγονός. Όλο και περισσότερα άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια φτάνουν στη χώρα μας, στην οποία επιδιώκουν να προσαρμοστούν. Οι τάσεις αυτές διαμορφώνουν μια νέα πραγματικότητα για την κοινωνία αλλά και το σχολείο. Η υποδοχή αυτών των πληθυσμών δεν είναι πάντα θετική από μέρους της επικρατούσας κοινωνίας. Εστιάζοντας στη σχολική πραγματικότητα, συχνά έχουν έρθει στη δημοσιότητα οι σφοδρές αντιδράσεις που έχουν εκδηλωθεί από Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων στο ενδεχόμενο φοίτησης μαθητών από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια στα σχολεία των παιδιών τους. Μια απλή αναζήτηση στο διαδίκτυο αρκεί για να διαπιστώσει κάποιος ότι σε αρκετές περιπτώσεις παρεμποδίστηκε η φοίτηση προσφυγόπουλων/μεταναστώπουλων λόγω των έντονων διαμαρτυριών των γονέων. Τέτοια περιστατικά αναδεικνύουν τον καθοριστικό ρόλο της προκατάληψης που εκφράζεται από τους γονείς.

Η προκατάληψη και τα στερεότυπα των γονέων είναι δυνατόν να επιδράσουν άμεσα στη σχολική πραγματικότητα, μέσα από μεμονωμένες ή συλλογικές δράσεις αλλά και έμμεσα μέσα από τις στάσεις των μαθητών απέναντι στη πολυπολιτισμικότητα και τη διαφορετικότητα, στάσεις, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό θα αντανακλούν τα γονικά πρότυπα σκέψης και συμπεριφοράς (Kite & Whitley, 2016). Στην παρούσα εργασία διερευνήθηκε η προκατάληψη των γονέων μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι σε μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Η συγκεκριμένη ομάδα επιλέχθηκε, γιατί στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση ο αριθμός των μαθητών από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια είναι πολύ μεγαλύτερος και λιγότερο ενσωματωμένος σε σχέση με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και επιπλέον οι γονείς σε αυτήν την αναπτυξιακή περίοδο ασκούν ισχυρές επιδράσεις στα παιδιά τους και στο σχολικό περιβάλλον (Wei et al., 2019).

Το ζήτημα της προκατάληψης έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον των ερευνητών εδώ και πάρα πολλές δεκαετίες. Στην Κοινωνική Ψυχολογία συναντάμε πλήθος θεωριών, οι οποίες προσπαθούν να εντοπίσουν τους κρίσιμους παράγοντες που συνδέονται με την προκατάληψη (βλ. Hogg & Vaughan, 2011). Βασιζόμενοι στο θεωρητικό πλαίσιο του Pettigrew (2016), θεωρήσαμε ότι οι ισχυρότεροι προβλεπτικοί δείκτες της προκατάληψης που θα εκφράσουν οι γονείς θα είναι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας, η σχετική αποστέρηση και η ποιότητα της διομαδικής επαφής με άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Υποθέσαμε συγκεκριμένα ότι η αυξημένη προκατάληψη θα συνδεθεί με την έκφραση μεγαλύτερης έντασης ιδεολογιών που συνδέονται με τον συντηρητισμό, την υπακοή, την εχθρότητα απέναντι στο διαφορετικό και την κοινωνική ανισότητα, όπως αυτές αντανακλώνται μέσα από τον δεξιόστροφο αυταρχισμό και τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας, με αυξημένη αίσθηση σχετικής αποστέρησης και με χαμηλής ποιότητας διομαδική επαφή με την εξω-ομάδα. Η ανάδειξη αυτών των σχέσεων είναι σημαντική, καθώς επιτρέπει την αύξηση της γνώσης γύρω από το φαινόμενο της προκατάληψης και την εύρεση κατάλληλων στρατηγικών, μέσα από τις οποίες θα μπορούσε να επιτευχθεί η ύφεση του φαινομένου. Επιπλέον, επειδή απ' όσο γνωρίζουμε, δεν υπάρχουν δεδομένα για την Ελλάδα σχετικά με το συγκεκριμένο προβλεπτικό μοντέλο, είναι σημαντικό να διερευνήσουμε κατά πόσο οι προβλεπτικοί αυτοί παράγοντες είναι ισχυροί και για την ελληνική κοινωνία.

Σχολείο και Μετανάστευση

Η διαδικασία της μετανάστευσης αναφέρεται στην εθελούσια ή αναγκαστική μετακίνηση ατόμων προς ένα διαφορετικό τόπο μετοίκησης. Η οικειοθελής αποχώρηση με σκοπό τη βελτίωση του τρόπου ζωής συνδέεται με την έννοια του μετανάστη (Παυλόπουλος & συν., 2015), ενώ η εγκατάλειψη της χώρας προέλευσης εξαιτίας του φόβου διώξεων, συγκρούσεων, γενικευμένης βίας ή άλλων καταστάσεων που έχουν διαταράξει σοβαρά

την έννομη τάξη συνδέεται με την έννοια του πρόσφυγα (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 1951). Αν και οι ορισμοί αυτοί φαίνονται σαφείς, η διάκριση μεταξύ των δύο εννοιών τείνει να εκλείψει τα τελευταία χρόνια, καθιστώντας τις έννοιες σε πολλές περιπτώσεις ταυτόσημες (Παυλόπουλος & συν., 2015). Τις τελευταίες δεκαετίες όλο και περισσότεροι άνθρωποι μεταναστεύουν προς τη χώρα μας διαμορφώνοντας μια νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Στην Ελλάδα το 2017 το ποσοστό του γενικού πληθυσμού που είχε γεννηθεί σε κάποια άλλη χώρα εκτός Ελλάδος υπολογιζόταν σε 1.250.900 άτομα (Eurostat, 2017). Ο πληθυσμός αυτός δεν συνιστά μια ομοιογενή ομάδα, αλλά χαρακτηρίζεται από ετερογένεια, καθώς τα άτομα που τον απαρτίζουν προέρχονται από διαφορετικές χώρες και πολιτισμούς. Η πολυπολιτισμική ποικιλομορφία αντανακλάται και στη σχολική πραγματικότητα, όπου μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια συναντώνται στη σχολική τάξη. Η μεγάλη πρόκληση που αντιμετωπίζει το σύγχρονο σχολείο αφορά στην ενσωμάτωση αυτών των μαθητών και τη δημιουργία ενός ασφαλούς και φιλόξενου περιβάλλοντος.

Ένα ασφαλές σχολικό πλαίσιο, στο οποίο όλοι οι μαθητές αισθάνονται ασφαλείς και ευπρόσδεκτοι, συνδέεται με θετικές διαπροσωπικές σχέσεις, καλύτερη συνδεσιμότητα μεταξύ των μελών του σχολείου, αυξημένο σεβασμό στη διαφορετικότητα, συνεργασία με την κοινότητα και αυξημένα επίπεδα υποστήριξης των μαθητών (Lenzi et al., 2017). Η έννοια του φιλόξενου σχολείου είναι άμεσα συνδεδεμένη με το σχολικό κλίμα. Το σχολικό κλίμα αντιπροσωπεύει κάθε πτυχή της σχολικής εμπειρίας, αναφέρεται στις αλληλεπιδράσεις που διαμορφώνονται μεταξύ εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων και προσωπικού και αντανακλά νόρμες, αξίες και στόχους. Η αντίληψη του σχολικού κλίματος διαμορφώνεται μέσα από την επίδραση πολλαπλών περιβαλλοντικών παραγόντων, οι οποίοι βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση με το άτομο (Wang & Degol, 2016). Η οπτική αυτή συνάδει με την οικοσυστημική θεώρηση της ανάπτυξης του ατόμου (Bronfenbrenner, 1979), σύμφωνα με

την οποία το αναπτυσσόμενο άτομο τίθεται στο κέντρο τεσσάρων, ιεραρχικά και επάλληλα διατεταγμένων συστημικών συστημάτων, με τα οποία βρίσκεται σε διαρκή άμεση ή έμμεση αλληλεπίδραση. Το σχολικό κλίμα ιδωμένο υπό αυτή την οπτική θα μπορούσε να νοηθεί ως το αποτέλεσμα των άμεσων και έμμεσων αλληλεπιδράσεων επιμέρους οικολογικών συστημάτων (Rudasill, 2017). Η οπτική αυτή είναι πολύ σημαντική καθώς αναδεικνύει τις επιδράσεις που ασκούνται από τα συστήματα που δεν μετέχουν άμεσα στην εκπαιδευτική διεργασία, όπως είναι οι γονείς.

Από οικοσυστημική οπτική οι γονείς αποτελούν ένα επιμέρους μικροσύστημα, με το οποίο το παιδί βρίσκεται σε άμεση αλληλεπίδραση. Επιπλέον, οι γονείς αλληλεπιδρούν με το σύστημα του σχολείου, επηρεάζοντας και διαμορφώνοντας τη σχολική πραγματικότητα. Η συμμετοχή των γονέων στα σχολικά δρώμενα και η υποστήριξη των αναγκών του σχολείου συνδέεται θετικά με τη δημιουργία του θετικού σχολικού κλίματος (Park et al., 2017). Ειδικότερα, κατά την περίοδο της προσχολικής και σχολικής ηλικίας ο ρόλος της οικογένειας παρουσιάζει μεγαλύτερη βαρύτητα (Human Rights Campaign Foundation, 2009). Την περίοδο αυτή η γονική εμπλοκή είναι η μέγιστη δυνατή, καθώς οι γονείς εμπλέκονται στις ακαδημαϊκές υποχρεώσεις των μαθητών, επικοινωνούν με το σχολείο και συμμετέχουν ενεργά στα σχολικά δρώμενα. Επιπλέον, τα παιδιά αυτής της αναπτυξιακής περιόδου παρουσιάζουν ακόμα υψηλά επίπεδα εξάρτησης από τους γονείς τους και διαμορφώνονται σε καθοριστικό βαθμό από τις γονικές επιδράσεις (Wei et al., 2019).

Τα παραπάνω στοιχεία καταδεικνύουν τον κρίσιμο ρόλο των γονέων για τη διαμόρφωση της σχολικής πραγματικότητας. Ειδικότερα όσον αφορά θέματα υποδοχής μαθητών από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, η προκατάληψη απέναντι σε αυτούς τους μαθητές και οι παράγοντες που συνδέονται με αυτή αναμένουμε ότι θα ασκήσουν τις σημαντικότερες επιδράσεις.

Η Έννοια της Προκατάληψης

Τα στερεότυπα είναι κρίσιμα για την κατανόηση της έννοιας της προκατάληψης. Η έννοια των στερεοτύπων αναφέρεται σε πεποιθήσεις για τα χαρακτηριστικά, τις ιδιότητες και τις συμπεριφορές των μελών μίας ομάδας. Οι πεποιθήσεις αυτές μπορεί να έχουν θετικό ή αρνητικό περιεχόμενο, αντανακλούν κοινές πεποιθήσεις που αποτελούν μέρος του πολιτισμού και έχουν περιγραφικό και κανονιστικό χαρακτήρα (Kite & Whitley, 2016). Παρ' ότι περιέχουν πυρήνα αλήθειας, δεν αποτελούν έγκυρες εκτιμήσεις των χαρακτηριστικών των ατόμων. Κάτω από τη στερεοτυπική σκέψη τα μέλη μιας ομάδας ομογενοποιούνται και τα ατομικά τους χαρακτηριστικά παραβλέπονται. Με αυτό τον τρόπο το μέλος μιας ομάδας νοείται ουσιαστικά όμοιο με τα άλλα, καθιστώντας την ομάδα ως ένα ενιαίο αδιαφοροποίητο σύνολο (Χρυσόχου, 2005). Τα στερεότυπα αποτελούν τη γνωστική δομή, από την οποία απορρέει η μεροληπτική στάση απέναντι σε άτομα συγκεκριμένων ομάδων, δηλαδή η προκατάληψη (Παυλόπουλος, 2006).

Ο Allport (1954, όπως αναφέρεται στο Πανταζής, 2016, σελ. 73) όρισε την προκατάληψη «ως μια ενιαία και σταθερή στάση αντίδρασης με αρνητικό τρόπο προς τα μέλη μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας, η οποία θα μπορούσε να επεκταθεί προς οποιαδήποτε άλλη ομάδα». Η οπτική αυτή ταυτίζεται περισσότερο με την έννοια της παραδοσιακής προκατάληψης και αποκλίνει από τις σύγχρονες μορφές (Duckworth et al., 2020). Η παραδοσιακή και κραυγαλέα (blatant) προκατάληψη αφορά γενικευμένες αρνητικές στάσεις, οι οποίες είναι συνειδητές και εκφράζονται με άμεσο τρόπο. Οι παραλήπτες της προκατάληψης θεωρούνται απειλητικοί και επιζήμιοι για την ευημερία των προκατειλημμένων ατόμων (Πανταζής, 2016). Τα άτομα με παραδοσιακή προκατάληψη βιώνουν έντονα αρνητικά συναισθήματα απέναντι στα άτομα της μειονοτικής ομάδας, επιθυμούν να τα αποκλείσουν από την κοινωνία, και αν αυτό δεν επιτευχθεί, να κυριαρχήσουν και να τα ελέγξουν (Kite & Whitley, 2016). Τα άτομα αυτά δεν αποδέχονται

την έννοια της κοινωνικής ισότητας και θεωρούν ότι διακρίνονται από έμφυτη ανωτερότητα, η οποία δικαιώνει την υποτίμηση των άλλων ομάδων. Υπό αυτό το πρίσμα οι διαφορές μεταξύ των ομάδων είναι ανυπέρβλητες (Rapp, 2016).

Ο παραπάνω ορισμός παρουσιάζει σημαντικούς περιορισμούς και αντανακλά μία μόνο πτυχή της έννοιας της προκατάληψης. Κατ' αρχάς, η προκατάληψη μπορεί να αφορά στάση αντίδρασης με θετικό τρόπο, όπως π.χ. η προστατευτική συμπεριφορά απέναντι στο γυναικείο φύλο στο πλαίσιο του σεξισμού ή μπορεί να απορρέει από θετική στάση απέναντι στην εσω-ομάδα και όχι από την υποτίμηση της εξω-ομάδας (Sibley & Barlow, 2018). Επιπλέον, οι σύγχρονες μορφές προκατάληψης δεν χαρακτηρίζονται από σταθερές στάσεις αντίδρασης με αρνητικό τρόπο. Σε κάθε περίπτωση, όταν αναφερόμαστε στην έννοια της προκατάληψης αναφερόμαστε στη μεροληπτική στάση απέναντι σε ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων λόγω της υπαγωγής τους στη συγκεκριμένη ομάδα. Η προκατάληψη μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, με συχνότερες την προκατάληψη που αφορά τη φυλή και την εθνικότητα (ρατσισμός), τη θρησκεία, το φύλο (σεξισμός), τον σεξουαλικό προσανατολισμό (ετεροσεξισμός/ομοφοβία), την ηλικία, την κοινωνική τάξη, την ικανότητα και την εξωτερική εμφάνιση (Kite & Whitley, 2016). Στην παρούσα εργασία εστιάζουμε στην έννοια του ρατσισμού και ειδικότερα στις στάσεις απέναντι στα άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Είναι ενδιαφέρον, ότι ενώ στις ΗΠΑ η έννοια του ρατσισμού συνδέεται περισσότερο με τις διακρίσεις εις βάρος των Αφροαμερικανών, στην ευρωπαϊκή πραγματικότητα η έννοια του ρατσισμού συνδέεται περισσότερο με τις στάσεις απέναντι στους μετανάστες διαφορετικών φυλών και εθνικοτήτων (Rapp, 2016).

Σύγχρονες Θεωρίες της Προκατάληψης

Η προκατάληψη και οι τρόποι έκφρασής της έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά με το πέρασμα του χρόνου. Φαίνεται ότι οι μεταβαλλόμενες κοινωνικές νόρμες και αξίες, οι οποίες υπαγορεύουν τις αρχές της κοινωνικής ισότητας και των ανθρώπινων δικαιωμάτων, έχουν

οδηγήσει σε ένα βαθμό στη μείωση της έντασης της προκατάληψης και των αρνητικών στερεοτύπων (Dovidio et al., 2016). Οι αλλαγές αυτές άρχισαν να εδραιώνονται μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, οπού και έγιναν με δραματικό τρόπο σαφείς οι επιπτώσεις της υποτίμησης και διάκρισης των άλλων (Kite & Whitley, 2016). Οι σύγχρονες θεωρίες για την προκατάληψη υποστηρίζουν ότι η νόρμα της κοινωνικής ισότητας έχει γίνει ευρέως αποδεκτή στην κοινωνία, με τους νεότερους να ανταποκρίνονται σε αυτή περισσότερο σθεναρά (Bobo et al., 2012). Ωστόσο, ακόμα και άτομα που δεν έχουν πλήρως αποδεχτεί τη νόρμα της κοινωνικής ισότητας, επιθυμούν να συμπεριφερθούν μη προκατειλημμένα, γιατί γνωρίζουν ότι η προκατειλημμένη συμπεριφορά δεν είναι κοινωνικά αποδεκτή. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η έκφραση της προκατάληψης παύει να είναι άμεση, αποκτώντας μια έμμεση και λανθάνουσα μορφή (implicit). Τα περισσότερα βιβλιογραφικά δεδομένα εστιάζουν στις λανθάνουσες μορφές του ρατσισμού, (Dovidio et al., 2016). Φαίνεται ωστόσο ότι αυτές οι τάσεις δεν συναντώνται μόνο στον ρατσισμό, αλλά και σε άλλες μορφές προκατάληψης (Kite & Whitley, 2016).

Έμμεση Προκατάληψη και Μικροεπιθετικότητα. Η έννοια της έμμεσης (implicit) προκατάληψης αναφέρεται σε διομαδικά στερεότυπα και στάσεις που ενεργοποιούνται αυτόματα χωρίς τη συνειδητή επίγνωση του ατόμου. Η αυτόματη ενεργοποίηση καθιστά τη διαχείρισή της δύσκολη και τη συμπεριφορά που εκδηλώνει το άτομο ακούσια. Αντίθετα, η άμεση προκατάληψη (explicit) αναφέρεται σε διομαδικά στερεότυπα και στάσεις, τα οποία οι άνθρωποι σκόπιμα ανασύρουν από τη μνήμη και οδηγούν σε εκούσια και σκόπιμη συμπεριφορά (Desteno et al., 2004). Η σημασία αυτής της διάκρισης αφορά στον έλεγχο που μπορεί να ασκήσει το άτομο στη συμπεριφορά του. Στην περίπτωση της έμμεσης προκατάληψης, η ακούσια ενεργοποίηση και η έλλειψη επίγνωσης γύρω από την ύπαρξη προκατειλημμένων στάσεων, περιορίζει σημαντικά την ικανότητα διαχείρισης και αλλαγής της στάσης (Kite & Whitley, 2016). Πράγματι, φαίνεται ότι τα άτομα πολλές φορές δεν είναι

σε θέση να αντιληφθούν τις αποκλίσεις που παρουσιάζει η συμπεριφορά τους από τις μη προκατειλημμένες συμπεριφορές, γίνονται αμυντικοί στις περιπτώσεις που τους δοθούν αποδείξεις γι' αυτήν ή αντισταθμίζουν υπερβολικά, όταν αναγνωρίσουν την ύπαρξή της, αρνούμενοι όμως ότι τους χαρακτηρίζει (Perry et al., 2015). Οι λανθάνουσες μορφές προκατάληψης επιμένουν και μπορούν να γίνουν το ίδιο επιζήμιες με τις εμφανείς μορφές της προκατάληψης. Τα ερευνητικά δεδομένα γύρω από την έννοια της μικροεπιθετικότητας ενισχύουν αυτόν τον ισχυρισμό (Duckworth et al., 2020).

Η μικροεπιθετικότητα αναφέρεται σε σύντομες, συνηθισμένες και καθημερινές λεκτικές, συμπεριφορικές ή περιβαλλοντικές προσβολές, εκούσιες ή ακούσιες, οι οποίες επικοινωνούν εχθρικές, υποτιμητικές ή αρνητικές προκαταλήψεις και προσβολές προς οποιαδήποτε ομάδα, αλλά ιδιαιτέρως προς πολιτισμικά περιθωριοποιημένες ομάδες (Sue et al., 2007). Η μικροεπιθετικότητα μπορεί να πάρει έκδηλες και άδηλες μορφές. Στην εμφανέστερη μορφή της, αναφερόμαστε σε άμεσες ρατσιστικές επιθέσεις, λεκτικές ή μη, με σκοπό την πρόκληση βλάβης. Λιγότερο άμεσες είναι οι μορφές της μικροπροσβολής και της μικροακύρωσης. Η πρώτη αφορά ακούσιες και ασυνείδητες υποτιμητικές δηλώσεις και η δεύτερη δηλώσεις, οι οποίες ακυρώνουν την εμπειρία του ρατσισμού που έχει βιώσει το άτομο. Με βάση αυτά τα δεδομένα, οι άδηλες μορφές της μικροεπιθετικότητας σχετίζονται με τις έμμεσες μορφές ρατσισμού. Οι επιδράσεις της μικροεπιθετικότητας ακόμα και στις άδηλες μορφές της είναι ευρείες. Τα άτομα των μειονοτικών ομάδων βιώνουν επιβλαβείς σωματικές, ψυχολογικές και γνωστικές επιπτώσεις. Στη βιβλιογραφία συναντάμε συσχετίσεις με χρήση αλκοόλ και καπνού, ακατάλληλη διατροφή, υψηλότερα επίπεδα κατάθλιψης, άγχους, μετατραυματικού στρες και γνωστικής βλάβης (Duckworth et al., 2020).

Ο Σύγχρονος-Συμβολικός Ρατσισμός. Η έννοια του συμβολικού ρατσισμού χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει την προκατειλημμένη στάση των Λευκών Αμερικάνων απέναντι στους Αφροαμερικανούς, η οποία εκφράζεται με έμμεσους και συμβολικούς

τρόπους, όπως η εναντίωση σε ευνοϊκές για τη μειονοτική ομάδα πολιτικές και πρακτικές. Τα άτομα με υψηλά επίπεδα συμβολικού ρατσισμού χαρακτηρίζονται από πολιτικό συντηρητισμό, ατομικιστικές αξίες και ένα πρώιμα αποκτημένο προκατειλημμένο συναίσθημα. Το συναίσθημα αυτό είναι μικρότερης έντασης, σε σύγκριση με την παραδοσιακή προκατάληψη.

Η θεωρία του σύγχρονου ρατσισμού προέρχεται από τη θεωρία του συμβολικού ρατσισμού, αλλά διαφοροποιείται από αυτήν. Ο μεν σύγχρονος ρατσισμός συνδέεται με τις διαδικασίες της κοινωνικοποίησης, ο δε συμβολικός με την αίσθηση απειλής από την παραβίαση των συντηρητικών και ατομικιστικών αξιών (Dovidio et al., 2016). Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για όμοιες προσεγγίσεις, καθώς η προσέγγιση του σύγχρονου ρατσισμού (McConahay, 1986 όπως αναφέρεται στο Kite & Whitley, 2016) δεν αντιτίθεται, αλλά συμπληρώνει την έννοια του συμβολικού ρατσισμού. Στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιήσουμε την έννοια του σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού θεωρώντας τις έννοιες αυτές ουσιαστικά ταυτόσημες (Kite & Whitley 2016· Rapp, 2016).

Οι Ρίζες του Σύγχρονου-Συμβολικού Ρατσισμού. Ο σύγχρονος-συμβολικός ρατσισμός σε αντίθεση με τον παραδοσιακό, ο οποίος βασίζεται στην πεποίθηση της βιολογικής κατωτερότητας, υποστηρίζει την ηθική κατωτερότητα των μειονοτικών ομάδων, υπό την έννοια ότι δεν ανταποκρίνονται στις παραδοσιακές κοινωνικές αξίες εμπλέκοντας τον παράγοντα της ιδεολογίας. Τέτοιες αξίες, ειδικά για την αμερικανική κοινωνία, αλλά και τον ευρύτερο δυτικό κόσμο, περιλαμβάνουν τη σκληρή δουλειά, τον ατομικισμό, την αυτονομία και την αντάρκεια και θεωρούν ότι τα άτομα των μειονοτικών ομάδων προσπαθούν να τις παραβιάσουν (Kite & Whitley 2016). Τα άτομα με υψηλά επίπεδα σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού δεν αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως προκατειλημμένο και θεωρούν ότι οι αρνητικές στάσεις που εκφράζουν, καθώς και η εναντίωση στις ευνοϊκές για τις μειονοτικές ομάδες πολιτικές και πρακτικές είναι

δικαιολογημένες. Αιτιολογούν τη στάση τους βασιζόμενοι σε ένα σύστημα πεποιθήσεων που τους επιτρέπει να εκλογικεύουν αυτό που υποστηρίζουν (Dovidio et al., 2016). Κατ' αρχάς, το άτομο πιστεύει ότι πλέον δεν υπάρχει προκατάληψη ή είναι σπάνια, επομένως δεν υπάρχουν εμπόδια στην επιτυχία των μειονοτικών ομάδων. Η αντίθεση λοιπόν στις ευνοϊκές πρακτικές δεν απορρέει από μεροληψία, αλλά από την πεποίθηση ότι οι μειονοτικές ομάδες δεν παρεμποδίζονται. Υπό αυτό το σκεπτικό, οι όποιες διαφορές μπορεί να εντοπιστούν μεταξύ των ομάδων, οφείλονται σε έλλειψη διάθεσης και σκληρής δουλειάς εκ μέρους των μειονοτικών ομάδων. Οι πολιτικές που σχεδιάστηκαν για να εξασφαλίσουν την ισότητα, συνιστούν ιδιαίτερες χάρες, οι οποίες δεν θα χρειάζονταν, αν οι μειονότητες δούλευαν αρκετά σκληρά. Έτσι, τα περιορισμένα προνόμια που απολαμβάνουν οι μειονοτικές ομάδες αντανακλούν τη δική τους περιορισμένη προσπάθεια και διάθεση για ευημερία, γι' αυτό δεν θα έπρεπε να υπάρχουν τόσο αυξημένες απαιτήσεις ή/και διαμαρτυρίες (Sears & Henry, 2005).

Μια άλλη πεποίθηση που συναντάμε στο μοντέλο του σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού σχετίζεται με το συμφέρον της εσω-ομάδας και τα προνόμια που απολαμβάνουν οι μειονοτικές ομάδες. Οι άνθρωποι προσπαθούν να προαγάγουν τα συμφέροντα της ομάδας τους και θα αντιδράσουν αρνητικά σε οποιαδήποτε απειλή (Rapp, 2016). Οι μειονοτικές ομάδες θεωρείται ότι λαμβάνουν περισσότερα απ' όσα δικαιούνται, στερώντας πόρους από τους υπόλοιπους (Sears & Henry, 2005). Στο κέντρο του σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού βρίσκεται ο γενικευμένος φόβος για απώλεια προνομίων, από άλλη εθνοτική ομάδα. Όσο μεγαλύτερη ένταση έχει η αίσθηση της απειλής, τόσο μεγαλύτερη ένταση θα παρουσιάσει η προκατειλημμένη αντίδραση. Η ιδέα αυτή είναι παρόμοια με την έννοια της σχετικής αποστέρησης που θα εξεταστεί στη συνέχεια. Τα άτομα αντιλαμβάνονται τα προγράμματα που σχεδιάζονται για να ευνοήσουν τις μειονοτικές ομάδες ως απειλητικά, καθώς αφαιρούν από την επικρατούσα ομάδα ευκαιρίες και προνόμια. Ο αυξανόμενος αριθμός μεταναστών

είναι δυνατόν να απειλήσει τη γενικότερη ευημερία της χώρας, εξαντλώντας περιορισμένους πόρους (Rapp, 2016).

Ένας άλλος παράγοντας που συνδέεται με την έννοια του συμβολικού ρατσισμού αναφέρεται στην έννοια της ισότητας. Η αξία της κοινωνικής ισότητας αφορά στην πεποίθηση ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο. Υπό αυτή την έννοια, τα άτομα μπορεί να θεωρούν ότι όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες, αλλά ταυτόχρονα να μην αποδέχονται την παροχή κοινωνικών πόρων ως δικαίωμα όλων (π.χ. πρόσβαση σε παροχές παιδείας και υγείας), το οποίο παρέχεται από το κράτος χωρίς προϋποθέσεις. Τέλος, η περιορισμένη γνώση και επαφή με τη μειονοτική ομάδα συμβάλλει στην εγκαθίδρυση και διατήρηση αυτού του είδους προκατάληψης (Kite & Whitley, 2016). Η συνθήκη της επαφής αποτελεί μια κρίσιμη παράμετρο για την προκατάληψη (Pettigrew, 2016).

Ο Αποστροφικός Ρατσισμός. Ενώ ο σύγχρονος-συμβολικός ρατσισμός χαρακτηρίζει κυρίως τις στάσεις των πολιτικά συντηρητικών ατόμων, ο αποστροφικός ρατσισμός χαρακτηρίζει τις στάσεις των πολιτικά προοδευτικών ατόμων (Kite & Whitley, 2016). Η έννοια του εισήχθη από τον Kovel (1970, όπως αναφέρεται στο Kite & Whitley, 2016), προκειμένου να περιγράψει τις προκατειλημμένες στάσεις που εκδηλώνονται από προοδευτικά άτομα, τα οποία υποτίθεται ότι δεν είναι προκατειλημμένα. Τα άτομα αυτά, ενώ υιοθετούν τις αρχές της ισότητας και πραγματικά θεωρούν τον εαυτό τους ως μη προκατειλημμένο, βιώνουν αρνητικά συναισθήματα. Τα συναισθήματα αυτά δεν αντανακλούν την εχθρότητα απέναντι στις μειονοτικές ομάδες, αλλά αισθήματα άγχους, φόβου ή δυσφορίας. Οι μειονοτικές εθνοτικές/φυλετικές ομάδες μπορεί να είναι απωθητικές στο άτομο, όμως εξίσου απωθητική είναι και κάθε ιδέα προκατάληψης εις βάρος των άλλων. Ο αποστροφικός ρατσισμός εκδηλώνεται έμμεσα χωρίς τη συνειδητή επίγνωση του ατόμου (Dovidio et al., 2016). Διαφέρει από τον σύγχρονο-συμβολικό ρατσισμό στο ότι τα άτομα

συνήθως απορρίπτουν τις παραδοσιακές αξίες και πεποιθήσεις, υποστηρίζουν κοινωνικά προγράμματα και ευνοϊκές πρακτικές, είναι σημαντικότερο για εκείνους το χαρακτηριστικό της μη προκατάληψης και έχουν ισχυρότερο κίνητρο να παρουσιαστούν και να θεωρήσουν ότι κατέχουν αυτό το χαρακτηριστικό (Kite & Whitley, 2016). Ο ρατσισμός αυτός δεν είναι προφανής, άμεσος ή κραυγαλέος, όπως οι περισσότερο παραδοσιακές μορφές του ρατσισμού. Φαίνεται ότι πρόκειται για μια μάλλον περισσότερο εγγενή και ασυνείδητη διαδικασία σε σχέση με τις άλλες μορφές της προκατάληψης (Rappel, 2016).

Ο αποστροφικός ρατσισμός εκδηλώνεται μέσα από συμπεριφορές αποφυγής των ατόμων που ανήκουν στις μειονοτικές ομάδες. Συχνά αποφεύγεται η άμεση επαφή επειδή εγείρει το αρνητικό συναίσθημα ή τερματίζεται πρόωρα. Μπορεί ακόμα να οδηγήσει σε περισσότερο θετικές στάσεις απέναντι στις μειονοτικές ομάδες. Προκειμένου να μη γίνει εμφανής οποιαδήποτε προκατειλημμένη τάση, συχνά τα άτομα αυτά προβαίνουν σε σαφώς ευνοϊκότερη στάση, λειτουργώντας αντισταθμιστικά. Αυτό συμβαίνει όταν οι συνθήκες καθιστούν ξεκάθαρη τη μη προκατειλημμένη αντίδραση. Όταν όμως η κατάσταση παρουσιάζει αμφιλεγόμενο περιεχόμενο και η μη προκατειλημμένη αντίδραση δεν είναι ξεκάθαρη, θα παρουσιάσουν προκατάληψη υπέρ της δικής τους ομάδας, κάνοντας διακρίσεις εις βάρος των εξω-ομάδων. Τέλος, έχει παρατηρηθεί η τάση να υποτιμούν τα άτομα με υψηλή θέση και να αισθάνονται ενόχληση, όταν άτομα των μειονοτικών ομάδων βρίσκονται σε υψηλότερο στάτους από αυτούς (Kite & Whitley, 2016). Αντλώντας από την έρευνα της μικροεπιθετικότητας, οι δυνατότητες αναγνώρισης του αποστροφικού ρατσισμού μπορούν να βελτιωθούν εστιάζοντας ειδικότερα στους τρόπους λεκτικής και μη λεκτικής προσβολής (Dovidio et al., 2019).

Ερμηνείες του Αποστροφικού Ρατσισμού. Μια κρίσιμη ψυχολογική διεργασία, η οποία συνδέεται με τον αποστροφικό ρατσισμό, είναι η διεργασία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης (Dovidio et al., 2019· Dovidio et al., 2016). Τα άτομα κατηγοριοποιούν

τους ανθρώπους σε ευδιάκριτες κοινωνικές ομάδες, διακρίνουν τις ομάδες που ανήκουν οι ίδιοι από τις άλλες και τείνουν να θεωρούν ότι οι ομάδες, στις οποίες υπάγονται, είναι καλύτερες υποτιμώντας τις άλλες. Ο λόγος, για τον οποίο δημιουργείται αυτή η τάση, σχετίζεται με την αυτοεκτίμηση. Τα άτομα επιδιώκουν να διατηρήσουν θετική κοινωνική ταυτότητα, για να μπορέσουν να ενισχύσουν ή να διατηρήσουν την αυτοεκτίμησή τους. Η θετική αξιολόγηση της ομάδας, στην οποία υπάγονται, ευνοεί αυτή την τάση (Tajfel & Turner, 1986). Επιπλέον, τα άτομα επιθυμούν να προωθήσουν το συμφέρον της ομάδας, στην οποία υπάγονται. Μια διαδικασία παρόμοια με αυτή που συμβαίνει στο σύγχρονο-συμβολικό ρατσισμό, στην προκείμενη περίπτωση όμως ο παράγοντας αυτός διαδραματίζει λιγότερο σημαντικό ρόλο (Kite & Whitley, 2016).

Ο αποστροφικός ρατσισμός, όπως συμβαίνει γενικότερα με τις περισσότερες λανθάνουσες μορφές της προκατάληψης, διαμορφώνεται πρώιμα μέσα από τις επιδράσεις της κοινωνικοποίησης. Τα παιδιά μεγαλώνουν μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο σημαδεύεται από τις διαδεδομένες αρνητικές στάσεις απέναντι στις μειονοτικές ομάδες. Πρόκειται για πολιτισμικά μηνύματα που δημιουργούν στάσεις μέσα από τη διαδικασία της συνειρμικής μάθησης, όπου αρνητικές εικόνες και συναισθήματα σταθερά συνδυάζονται με τα άτομα των εξω-ομάδων δημιουργώντας αρνητικές συσχετίσεις σε βάθος χρόνου. Τα παιδιά μαθαίνουν αυτές τις στερεοτυπικές συσχετίσεις και τις αρνητικές συναισθηματικές αντιδράσεις μέσα από τους φορείς κοινωνικοποίησης. Εστιάζοντας στην αποστροφική προκατάληψη, φαίνεται ότι οι αντιφατικές αξίες, με τις οποίες το άτομο έρχεται σε επαφή, δημιουργούν τις προϋποθέσεις δημιουργίας του φαινομένου. Από τη μία τα άτομα μαθαίνουν τις μεροληπτικές στάσεις και εσωτερικεύουν το αρνητικό συναίσθημα, από την άλλη διδάσκονται μέσω της κοινωνικοποίησης τις αξίες της δικαιοσύνης και της ισότητας δημιουργώντας μια αντιφατική πραγματικότητα. Η σύγκρουση μεταξύ αυτών των αντιφατικών δυνάμεων οδηγεί σε αντικρουόμενα συναισθήματα και μη συνεπή συμπεριφορά

απέναντι στα μέλη αυτών των ομάδων. Έτσι, άλλοτε θα προβούν σε διακρίσεις, αντανακλώντας το αρνητικό συναίσθημα, άλλοτε όχι, αντανακλώντας τις πεποιθήσεις της κοινωνικής ισότητας. Το ποια συμπεριφορά θα εκδηλώσουν τελικά σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά της κατάστασης, στην οποία βρίσκονται. Σε καταστάσεις, στις οποίες αναγνωρίζουν ότι η προκατάληψη είναι προφανής στους άλλους και στον εαυτό τους, δεν θα κάνουν διάκριση. Όταν όμως η κατάλληλη συμπεριφορά δεν είναι προφανής ή όταν μπορούν να εκλογικεύσουν μια αρνητική ανταπόκριση σε μη ρατσιστική βάση, θα υποτιμήσουν τα μέλη των μειονοτικών ομάδων, θεωρώντας ότι η συμπεριφορά τους δεν πηγάζει από προκατάληψη (Kite & Whitley, 2016).

Η Σημασία της Ιδεολογίας

Ο Δεξιόστροφος Αυταρχισμός

Η παρουσίαση των διαφορετικών μορφών της προκατάληψης ανέδειξε την κρίσιμη σχέση που διαδραματίζει ο παράγοντας της ιδεολογίας. Η σημασία του παράγοντα του αυταρχισμού συναντάται αρχικώς στο θεωρητικό πλαίσιο που πρότεινε ο Adorno (1950, όπως αναφέρεται στο Jenemann, 2020). Η αυταρχική προσωπικότητα χαρακτηρίζεται από την υιοθέτηση συντηρητικών αξιών, την αυταρχική υποταγή, την αυταρχική επιθετικότητα, την αντίθεση στο υποκειμενικό και φαντασιακό, τη δεισιδαιμονία, τον στερεοτυπικό και άκαμπτο τρόπο σκέψης, την υπερενασχόληση με τη δύναμη και τη σκληρότητα, τη γενικευμένη εχθρότητα, τον κυνισμό, την προβολικότητα των επιθετικών ασυνείδητων ενορμήσεων στους άλλους και την υπερβολική ανησυχία για σεξουαλικά συμβάντα (Jenemann, 2020).

Ο Altemeyer (1996, όπως αναφέρεται στο Kandler et al., 2016) αναφερόμενος στην έννοια του δεξιόστροφου αυταρχισμού (right-wing authoritarianism) απομακρύνθηκε από τις ψυχοδυναμικές καταβολές που παρουσιάζει η θεωρία του Adorno. Η έννοια του δεξιόστροφου αυταρχισμού εστιάζει περισσότερο σε κοινωνικές παραμέτρους και λιγότερο

σε ασυνείδητες διεργασίες. Αρχικά, θεωρήθηκε ότι πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας, ωστόσο η έρευνα έχει δείξει ότι παρουσιάζει ισχυρές συσχετίσεις με εργαλεία μέτρησης στάσεων του κοινωνικού και πολιτισμικού συντηρητισμού, γεγονός που δείχνει ότι πρόκειται για μια ευρύτερη διάσταση περιγραφής των κοινωνικών και πολιτικών στάσεων (Duckitt & Sibley, 2016). Ο δεξιόστροφος αυταρχισμός συνδέεται με υψηλά επίπεδα συμμόρφωσης και υπακοής στις επίσημες αρχές, υιοθέτηση συντηρητικών αξιών και πεποιθήσεων, καθώς και εκδήλωση επιθετικότητας απέναντι σε όσους αποκλίνουν από το αξιακό σύστημα (Dusso 2016). Οι τάσεις αυτές θα μπορούσαν να θεωρηθούν προσαρμοστικές ιδωμένες μέσα από το πρίσμα της εξελικτικής διαδικασίας, καθώς φαίνεται ότι ο αυταρχισμός αντανάκλα μια στρατηγική που επενδύει στον συνασπισμό και τις κοινωνικές σχέσεις (Sinn & Hayes, 2018).

Οι Διαστάσεις του Δεξιόστροφου Αυταρχισμού. Εξετάζοντας διεξοδικότερα την έννοια του δεξιόστροφου αυταρχισμού, είναι σημαντικό να αναφερθούμε εκτενέστερα στα τρία στοιχεία, από τα οποία απαρτίζεται. Αν και παραδοσιακά η έννοια αντιμετωπίστηκε ως μια ενιαία δομή, η σύγχρονη έρευνα δείχνει ότι η ύπαρξη ενός πολυδιάστατου μοντέλου είναι μάλλον πιο εύστοχη (Duckitt & Bizumic, 2013· Mallinas et al., 2019). Η έννοια του δεξιόστροφου αυταρχισμού περιγράφηκε μέσα από τρία στοιχεία κλειδιά, την αυταρχική υποταγή, την αυταρχική επιθετικότητα και τον συντηρητισμό. Η αυταρχική υποταγή αναφέρεται στην τάση υποταγής σε οτιδήποτε θεωρείται από το άτομο ως νόμιμη αρχή. Το άτομο υπακούει άκριτα στις επίσημες μορφές εξουσίας, υποστηρίζοντας το έργο τους μέσα από προσπάθειες για διατήρηση της κοινωνικής τάξης, συνοχής και συνέχειας (Mallinas et al., 2019). Η αυταρχική επιθετικότητα αναφέρεται σε εξω-ομαδική επιθετικότητα, προτίμηση στη σκληρή, τιμωρητική προσέγγιση και άσκηση αυστηρού κοινωνικού ελέγχου. Τέλος, το χαρακτηριστικό του συντηρητισμού περιγράφει την υποστήριξη των παραδοσιακών αξιών, νορμών και κανόνων (Altemeyer, 1981, όπως αναφέρεται στο Dusso 2016) και

αποτυπώνεται μέσα από την υποστήριξη της διατήρησης του παραδοσιακού τρόπου ζωής και των ηθών που πηγάζουν από αυτόν (Duckitt & Bizumic, 2013). Οι διαστάσεις αυτές φαίνεται ότι αποτελούν διακριτά εννοιολογικά σχήματα και όχι στοιχεία μίας ενιαίας αδιαφοροποίητης δομής (Duckitt & Bizumic, 2013· Mallinas et al., 2019).

Ανταποκρινόμενοι στην ανάγκη της πολυδιάστατης προσέγγισης, οι Duckitt, et al. (2010) δημιούργησαν την κλίμακα Αυταρχισμού-Κομφορμισμού-Παραδοσιοκρατίας (Authoritarianism–Conservatism–Traditionalism, ACT). Ο αυταρχισμός αντιστοιχεί στην αυταρχική επιθετικότητα, ο κομφορμισμός στην αυταρχική υποταγή και η παραδοσιοκρατία στην έννοια του συντηρητισμού. Στην έρευνα των Duckitt και Bizumic (2013) διαπιστώθηκε ότι οι διαστάσεις αυτές ήταν διακριτές, συνδέονταν με διαφορετικά είδη αυταρχικής συμπεριφοράς και διαφοροποιούνταν ως προς τις διομαδικές στάσεις, υποστηρίζοντας την ύπαρξη ενός τρίπτυχου παραγοντικού μοντέλου. Ενδιαφέρον παρουσίασε το εύρημα ότι σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια οι διακρίσεις αυτές των επιμέρους παραγόντων παρέμεναν σαφείς και οριοθετημένες. Συνολικά, και οι τρεις παράγοντες προέβλεψαν την αρνητική στάση απέναντι στις κοινωνικά απειλητικές ομάδες. Ειδικότερα, ο αυταρχισμός σχετίστηκε με αρνητικές στάσεις απέναντι σε ομάδες οι οποίες θέτουν σε απειλή άμεσα τον νόμο και την τάξη και ευρύτερα την κοινωνική ασφάλεια, ο κομφορμισμός σχετίστηκε με την αρνητική στάση απέναντι σε αποκλίνουσες ή αντιφρονούσες κοινωνικές ομάδες και η παραδοσιοκρατία φάνηκε να σχετίζεται με αρνητικές στάσεις σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες έθεταν σε απειλή τα ήθη και τις παραδοσιακές αξίες.

Εξετάζοντας ειδικότερα τη διάκριση μεταξύ αυταρχικής υποταγής και συντηρητισμού, φάνηκε ότι το πολιτικό στοιχείο δεν λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο για τις δύο διαστάσεις. Η έννοια της υποταγής προτείνει τη σημασία της υπακοής στις αρχές ανεξαρτήτως του πολιτικού χρώματος της εξουσίας. Ο συντηρητισμός υποστηρίζει την υπακοή σε αξίες και νόρμες που υπαγορεύονται από το συντηρητικό πολιτικό τόξο.

Πράγματι, φάνηκε ότι τα υψηλότερα επίπεδα αυταρχικής υποταγής συνδέθηκαν με μικρότερη ανοχή στις ομάδες που παραβίαζαν τις αρχές, χωρίς να ασκεί επίδραση η πολιτική τοποθέτηση των αρχών. Από την άλλη, τα άτομα που παρουσίασαν υψηλά επίπεδα συντηρητισμού έδειξαν περισσότερο προκατειλημμένες στάσεις και χαμηλότερη ανοχή στους «παραβάτες» των αξιών, οι οποίοι ανήκαν ιδεολογικά στο προοδευτικό τόξο, ενώ το αντίστροφο συνέβη με τα άτομα που παρουσίασαν χαμηλά επίπεδα συντηρητισμού. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει ότι πιθανώς ο συντηρητισμός αποτελεί το πολιτικό στοιχείο του δεξιόστροφου αυταρχισμού, ενώ η υποταγή είναι περισσότερο ουδέτερη πολιτικά και ίσως αντανακλά το αντιδημοκρατικό στοιχείο (Mallinas et al., 2019). Με βάση τα παραπάνω δεδομένα γίνεται κατανοητό, γιατί θα ήταν δυσκολότερο να εξετάσουμε την αυταρχικότητα σε άτομα τα οποία δεν ενστερνίζονται συντηρητικές ιδέες και πολιτικές θέσεις, χρησιμοποιώντας την έννοια του δεξιόστροφου αυταρχισμού ως μια ενιαία δομή.

Ο Αριστερόστροφος Αυταρχισμός. Οι ερευνητές προσπάθησαν να εντοπίσουν την ύπαρξη αυταρχικών χαρακτηριστικών σε άτομα που έχουν υιοθετήσει προοδευτικές ιδέες και ανήκουν ιδεολογικά στο «αριστερό» πολιτικό τόξο, χρησιμοποιώντας την έννοια του αριστερόστροφου αυταρχισμού (Left Wing Authoritarianism, LWA). Αν και η βιβλιογραφία γύρω από το ζήτημα είναι αμφιλεγόμενη, προτείνεται ότι τα άτομα με υψηλά επίπεδα αριστερόστροφου αυταρχισμού χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα δογματισμού, τιμωρητικές στάσεις απέναντι στους αντιφρονούντες και επιθυμία για ισχυρές φιγούρες εξουσίας. Έχουν υιοθετήσει οικολογικές, αντιρατσιστικές και αντισεξιστικές πεποιθήσεις και απορρίπτουν τους παραδοσιακούς χριστιανικούς ηθικούς περιορισμούς (Manson, 2020). Ο αριστερόστροφος αυταρχισμός, κατ' αναλογία με τον δεξιόστροφο αυταρχισμό, αποτελείται από τα χαρακτηριστικά της επιθετικότητας και της υποταγής, δεν περιλαμβάνει όμως το χαρακτηριστικό του συντηρητισμού (Mallinas et al., 2019). Οι Costello et al. (2020) προτείνουν ότι ο δεξιόστροφος και ο αριστερόστροφος αυταρχισμός αντανακλούν κοινές

ομάδες χαρακτηριστικών προσωπικότητας, γνωστικών χαρακτηριστικών, πεποιθήσεων και αξιών που θα μπορούσαν να θεωρηθούν η «καρδιά» του αυταρχισμού. Υπό αυτό το πρίσμα, φαίνεται σημαντική η απομάκρυνση από τις αποκλειστικά δεξιόστροφες έννοιες του αυταρχισμού και η υιοθέτηση μιας ευρύτερης οπτικής, η οποία δεν θα περιορίζεται από τον παράγοντα του συντηρητισμού και της προοδευτικότητας.

Ο Προσανατολισμός Κοινωνικής Κυριαρχίας

Η θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας (Sidanius & Pratto, 1993, όπως αναφέρεται στο Pratto et al., 1994) υποστηρίζει ότι οι κοινωνίες ελαχιστοποιούν τη διομαδική σύγκρουση, μέσα από την ευρεία αποδοχή ιδεολογιών, οι οποίες υποστηρίζουν την ανισότητα μεταξύ των ομάδων. Οι ιδεολογίες αυτές νομιμοποιούν τις διακρίσεις, σταθεροποιώντας την καταπίεση εις βάρος των χαμηλότερων ιεραρχικά ομάδων. Ο κοινωνικός δαρβινισμός αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα ιδεολογίας, σύμφωνα με το οποίο κάποιες ομάδες είναι «κατώτερες» από άλλες, γι' αυτό πρέπει να τους αποδίδεται χαμηλότερη κοινωνική αξία. Επιπλέον, οι τρόποι που δρουν οι ομάδες που βρίσκονται ψηλότερα ή χαμηλότερα στην ιεραρχία ευνοούν τη διατήρηση της κοινωνικής ανισότητας (Sidanius et. al., 2016). Τα άτομα που βρίσκονται σε υψηλότερη θέση στην κοινωνική κυριαρχία τείνουν να συμπεριφέρονται με τρόπους που στοχεύουν στην βελτίωση και διατήρηση της κυριαρχίας τους, επενδύοντας στην εκπαίδευση, στην αποταμίευση για την απόκτηση επιθυμητών αγαθών και στη δημιουργία κοινωνικών δικτύων για την επαγγελματική τους ανέλιξη. Από την άλλη, οι χαμηλότερης ιεραρχίας κοινωνικές ομάδες τείνουν να παρουσιάζουν συμπεριφορές που υπονομεύουν την ευημερία τους, όπως είναι η άσκηση βίας, η μικρή σχολική δέσμευση, οι ανθυγιεινές συνήθειες, το κάπνισμα και η κατανάλωση αλκοόλ. Φαίνεται επίσης ότι τα άτομα που βρίσκονται χαμηλότερα στην κοινωνική ιεραρχία παρουσιάζουν μικρότερο ενδιαφέρον για την προώθηση του συμφέροντος της ομάδας τους σε σχέση με τα άτομα που βρίσκονται στις υψηλότερες θέσεις ιεραρχίας.

Μπορούμε να εντοπίσουμε τρεις αλληλοσχετιζόμενους αλλά ποιοτικά διακριτούς τύπους κοινωνικής ιεραρχίας με βάση την ομάδα (Sidanius et. al., 2016). Ο πρώτος τύπος ιεραρχικού συστήματος αφορά την ηλικία. Στο πλαίσιο αυτού του συστήματος οι «ενήλικοι» έχουν περισσότερη κοινωνική, πολιτική και οικονομική εξουσία από αυτούς που θεωρούνται «ανήλικοι». Ο δεύτερος τύπος ιεραρχικού συστήματος είναι η πατριαρχία, στο πλαίσιο του οποίου οι άντρες απολαμβάνουν περισσότερη κοινωνική, οικονομική και στρατιωτική δύναμη σε σχέση με τις γυναίκες. Τέλος, περιγράφεται ο τύπος των τυχαίων ομάδων, όπου εντοπίζονται διαφορές δύναμης και στάτους μεταξύ των ομάδων ως αποτέλεσμα ιστορικών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Αν και οι δυναμικές αυτές μεταξύ των ομάδων συναντώνται σε όλες τις κοινωνίες, ο βαθμός κυριαρχίας της εκάστοτε ομάδας διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία.

Οι άνθρωποι διαφέρουν ως προς τον βαθμό υποστήριξης της κοινωνικής κυριαρχίας, χαρακτηρίζονται δηλαδή από χαμηλότερα ή υψηλότερα επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας (social dominance orientation). Ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας περιγράφει τον βαθμό που κάποιος επιθυμεί σχέσεις ισότητας έναντι ιεραρχικών σχέσεων και σχέσεις ανωτερότητας έναντι σχέσεων κατωτερότητας, όσον αφορά τις διομαδικές επαφές (Pratto et al., 1994). Η έννοια δηλαδή περιλαμβάνει δύο στενά συνδεδεμένα στοιχεία, την κυριαρχία με βάση την ομάδα και την αντίθεση στην ισότητα των ομάδων (Ho et al., 2012· Kandler et al., 2016· Kite & Whitley, 2016). Το χαρακτηριστικό αυτό σε ένα περισσότερο πρόσφατο ορισμό φαίνεται ότι είναι ανεξάρτητο από την θέση που έχει κάποιος στην κοινωνική κυριαρχία (Sidanius et al., 2001). Τα άτομα που εκφράζουν υψηλά επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας ευνοούν ιδεολογίες και πολιτικές που ενισχύουν την ιεραρχία και επιθυμούν την ανισότητα μεταξύ των κοινωνικών ομάδων (Pratto et al., 1994). Χαρακτηρίζονται από περισσότερη εχθρότητα απέναντι στα άτομα των χαμηλότερων ομάδων, τα οποία προσπαθούν να παραβιάσουν τα όρια που υπαγορεύονται

από την ιεραρχία και να αποκτήσουν περισσότερη δύναμη και υψηλότερη κοινωνική θέση (Sidanius et al., 2016). Ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας τείνει να παρουσιάζει ισχυρές συσχετίσεις με τον οικονομικό κομπορμισμό και τις στάσεις εναντίον της ισότητας (Duckitt & Sibley, 2016), δείχνοντας ότι δεν πρόκειται απλά για ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας. Από εξελικτικής απόψεως, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας δεν φαίνεται να είναι το ίδιο προσαρμοστικός όσο ο δεξιόστροφος αυταρχισμός. Πρόκειται για μία γρήγορη στρατηγική, η οποία βασίζεται σε λιγότερο «έντιμες» πρακτικές, προκειμένου να επιτευχθεί το πλεονέκτημα υπέρ του εαυτού (Sinn & Hayes, 2018).

Το Μοντέλο της Διπλής Επεξεργασίας

Το μοντέλο της διπλής επεξεργασίας (Duckitt & Sibley, 2016) υποστηρίζει ότι υπάρχουν δυο σχετικά ανεξάρτητοι ιδεολογικοί προσανατολισμοί, ο δεξιόστροφος αυταρχισμός και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας, οι οποίοι είναι δυνατόν να εξηγήσουν τις ατομικές διαφορές που παρουσιάζουν τα άτομα ως προς τις κοινωνικές, πολιτικές στάσεις και τη διομαδική συμπεριφορά (Sinn & Hayes, 2018). Οι αξίες που εκφράζονται στο πλαίσιο των μεταβλητών αυτών απορρέουν από την προσωπικότητα και τις κοινωνικές τους κοσμοθεωρίες, οι οποίες διαμορφώθηκαν μέσα από την κοινωνικοποίηση σε συγκεκριμένα κοινωνικά περιβάλλοντα. Ο δεξιόστροφος αυταρχισμός σχετίζεται με πεποιθήσεις, σύμφωνα με τις οποίες ο κόσμος νοείται ως ένα επικίνδυνο, απειλητικό και απρόβλεπτο μέρος, και συναντάται σε άτομα που παρουσιάζουν υψηλή ευσυνειδησία και χαμηλή δεκτικότητα στην εμπειρία με βάση το μοντέλο των πέντε παραγόντων της προσωπικότητας. Ο δεξιόστροφος αυταρχισμός συνιστά την έκφραση των αξιών της συλλογικής ασφάλειας, του ελέγχου, της σταθερότητας και της τάξης, η οποία πηγάζει μέσα από την αίσθηση της απειλής. Ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας σχετίζεται με πεποιθήσεις, σύμφωνα με τις οποίες ο κόσμος αντανακλά μια ανταγωνιστική «ζούγκλα», στην οποία επιβιώνει ο περισσότερο ισχυρός, και συνδέεται με χαμηλά επίπεδα προσήνειας,

σύμφωνα με το μοντέλο των πέντε παραγόντων ή χαμηλά επίπεδα εντιμότητας-ταπεινότητας σύμφωνα με το μοντέλο HEXACO. Ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας εκφράζεται μέσα από τον ανταγωνισμό και στοχεύει στην απόκτηση δύναμης, κυριαρχίας και ανωτερότητας. Οι δυο ιδεολογικοί παράγοντες τείνουν να παραμένουν σταθεροί στο πέρασμα του χρόνου, λόγω των καταβολών τους στην προσωπικότητα και την κοινωνικοποίηση. Ωστόσο, θα μπορούσαν να μεταβληθούν μέσα από αλλαγές του κοινωνικού περιβάλλοντος (Duckitt & Sibley, 2016).

Σύνδεση με την Προκατάληψη. Στο πλαίσιο του δεξιόστροφου αυταρχισμού οι εξω-ομάδες φαίνεται ότι γίνονται αντιληπτές ως απειλητικές για τη συλλογική ή την κοινωνική ασφάλεια και ευνοούν πρακτικές και πεποιθήσεις που δίνουν έμφαση στο σκληρό, τιμωρητικό έλεγχο, προκειμένου να ελεγχθούν οι απειλές. Τα άτομα που εκφράζουν υψηλά επίπεδα δεξιόστροφου αυταρχισμού διακρίνονται από ιδιαίτερες αρνητικές στάσεις απέναντι στα άτομα των εξω-ομάδων. Τα άτομα που εκφράζουν υψηλά επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας χαρακτηρίζονται από περισσότερο ανταγωνισμό για δύναμη και εξουσία και επιδιώκουν την καθιέρωση, διατήρηση και δικαιολόγηση της ανωτερότητας και κυριαρχίας απέναντι στις άλλες κοινωνικές ομάδες. Το ανταγωνιστικό πλαίσιο για εξουσία και δύναμη ευνοεί τη δημιουργία της προκατάληψης απέναντι στις άλλες ομάδες (Duckitt & Sibley, 2016· Knuckey & Hassan, 2020).

Πληθώρα ερευνητικών δεδομένων αναδεικνύουν την άρρηκτη σύνδεση αυτών των μεταβλητών με την προκατάληψη (Duckitt & Sibley, 2017· Hiel & Mervielde, 2006· Osborne et al., 2020· Pettigrew, 2016), σύνδεση που εντοπίζεται και σε διαχρονικές μελέτες (Kteily et al., 2011). Πράγματι, φαίνεται ότι τόσο ο δεξιόστροφος αυταρχισμός (Crawford et al., 2016· Pettigrew & Tropp 2011· Velez & Lavine, 2017· Yoxon et al., 2017), όσο και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας (Metin-Orta, 2019· Sidanius et al., 2016) συνδέονται με αυξημένη προκατάληψη απέναντι σε ομοφυλόφιλους, μετανάστες,

μουσουλμάνους, άτομα που ανήκουν σε χαμηλότερες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις κ.ά.

Επίσης, η έρευνα έχει αναδείξει συνδέσεις με διαφορετικά είδη προκατάληψης. Έτσι, εντοπίζονται θετικές συνδέσεις με τη γενικευμένη προκατάληψη (Osborne et al., 2020), τον βιολογικό ρατσισμό, τον συμβολικό ρατσισμό, τον εθνοκεντρισμό και τον αποστροφικό ρατσισμό (Van Hiel & Mervielde, 2005).

Σύνδεση με Πολιτικές και Κοινωνικές Στάσεις. Όσον αφορά τις πολιτικές και κοινωνικές στάσεις, φαίνεται ότι τόσο ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας (Ho et al., 2012), όσο και ο δεξιόστροφος αυταρχισμός (Knuckey & Hassan, 2020) συνδέονται με την υποστήριξη συντηρητικών κοινωνικοπολιτικών πεποιθήσεων και συμπεριφορών. Στην πρόσφατη έρευνα των Satherley et al. (2020) εξετάστηκαν οι σχέσεις μεταξύ προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, δεξιόστροφου αυταρχισμού και υποστήριξης πολιτικού κόμματος. Διερευνήθηκαν συγκεκριμένα οι αλλαγές που παρουσίασε ο κάθε συμμετέχων σε βάθος χρόνου. Φάνηκε ότι μεγαλύτερη συμφωνία με τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας και τον δεξιόστροφο αυταρχισμό προέβλεψε την υποστήριξη σε κεντροδεξιές παρατάξεις, ενώ μικρότερη συμφωνία με τις δύο αυτές ιδεολογίες συνδέθηκε με την υποστήριξη κεντροαριστερών παρατάξεων. Ειδικότερα, ο δεξιόστροφος αυταρχισμός φαίνεται ότι συνδέεται με την υποστήριξη συντηρητικών πολιτικών υποψηφίων (Knuckey & Hassan, 2020), αν και αυτή η τάση δεν διαπιστώνεται πάντα (Dusso, 2016). Μία άλλη τάση που διαπιστώνεται για τις δυο αυτές μεταβλητές αφορά τη στάση απέναντι στο περιβάλλον. Φαίνεται ότι τα άτομα με υψηλά επίπεδα δεξιόστροφου αυταρχισμού παρουσιάζουν περιορισμένο ενδιαφέρον για το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή (Stanley et al., 2018). Αντίστοιχες τάσεις έχουν παρατηρηθεί και για τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας (Milfont et al., 2017).

Αν και η συνεισφορά των δύο ιδεολογικών μεταβλητών στις διάφορες μορφές προκατάληψης και κοινωνικοπολιτικών συμπεριφορών λειτουργεί προσθετικά, φαίνεται ότι

υπάρχει σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ τους. Πράγματι, αυτή η τάση είναι συνεπής τουλάχιστον στους δυτικούς ατομικιστικούς πολιτισμούς. Πιθανώς το γεγονός αυτό συμβαίνει επειδή στις κοινωνίες αυτές η αυταρχική επιθετικότητα και ο συντηρητισμός συνιστούν μία μορφή άμυνας για την υπεράσπιση της κοινωνικής και οικονομικής ιεραρχίας (Aspelund et al., 2013). Έτσι, η επιθετικότητα και η κυριαρχία συνιστούν πτυχές και των δύο ιδεολογικών διαστάσεων παρουσιάζοντας σημαντική συσχέτιση (Kugler et al., 2010, όπως αναφέρεται στο Kandler et al., 2016). Δεδομένου ωστόσο ότι η επιθετικότητα και η κυριαρχία συνιστούν λιγότερο αποδεκτές κοινωνικές τάσεις από τον συντηρητισμό ή τις προτιμήσεις για κοινωνική και οικονομική ισότητα, η αξιοπιστία των απαντήσεων των συμμετεχόντων δεν είναι δεδομένη και τα δεδομένα που προκύπτουν ως προς τις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών δεν είναι πάντα έγκυρα (Kandler et al., 2016).

Διαμεσολαβητικοί Παράγοντες. Όπως έχει γίνει ήδη σαφές, η έννοια της απειλής συνιστά κρίσιμο παράγοντα που συνδέει τις μεταβλητές της ιδεολογίας με τη προκατάληψη. Στην ουσία του δεξιόστροφου αυταρχισμού βρίσκεται η έννοια της απειλής, καθώς ο δεξιόστροφος αυταρχισμός συνιστά την έκφραση των αξιών της συλλογικής ασφάλειας, του ελέγχου, της σταθερότητας και της τάξης, η οποία πηγάζει μέσα από την αίσθηση της απειλής (Duckitt & Sibley, 2016). Τα άτομα με υψηλά επίπεδα δεξιόστροφου αυταρχισμού αισθάνονται μεγαλύτερη απειλή, η οποία συνδέεται με υψηλότερα επίπεδα έκφρασης προκατειλημμένων στάσεων. Η έρευνα εστιάζει κυρίως στο διαμεσολαβητικό ρόλο της συλλογικής απειλής, καθώς η ατομική απειλή φαίνεται ότι διαμεσολαβείται σχεδόν πλήρως από τη συλλογική απειλή (Pettigrew, 2016). Η συλλογική απειλή φαίνεται ότι συνδέεται και με τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας. Στην έρευνα των Sugiura et al. (2017) φάνηκε ότι η τάση να παρουσιάζονται υψηλότερα επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας στους άντρες ενισχύθηκε από την εξω-ομαδική απειλή. Στην περίπτωση αυτή ωστόσο η απειλή δεν διαμεσολάβησε τη σχέση με την προκατάληψη.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που διαμεσολαβεί τη σχέση του δεξιόστροφου αυταρχισμού και του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας με την προκατάληψη είναι το χαρακτηριστικό της ενσυναίσθησης (Pettigrew, 2016). Στην έρευνα των Onraet et al. (2017) φάνηκε ότι η ικανότητα αναγνώρισης της οπτικής του άλλου, μια ικανότητα που συνδέεται με το κρίσιμο χαρακτηριστικό της ενσυναίσθησης συνέβαλλε στη μείωση της προκατάληψης διαμεσολαβώντας τις επιδράσεις της ιδεολογίας. Τέλος, η επαφή επίσης συνιστά ένα κρίσιμο διαμεσολαβητικό παράγοντα και για τις δύο μεταβλητές της ιδεολογίας, όπως θα εξεταστεί σε επόμενη ενότητα.

Προσδιοριστικοί Παράγοντες της Ιδεολογίας

Περιβάλλον και Γενετικοί Παράγοντες. Στη μελέτη των Kandler et al. (2016) φάνηκε ότι οι ατομικές διαφορές στον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας προέρχονταν ως επί το πλείστον από περιβαλλοντικούς παράγοντες. Εξετάζοντας τις διαφορές σε μονοζυγωτικούς διδύμους, διαπίστωσαν ότι οι κοινές αλλά και μοναδικές περιβαλλοντικές επιδράσεις ήταν αυτές που συνέβαλλαν στο μεγαλύτερο βαθμό στις διαφορές. Ειδικότερα, οι γονείς επέδρασαν σε ποσοστό 25%. Αν και διαθέτουμε ερευνητικά δεδομένα, τα οποία αναδεικνύουν και την συμβολή του κληρονομικού παράγοντα (Kleppesø et al., 2019), φαίνεται ότι ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας εξαρτάται από το πλαίσιο και την επίδραση των περιβαλλοντικών ερεθισμάτων που εισπράττει το άτομο (Kandler et al., 2016).

Ο δεξιόστροφος αυταρχισμός φαίνεται ότι συνδέεται στενότερα με γενετικούς παράγοντες (Kandler et al., 2016· Ludeke & Krueger 2013). Διαφοροποιήσεις στη δεκτικότητα στην εμπειρία και στην ευσυνειδησία, σε βασικά κίνητρα (όπως η ανάγκη για ασφάλεια) και στη νοημοσύνη, δηλαδή διαφορές σε χαρακτηριστικά με γενετική βάση, φαίνεται να συμβάλλουν στις ατομικές διαφορές που παρουσιάζει ο δεξιόστροφος αυταρχισμός. Οι περιβαλλοντικοί παράγοντες από την άλλη φαίνεται να ασκούν μικρή επίδραση. Αυτό βεβαίως δεν είναι απόλυτο. Στην ουσία φαίνεται ότι η αυταρχική

αντιμετώπιση από το περιβάλλον μπορεί να ενισχύσει τη γενετική προδιάθεση για αυταρχισμό. Κι εδώ ο ρόλος των γονέων είναι σημαντικός, καθώς ο αυταρχισμός προτείνεται ότι κληρονομείται αλλά και καλλιεργείται μέσα από τη γονική συμπεριφορά. Τα παραπάνω δεδομένα επιτρέπουν να εξάγουμε συμπεράσματα γύρω από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των υπό συζήτηση ιδεολογικών μεταβλητών. Φαίνεται ότι σημαντικοί παράγοντες που συνδέονται με τη γονική συμπεριφορά διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο.

Οι Γονικές Επιδράσεις. Ιδιαίτερα σημαντική φαίνεται ότι είναι η συμβολή των γονέων στη διαμόρφωση των παραπάνω χαρακτηριστικών. Ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας φαίνεται ότι σχετίζεται με γονικές συμπεριφορές που χαρακτηρίζονται από περιορισμένη έκφραση στοργής και ανταποκριτικότητας, καλλιεργώντας στα παιδιά την τάση να μάχονται για να είναι ανώτεροι (Duckitt, 2001). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο καλλιεργείται ο σκληρός τρόπος σκέψης και οι ανταγωνιστικές κοσμοθεωρίες (Osborne et al., 2020). Οι επιδράσεις των γονέων εντοπίζονται από πολύ νωρίς, ακόμα και σε παιδιά μικρότερης ηλικίας. Στην έρευνα των Tagar et al. (2017) φάνηκε ότι παιδιά γονέων με χαμηλό προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας ήταν περισσότερο δίκαια απέναντι στα άτομα της εξω-ομάδας, ενώ τα παιδιά γονέων με υψηλό προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας έδειχναν μεγαλύτερη εύνοια στα μέλη της εσω-ομάδας. Ένα άλλο κρίσιμο γονικό χαρακτηριστικό αφορούσε την ανταποκριτικότητα. Φαίνεται ότι η αυξημένη ανταποκριτικότητα παρουσιάζει αρνητική συσχέτιση με τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας των εφήβων (Cross & Fletcher, 2011 όπως αναφέρεται στο Albarello et al., 2019).

Η θεωρία της προσκόλλησης και ειδικότερα ο ανασφαλής αποφευκτικός τύπος προσκόλλησης φαίνεται ότι παρουσιάζει ισχυρή σύνδεση με τον δεξιόστροφο αυταρχισμό. Ο τύπος προσκόλλησης διαμορφώνεται στη παιδική ηλικία και συνδέεται με τη γονική

συμπεριφορά. Τα βρέφη με ανασφαλή αποφευκτική προσκόλληση διακρίνονται από άγχος και οικοδομούν άμυνες, εκφράζουν μετατοπισμένη επιθετικότητα και αντιδραστικότητα. Ως ενήλικες είναι επιφυλακτικοί, αποφεύγουν τις στενές σχέσεις και την κοινωνική επαφή. Εμπιστεύονται με δυσκολία και βιώνουν περισσότερο αρνητικά παρά θετικά συναισθήματα. Συχνά παρουσιάζουν την ανάγκη ελέγχου στις σχέσεις. Επιθυμούν πολύ τη δέσμευση, ωστόσο γίνονται κυριαρχικοί. Ο τύπος αυτός προσκόλλησης προκύπτει από γονείς που δεν ανταποκρίνονται άμεσα στις ανάγκες του βρέφους, είναι επικριτικοί και αντιδρούν με θυμό ή τιμωρία, όταν τα παιδιά εκφράζουν έντονα συναισθήματα (Λουκά-Παπαλεοντίου, 2012). Η σύνδεση του αυταρχισμού με την ανασφαλή αποφευκτική προσκόλληση φαίνεται ότι είναι συνεπής σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα (Pettigrew, 2016). Επιπλέον, η τιμωρητικότητα των γονέων συνδέεται θετικά με την εκδήλωση του αυταρχισμού εκ μέρους των παιδιών, μέσα από την ανάπτυξη υψηλής συμμόρφωσης και την υιοθέτηση κοσμοθεωριών που αντανακλούν τον κόσμο ως απειλητικό (Osborne et al., 2020).

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας της γονικής συμπεριφοράς που συνδέεται με τα επίπεδα δεξιόστροφου αυταρχισμού, τα οποία θα εκδηλώσει το παιδί, αφορά τη γονική υποστήριξη για αυτονομία. Στην έρευνα των Manzi et al. (2017) φάνηκε ότι η αίσθηση κοινωνικής απειλής ως προς την ασφάλειά τους σχετίστηκε θετικά με το δεξιόστροφο αυταρχισμό μόνο για τους έφηβους, οι γονείς των οποίων δεν υποστήριζαν την αυτονομία τους. Οι συμμετέχοντες που ανέφεραν υψηλά επίπεδα γονικής υποστήριξης της αυτονομίας έτειναν να μην αντιδρούν στην κοινωνική απειλή με αυταρχικό τρόπο, ενώ αυτοί που ανέφεραν χαμηλά επίπεδα υποστήριξης, έτειναν να εκφράζουν υψηλότερη ανάγκη για ασφάλεια, εκδηλώνοντας υψηλότερα επίπεδα δεξιόστροφου αυταρχισμού σε απειλητικές καταστάσεις. Η αποτυχία των γονέων να ενισχύσουν την αυτονομία υπονομεύει την περαιτέρω προσαρμοστική ικανότητα του εφήβου σε απειλητικές συνθήκες (Manzi, 2017).

Διερευνώντας ευρύτερα την επίδραση του αυταρχικού γονικού στυλ, φαίνεται ότι ο γονικός ψυχολογικός έλεγχος ενισχύει άμεσα τον αυταρχισμό στο παιδί (Heydari et al, 2013, όπως αναφέρεται στο Manzi, 2017).

Η Σημασία του Φύλου. Σύμφωνα με την έρευνα των Brandt και Henry (2012), μπορούν να διαπιστωθούν διαφυλικές διαφορές ως προς τον δεξιόστροφο αυταρχισμό, με τις γυναίκες να παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα αυταρχισμού υπό προϋποθέσεις. Αυτό σχετίστηκε με το γεγονός ότι στις περισσότερο ατομικιστικές χώρες, όπου οι άντρες βρίσκονται στους κυρίαρχους κοινωνικούς ρόλους, οι γυναίκες είναι περισσότερο πιθανό να υποστηρίξουν χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την υπακοή και λιγότερο πιθανό να υποστηρίξουν χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την ανεξαρτησία και τη φαντασία. Φαίνεται ωστόσο ότι οι τάσεις αυτές δεν είναι συνεπείς. Υπάρχουν δεδομένα, τα οποία υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες εκφράζουν χαμηλότερα επίπεδα αυταρχισμού σε σχέση με τους άντρες (Kemmelmeier, 2010) ή ακόμα υποστηρίζεται ότι τα φύλα δεν διαφέρουν μεταξύ τους ως προς το χαρακτηριστικό του δεξιόστροφου αυταρχισμού (Altemeyer, 1988 όπως αναφέρεται στο Brandt & Henry, 2012).

Τα πράγματα φαίνεται να είναι πιο ξεκάθαρα για τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας. Υπάρχουν αρκετά ερευνητικά δεδομένα (π.χ. Sugiura et al., 2017) που υποστηρίζουν ότι οι άντρες παρουσιάζουν σαφώς υψηλότερα επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, γεγονός που συνδέεται με την εξελικτική πορεία των δύο φύλων. Οι διαφορές αυτές απορρέουν από τις διαφορετικές αναπαραγωγικές στρατηγικές που έχουν υιοθετήσει τα δύο φύλα κατά την εξέλιξη. Στο πλαίσιο αυτών των στρατηγικών οι άντρες έχουν υιοθετήσει επιθετικές στρατηγικές απέναντι στα άλλα αρσενικά και στρατηγικές έλεγχου των σεξουαλικών επιλογών των γυναικών. Αυτές οι τάσεις βρίσκονται στη βάση της έννοιας του προσανατολισμού της κοινωνικής κυριαρχίας (Duckitt & Sibley, 2016).

Η Έννοια της Σχετικής Αποστέρησης

Οι κοινωνικές κρίσεις δεν διαμορφώνονται μόνο μέσα από αντικειμενικά κριτήρια. Η θεωρία της σχετικής αποστέρησης (relative deprivation) υποθέτει ότι τα αντικειμενικά επίπεδα αποστέρησης των ατόμων μόνο μερικώς καθορίζουν τις κοινωνικές κρίσεις, οι οποίες απορρέουν σε μεγάλο βαθμό από υποκειμενικά κριτήρια (Pettigrew et al., 2008· Pettigrew, 2016· Smith et al. 2012). Η σχετική αποστέρηση θα μπορούσε να οριστεί ως η κρίση ότι κάποιος ή η ομάδα στην οποία ανήκει βρίσκεται σε μειονεκτική θέση σε σύγκριση με άλλα άτομα ή ομάδες, οδηγώντας σε συναισθήματα θυμού, πικρίας και αίσθηση ότι δικαιούται περισσότερα (Smith & Pettigrew, 2015). Η σχετική αποστέρηση δεν συνιστά δηλαδή μια απλή γνωστική διεργασία. Αρχικά, το άτομο προβαίνει στη γνωστική σύγκριση της θέσης του σε σχέση με τους άλλους. Από τη σύγκριση αυτή προκύπτει η αξιολόγηση της θέσης ως μειονεκτική. Το γεγονός ότι βρίσκεται σε μειονεκτική θέση εκλαμβάνεται ως άδικο και προκαλεί συναισθήματα πικρίας και θυμού. Με αυτόν τον τρόπο η σχετική αποστέρηση συνιστά μια υποκειμενική κατάσταση που διαμορφώνει συναισθήματα, γνώσεις και συμπεριφορές (Pettigrew, 2016· Smith & Pettigrew, 2015).

Απόλυτη και Σχετική Αποστέρηση

Η έννοια της σχετικής αποστέρησης αφορά τις υποκειμενικές συγκρίσεις σε διαπροσωπικό και διομαδικό επίπεδο. Η διάκριση μεταξύ υποκειμενικού και αντικειμενικού είναι σημαντική. Η απόλυτη αποστέρηση αναφέρεται σε αντικειμενικά μέτρα, όπως η κοινωνική τάξη και το εισόδημα. Η απόλυτη αποστέρηση και η σχετική αποστέρηση συνιστούν δυο έννοιες που δεν ταυτίζονται εννοιολογικά και διαφέρουν ως προς τις επιδράσεις που ασκούν (Smith et al., 2012). Για παράδειγμα, έχει φανεί ότι τα άτομα που απολαμβάνουν λιγότερα υλικά και κοινωνικά αγαθά εμφανίζονται περισσότερο ικανοποιημένα από τα άτομα που είναι σαφώς πιο ευνοημένα. Αυτό φαίνεται να συμβαίνει, γιατί οι αντικειμενικά μη ευνοημένοι συχνά συγκρίνουν τους εαυτούς τους με άλλους που

βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση ή χειρότερη, ενώ οι αντικειμενικά ευνοημένοι με αυτούς που απολαμβάνουν περισσότερα προνόμια (Pettigrew, 2016). Επίσης, φαίνεται ότι η απόλυτη και η σχετική αποστέρηση δεν ασκούν τις ίδιες επιδράσεις σε κρίσιμους παράγοντες, όπως η προκατάληψη. Στην έρευνα των Yoxon et al. (2017) φάνηκε ότι η απόλυτη αποστέρηση δεν παρουσίασε σημαντικές συσχετίσεις με την προκατάληψη που εξέφρασαν οι συμμετέχοντες απέναντι στους μετανάστες, ενώ η σχετική αποστέρηση φάνηκε να συνδέεται στενά με την προκατάληψη και τον αυταρχισμό (Yoxon et al., 2017). Αν και υπάρχουν διαθέσιμα ερευνητικά δεδομένα, τα οποία αναδεικνύουν σχέσεις μεταξύ των αντικειμενικών δεικτών και της προκατάληψης απέναντι στους νεοεισερχόμενους μετανάστες (Jetten et al., 2015), φαίνεται ότι στις σχέσεις αυτές υπάρχει διαμεσολάβηση της σχετικής αποστέρησης (Meuleman et al., 2019· Pettigrew et al., 2008).

Ατομική και Ομαδική Σχετική Αποστέρηση

Η κλασική διάκριση της σχετικής αποστέρησης διακρίνει μεταξύ ατομικής σχετικής αποστέρησης και ομαδικής σχετικής αποστέρησης (Runciman, 1966). Η ατομική σχετική αποστέρηση είναι το αποτέλεσμα της σύγκρισης σε διατομικό επίπεδο και η ομαδική σχετική αποστέρηση αφορά στις συγκρίσεις σε διομαδικό επίπεδο. Η ατομική σχετική αποστέρηση συνδέεται με την υποκειμενική κρίση ότι το άτομο βρίσκεται σε λιγότερο ευνοϊκή θέση σε σχέση με τα άλλα άτομα και η ομαδική σχετική αποστέρηση συνδέεται με την υποκειμενική κρίση ότι η ομάδα του ατόμου βρίσκεται σε λιγότερο ευνοϊκή θέση σε σχέση με μια άλλη ομάδα (Pettigrew, 2016· Pettigrew et al., 2008). Μια τυπική μέτρηση της ατομικής σχετικής αποστέρησης είναι να σκεφτεί κανείς τον εαυτό του σε σύγκριση με άλλα άτομα και αντίστοιχα για την ομαδική σχετική αποστέρηση να σκεφτεί την ομάδα του σε σύγκριση με μια εξω-ομάδα (Pettigrew et al., 2008). Προχωρώντας ένα βήμα παραπάνω, θα μπορούσαμε να προβούμε σε συγκρίσεις διομαδικές ή διαπροσωπικές, οι οποίες θα συνέβαιναν σε δύο επίπεδα, το κοινωνικό και το χρονικό. Η κοινωνική σχετική αποστέρηση αφορά συγκρίσεις

μεταξύ ατόμων ή ομάδων, όπως έχει ήδη περιγραφεί, ενώ η χρονική σχετική αποστέρηση αφορά συγκρίσεις του ατόμου ή της ομάδας σε δύο διαφορετικά χρονικά σημεία. Η έρευνα εστιάζει κυρίως στην έννοια της κοινωνικής αποστέρησης, ωστόσο φαίνεται ότι η χρονική αποστέρηση είναι περισσότερο εύστοχη σε περιόδους δραματικών κοινωνικών αλλαγών (De la Sablonnière et al., 2015).

Ομαδική Σχετική Αποστέρηση. Εστιάζοντας στην ομαδική σχετική αποστέρηση, διαπιστώνουμε ότι συνδέεται με περισσότερο θετικά συναισθήματα για την εσω-ομάδα και λιγότερο θετικά για την εξω-ομάδα. Αυτή η συναισθηματική διαφορά αντανακλάται στις πολιτικές και διομαδικές στάσεις που εκφράζουν τα άτομα, καθώς και στη διάθεση για δράση (Pettigrew, 2016· Smith & Pettigrew, 2015). Η ομαδική σχετική αποστέρηση φαίνεται ότι αποτέλεσε σημαντικό προβλεπτικό δείκτη στην έρευνα των Urbanska και Guimond (2018) ως προς την ψήφο προς ακροδεξιά κόμματα, αλλά δεν προέβλεψε την τοποθέτηση σε κάποιο πολιτικό τόξο (αριστερό ή δεξιό). Φάνηκε ότι η επιλογή της ακροδεξιάς παράταξης ήταν αποτέλεσμα της αίσθησης άδικης αντιμετώπισης σε σύγκριση με τους μετανάστες. Στην έρευνα των Yoxon et al. (2017) βρέθηκε ισχυρή θετική συσχέτιση μεταξύ της ομαδικής σχετικής αποστέρησης, της αίσθησης απειλής και της υιοθέτησης ιδεολογιών, οι οποίες προάγουν τη διατήρηση της τάξης, όπως οι αυταρχικές ιδεολογίες. Έχουν διαπιστωθεί επίσης θετικές συνδέσεις με τα επίπεδα πολιτικής κινητοποίησης (Osborne & Sibley, 2013· Pettigrew, 2016). Ως προς τη διομαδική συμπεριφορά τα διαθέσιμα ερευνητικά δεδομένα αναδεικνύουν ισχυρές συσχετίσεις με την προκατάληψη. Τα άτομα με υψηλά επίπεδα ομαδικής σχετικής αποστέρησης φαίνεται να παρουσιάζουν μεγαλύτερη εναντίωση στη μετανάστευση και στους νεοεισερχόμενους μετανάστες (Jetten et al., 2015· Pettigrew, 2008). Η αίσθηση της απειλής διαδραματίζει και σε αυτή τη περίπτωση κρίσιμο ρόλο, διαμεσολαβώντας τη σχέση ομαδικής σχετικής αποστέρησης με την προκατάληψη και τις στάσεις απέναντι στις εξω-ομάδες. Τα δεδομένα αυτά δείχνουν ότι η σχετική αποστέρηση

συνδέεται στενά με αυξημένη αίσθηση απειλής σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο από τα άτομα της εξω-ομάδας, γεγονός που συνδέεται με τα αυξημένα επίπεδα προκατάληψης (Meuleman et al., 2019 · Yoxon et al., 2017).

Ατομική Σχετική Αποστέρηση. Όσον αφορά την ατομική σχετική αποστέρηση, στις περισσότερες περιπτώσεις δεν διαπιστώνονται αντίστοιχες συσχετίσεις με την προκατάληψη και τις κοινωνικοπολιτικές συμπεριφορές, και όταν αυτές διαπιστώνονται υπάρχει η διαμεσολάβηση της ομαδικής σχετικής αποστέρησης (Pettigrew, 2008, 2016). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η έρευνα των Yoxon et al. (2019), σύμφωνα με την οποία τα άτομα που αισθάνονται ότι βρίσκονται χαμηλότερα κοινωνικά σε σχέση με τους άλλους, είναι λιγότερο πιθανό να εκφράσουν γενικευμένη προκατάληψη. Μια εξήγηση σε αυτό το φαινόμενο μπορεί να έγκειται στο γεγονός ότι άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση, αυξάνουν τις αλτρουιστικές συμπεριφορές και μειώνουν τα επίπεδα της εξω-ομαδικής προκατάληψης, αναδεικνύοντας διαφορετικές δυναμικές σε σχέση με την ομαδική αποστέρηση.

Η Σημασία του Πολιτισμικού Παράγοντα

Υπάρχουν αρκετά ερευνητικά δεδομένα που επιβεβαιώνουν την καθολικότητα του φαινομένου της σχετικής αποστέρησης (Meuleman et al., 2019 · Smith et al., 2012 · Smith et al., 2018). Παρ' ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο που συναντάται σε όλες τις κοινωνίες, έχουν διαπιστωθεί σημαντικές διαφορές μεταξύ ατομικιστικών και συλλογικών κοινωνιών. Στις ατομικιστικές κοινωνίες τα άτομα φαίνεται ότι εστιάζουν περισσότερο στις διαπροσωπικές συγκρίσεις σε σχέση με τις διομαδικές (Smith & Pettigrew, 2015). Επιπλέον, στις ατομικιστικές χώρες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τις αξίες της προσωπικής επιτυχίας, φαίνεται ότι η σχετική αποστέρηση συνδέεται στενότερα με τα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή και είναι περισσότερο πιθανό να κινητοποιήσει αντιδράσεις (Smith et al., 2018). Τα παραπάνω δεδομένα δείχνουν ότι οι επιδράσεις της σχετικής αποστέρησης είναι ισχυρότερες και ευρύτερες για τις ατομικιστικές κοινωνίες. Αυτό μπορεί να συμβαίνει γιατί τα άτομα στις

ατομικιστικές κοινωνίες τείνουν περισσότερο να βλέπουν τους εαυτούς τους ως υπεύθυνους για την παρούσα και μελλοντική τους κατάσταση, τείνουν να έχουν μεγαλύτερη θέληση να εκφράσουν τον θυμό τους και βλέπουν τα κοινωνικά τους δίκτυα και τις αντίστοιχες ομάδες, ως λιγότερο οριστικά και με δυνατότητα αλλαγής (Oishi & Gilbert, 2016). Μια άλλη τάση που παρατηρήθηκε (Smith et al., 2018) αφορούσε τη στάση απέναντι στους μετανάστες. Φάνηκε ότι στις συλλογικές χώρες τα άτομα παρουσίασαν περισσότερο αρνητικές στάσεις απέναντι στους μετανάστες. Το φαινόμενο αυτό πιθανώς αναδεικνύει το μεγαλύτερο βαθμό σύνδεσης και αναγνώρισης με την εσω-ομάδα που παρουσιάζουν τα άτομα στις συλλογικές κοινωνίες.

Η Σχετική Ικανοποίηση

Η σχετική ικανοποίηση (relative gratification) αναφέρεται στην αναγνώριση ότι κάποιος ή η ομάδα, στην οποία ανήκει, βρίσκεται σε ευνοϊκή θέση σε σύγκριση με άλλα άτομα ή ομάδες γεγονός που οδηγεί σε συναισθήματα ικανοποίησης. Πρόκειται σύμφωνα με τη McIntosh (1989, όπως αναφέρεται στο LeBlanc et al., 2015) για την επίγνωση του προνομίου κάποιου, μια κατάσταση στην οποία το άτομο μέσα από την κοινωνική σύγκριση αναγνωρίζει την πλεονεκτική θέση, στην οποία βρίσκεται. Όπως και στη σχετική αποστέρηση, τα άτομα αισθάνονται ότι έχουν το δικαίωμα αυξημένων προνομίων (Crosby, 1976). Οι τάσεις αυτές είναι συνεπείς με βασικές θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Για παράδειγμα, στη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (Tajfel & Turner, 1986) το άτομο επιθυμεί να δει με περισσότερο ευνοϊκό τρόπο την ομάδα του σε σχέση με άλλες ομάδες, γεγονός που συνδέεται με την ευνοϊκή αποτίμηση της κοινωνικής ταυτότητας, οδηγώντας σε σαφείς διακρίσεις μεταξύ των ομάδων.

Η σχετική ικανοποίηση παρουσιάζει ισχυρές συνδέσεις με την προκατάληψη (Smith & Pettigrew, 2015). Προηγούμενες έρευνες έχουν δείξει ότι οι στάσεις απέναντι στους μετανάστες και η υποστήριξη των αντιμεταναστευτικών ομάδων συνδέεται με τα άτομα που

βιώνουν σχετική αποστέρηση, αλλά και με τα άτομα που βιώνουν σχετική ικανοποίηση. Τα άτομα με υψηλότερα επίπεδα ομαδικής σχετικής ικανοποίησης παρουσίασαν περισσότερο αρνητικές στάσεις απέναντι στους μετανάστες και μειωμένη διάθεση υποστήριξης. Σε αυτή την τάση φάνηκε ότι συνέβαλλε ο φόβος για τη μελλοντική οικονομική κατάσταση των ατόμων, δείχνοντας ότι η σύνδεση της σχετικής ικανοποίησης με τις αντιμεταναστευτικές στάσεις συνδέεται με τον φόβο της μελλοντικής αποστέρησης (Jetten et al., 2015). Παρόμοιες τάσεις παρουσιάζονται και στην έρευνα των Leblanc et al. (2015), όπου η σχετική ικανοποίηση παρουσίασε ισχυρές θετικές συνδέσεις με την παραδοσιακή προκατάληψη. Ο κίνδυνος υποτίμησης και απώλειας της ευνοϊκής θέσης φάνηκε και εδώ ότι διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Επίσης, φάνηκε ότι η «νομιμότητα» της ευνοϊκής θέσης συνέβαλλε στην αύξηση της προκατάληψης. Τα άτομα που αισθάνονταν ότι δικαιούνται τα προνόμια και την ευνοϊκή θέση της ομάδας τους παρουσίασαν μεγαλύτερη παραδοσιακή προκατάληψη.

Η Διομαδική Επαφή

Η σημασία της διομαδικής επαφής εντοπίζεται αρχικά στο έργο του Allport (1954, όπως αναφέρεται στο Pettigrew, 2016). Η επαφή μεταξύ των μελών διαφορετικών ομάδων είναι δυνατόν να μειώσει την αμοιβαία προκατάληψη, όταν η επαφή συμβαίνει κάτω από συνθήκες ίσου στάτους, συνεργασίας, αμοιβαίων στόχων και κοινωνικής και θεσμικής υποστήριξης. Οι συνθήκες αυτές δύναται να ενισχύσουν τις επιδράσεις της διομαδικής επαφής, δεν αποτελούν όμως απαραίτητες προϋποθέσεις για τη μείωση της προκατάληψης, όπως αρχικά είχε προταθεί. Ακόμα και σε έρευνες όπου οι συνθήκες αυτές δεν είχαν διασφαλιστεί, η προκατάληψη φάνηκε να μειώνεται μέσα από τη διομαδική επαφή (Pettigrew & Tropp, 2011). Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η μείωση της προκατάληψης συνδέεται με θετικές εμπειρίες διομαδικής επαφής, ενώ το αντίθετο συμβαίνει με τις αρνητικές εμπειρίες. Η έννοια της αρνητικής επαφής αναφέρεται σε αρνητικές εμπειρίες διομαδικής επαφής, σχετίζεται με την αύξηση της προκατάληψης και την ενίσχυση των

αρνητικών νορμών και στάσεων (Dovidio, et al., 2017). Τα ερευνητικά δεδομένα ωστόσο σχετικά με την αρνητική επαφή δεν είναι πάντα συνεπή. Αυτό συμβαίνει, γιατί η θετική επαφή λειτουργεί ως διαμεσολαβητής μεταξύ της αρνητικής επαφής και της προκατάληψης, μετριάζοντας τις επιδράσεις της αρνητικής επαφής (Pettigrew, 2016).

Αρχικά, η έννοια της διομαδικής επαφής αναφερόταν στην προσωπική άμεση επαφή μεταξύ των μελών διαφορετικών ομάδων. Η άμεση και προσωπική επαφή θα επέτρεπε τη μη επιβεβαίωση των αρνητικών στερεοτύπων, την αποκατηγοριοποίηση του ατόμου και την ανάπτυξη φιλίας (Dovidio et al., 2017). Οι περισσότερες σύγχρονες μορφές διομαδικής επαφής φαίνεται να ασκούν σημαντικές επιδράσεις, χωρίς να απαιτείται η άμεση επαφή. Η διευρυμένη διομαδική επαφή (Wright et al., 1997) συμβαίνει, όταν η γνώση ότι ένα άτομο της εσω-ομάδας έχει στενή, θετική σχέση με ένα μέλος της εξω-ομάδας, είναι αρκετή για τη μείωση της προκατάληψης. Φαίνεται ότι και μέσω της διευρυμένης επαφής είναι δυνατόν να επιτευχθεί αλλαγή στις διομαδικές στάσεις (Pettigrew, 2016). Η έννοια της έμμεσης, αντιπροσωπευτικής επαφής βασίζεται στις αρχές της κοινωνικής μάθησης, κατά την οποία η παρατήρηση των πράξεων ενός άλλου ατόμου, ειδικά κάποιου με το οποίο το άτομο ταυτίζεται, επηρεάζει την αντίληψη σχετικά με τους κατάλληλους τρόπους συμπεριφοράς και είναι δυνατόν να οδηγήσει στη μίμηση της συμπεριφοράς. Μέσω της κοινωνικής μάθησης μπορεί να ενισχυθούν ή να αποδυναμωθούν υπάρχουσες τάσεις συμπεριφοράς ή να δημιουργηθούν νέες. Η τηλεόραση, το ραδιόφωνο και το internet παρέχουν πρότυπα συμπεριφοράς, τα οποία το άτομο μπορεί να μιμηθεί. Κατά τη φαντασιακή, νοερή επαφή τα άτομα εμπλέκονται σε νοερή προσομοίωση μιας εμπειρίας θετικής διομαδικής επαφής. Αν και δεν μπορεί κανείς να υποθέσει ότι η προκατάληψη μπορεί απλά να διορθωθεί μέσω της φαντασίας, φαίνεται ωστόσο ότι η φανταστική επαφή μπορεί να είναι αποτελεσματική υπό προϋποθέσεις (West et al., 2015). Τέλος, η εικονική επαφή αφορά στην επαφή που συμβαίνει με τη διαμεσολάβηση του υπολογιστή μεταξύ ατόμων που υπό κανονικές συνθήκες δεν θα

έρχονται σε επαφή. Φαίνεται ότι αυτού του είδους η επαφή επιδρά στις στάσεις απέναντι στις εξω-ομάδες, παρουσιάζει ωστόσο σαφώς μικρότερες επιδράσεις σε σχέση με την άμεση και τη διευρυμένη επαφή (Lemmer & Wagner, 2015 όπως αναφέρεται στο Dovidio et al., 2017). Οι επιδράσεις των περισσότερο έμμεσων μορφών διομαδικής επαφής δεν είναι αμελητέες, καθώς είναι δυνατόν να μειώσουν το άγχος που συνοδεύει τη διαφυλετική επαφή βελτιώνοντας τις διομαδικές στάσεις. Αυτά τα δεδομένα είναι πολύ σημαντικά, ειδικότερα στις περιπτώσεις που οι ομάδες είναι σαφώς διαχωρισμένες, σε σύγκρουση και η άμεση επαφή δεν είναι εφικτή (Dovidio et al., 2017· Pettigrew, 2016).

Βελτιώνοντας τις Επιδράσεις της Διομαδικής Επαφής

Ένας σημαντικός παράγοντας που σχετίζεται με τις επιδράσεις της επαφής στην προκατάληψη αφορά τις διομαδικές νόρμες. Οι διομαδικές νόρμες αναφέρονται σε βαθιά ριζωμένα σχήματα, τα οποία έχουν διαμορφωθεί και εγκαθιδρυθεί μέσα από τη μακρά πορεία της κοινωνικοποίησης και της προσωπικής εμπειρίας. Οι νόρμες διαμεσολαβούν τη σχέση διομαδικής επαφής και προκατάληψης. Οι θετικές νόρμες για την εξω-ομάδα θα ευνοήσουν τη μείωση της προκατάληψης μέσω της επαφής. Οποιαδήποτε αλλαγή μπορεί να επιτευχθεί σε επίπεδο νορμών είναι σταθερότερη και βαθύτερη, και προαγάγει τις διομαδικές σχέσεις με αποτελεσματικότερο τρόπο σε σχέση με μια αλλαγή στις κοινωνικές στάσεις (Dovidio et al., 2017· Pettigrew, 2016). Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση των επιδράσεων της διομαδικής επαφής είναι το άγχος που βιώνουν τα άτομα σε σχέση με τη διομαδική επαφή. Υψηλότερα επίπεδα άγχους κατά τη διομαδική επαφή συνδέονται με χαμηλότερα επίπεδα μείωσης της προκατάληψης. Ένας άλλος κρίσιμος διαμεσολαβητικός παράγοντας αφορά την κοινωνική κατηγοριοποίηση. Η αντίληψη του εαυτού ως μέλος της εσω-ομάδας ασκεί επίδραση στους τρόπους που σκέφτεται, αισθάνεται και λειτουργεί το άτομο απέναντι στους άλλους. Μέσα από τις διεργασίες της κοινωνικής κατηγοριοποίησης, την αποκατηγοριοποίηση και την επανακατηγοριοποίηση, είναι εφικτή η ενίσχυση της

επίδρασης της θετικής επαφής στην προκατάληψη. Η πρώτη διεργασία επιτρέπει την αντίληψη του ατόμου της εξω-ομάδας, απομακρυσμένο από τα πιθανώς αρνητικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στην ομάδα του και η δεύτερη διεργασία επιτρέπει την επανατοποθέτηση του ατόμου σε νέες κατηγορίες, περισσότερο θετικές (Dovidio et al., 2017). Τέλος, η ενσυναίσθηση και ειδικότερα η ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει την οπτική του άλλου φάνηκε να παίζει καθοριστικό ρόλο στη βελτίωση των επιδράσεων της διομαδικής επαφής (Pettigrew, 2016).

Δυνατότητα για βελτίωση των επιδράσεων της διομαδικής επαφής παρέχει ο χειρισμός των ρυθμιστικών παραγόντων της τυπικότητας, της θέσης της ομάδας, της συχνότητας και της ποιότητας της επαφής (Dovidio et al., 2017). Η τυπικότητα αναφέρεται στο κατά πόσο το μέλος μιας εξω-ομάδας νοείται ως τυπικό μέλος, δηλαδή κατά πόσο θεωρείται ότι διακρίνεται από εκείνα τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στην ομάδα που ανήκει. Η διομαδική επαφή που γίνεται υπό τη συνθήκη της τυπικότητας ευνοεί τη διαδικασία της γενίκευσης. Αυτό συμβαίνει γιατί η τυπικότητα του μέλους επιτρέπει την αλλαγή των αντιλήψεων για όλη την ομάδα και όχι μόνο για το άτομο που μετέχει στην επαφή. Τα μέλη των ομάδων που ταιριάζουν στα στερεότυπα της ομάδας, λειτουργούν ως φορείς αλλαγής των στερεοτύπων, υπό τη προϋπόθεση ότι η τυπικότητα γίνεται αντιληπτή με ακρίβεια και η ομάδα θεωρείται σχετικά ομοιογενής (Brown & Hewstone, 2005).

Η θέση της ομάδας, δηλαδή αν πρόκειται για ομάδα η οποία επικρατεί κοινωνικά ή βρίσκεται σε μειονοτική θέση, παίζει σημαντικό ρόλο στις επιδράσεις που ασκούνται από τη διομαδική επαφή. Φαίνεται ότι η θετική επαφή τείνει να βελτιώνει τις στάσεις των μελών των επικρατουσών ομάδων απέναντι στις μειονοτικές και όχι το αντίστροφο (Pettigrew & Tropp, 2006, όπως αναφέρεται στο Dovidio et al., 2017). Αυτή η τάση πιθανώς συνδέεται με το γεγονός ότι στις διομαδικές επαφές τα μέλη της επικρατούσας ομάδας επιδιώκουν να είναι αρεστοί και να θεωρηθούν ηθικοί από τα μέλη της μειονοτικής ομάδας, ενώ τα μέλη της

μειονοτικής ομάδας επιδιώκουν να ικανοποιήσουν ανάγκες σεβασμού και ενδυνάμωσης. Έτσι, τα μέλη της επικρατούσας ομάδας τείνουν να δίνουν έμφαση στα κοινά χαρακτηριστικά χτίζοντας μια περισσότερο αρμονική διομαδική αλληλεπίδραση και τα μέλη των μειονοτικών ομάδων τείνουν να μην στέκονται μόνο στις ομοιότητες αλλά και στις διομαδικές διαφορές υπονομεύοντας την επαφή. Όταν ωστόσο τα μέλη της επικρατούσας ομάδας αντιλαμβάνονται την ιεραρχία μεταξύ των ομάδων ως σταθερή αλλά άδικη, δείχνουν μεγαλύτερη διάθεση να διερευνήσουν τις διαφορές (Saguy & Dovidio, 2013). Οι τάσεις αυτές παρουσιάζουν ενδιαφέρον καθώς μας επιτρέπουν τη βελτίωσή των συνθηκών της διομαδικής επαφής, όμως δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι συμβαίνουν σε κάθε περίπτωση. Υπάρχουν διαθέσιμα ερευνητικά δεδομένα, σύμφωνα με τα οποία η διομαδική επαφή φάνηκε να ασκεί μεγαλύτερες θετικές επιδράσεις στη μειονοτική ομάδα (Dovidio et al., 2017).

Τέλος, σημαντικές επιδράσεις ασκούνται από την ποιότητα και τη συχνότητα της επαφής. Τα ερευνητικά δεδομένα τείνουν να αναδεικνύουν τον ρόλο της ποιότητας της επαφής κι όχι της συχνότητας (Dovidio et al., 2017). Αυτές οι τάσεις βέβαια δεν ισχύουν σε κάθε περίπτωση. Κατ' αρχάς όσον αφορά την αρνητική επαφή φαίνεται ότι οι επιδράσεις της συχνότητας της επαφής είναι μεγαλύτερες από αυτές της ποιότητας, ασκώντας μεγαλύτερη αρνητική επίδραση στις διομαδικές στάσεις (Hayward et al., 2017). Επιπλέον, αρκετά δεδομένα δείχνουν ότι στην πραγματικότητα η συχνότητα έχει σημαντική συμβολή στη βελτίωση της προκατάληψης (Hoffarth & Hodson, 2018· Merrilees et al., 2017). Φαίνεται ότι, ενώ η ποιότητα της επαφής τείνει να ασκεί ισχυρότερες επιδράσεις, η συχνότητα παίζει σημαντικό ρόλο στις έμμεσες στάσεις (π.χ. Van Ryn et al., 2015, όπως αναφέρεται στο Dovidio et al., 2017). Τα άτομα με περισσότερες εμπειρίες διομαδικής επαφής τείνουν να έχουν λιγότερες έμμεσες προκατειλημμένες διομαδικές στάσεις. Πιθανώς, οι άμεσες στάσεις επηρεάζονται από τις πρόσφατες ευνοϊκές επαφές, ενώ οι έμμεσες στάσεις επηρεάζονται λιγότερο από τέτοιες εμπειρίες (Dovidio et al., 2017).

Ο Διαμεσολαβητικός Ρόλος της Επαφής

Δεξιόστροφος Αυταρχισμός. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, ο δεξιόστροφος αυταρχισμός συνιστά ένα σχετικά σταθερό χαρακτηριστικό των ατόμων, το οποίο συνδέεται με την προκατάληψη. Υψηλότερα επίπεδα αυταρχισμού, συνδέονται με μεγαλύτερη εχθρότητα απέναντι στα άτομα των εξω-ομάδων. Η εμπειρία της διομαδικής επαφής σε άτομα με υψηλά επίπεδα δεξιόστροφου αυταρχισμού παρεμποδίζεται, καθώς τα άτομα αυτά παρουσιάζουν σημαντικές αντιστάσεις σε ενδεχόμενες επαφές. Έτσι, τα άτομα με υψηλά επίπεδα δεξιόστροφου αυταρχισμού, θα αποφύγουν να ζήσουν σε περιοχές με μειονοτικές ομάδες, όταν αυτό είναι εφικτό, ή, όταν αυτό δεν είναι εφικτό, θα αποφύγουν την επαφή με τις μειονότητες σε πολλαπλά επίπεδα. Φαίνεται ωστόσο ότι αν τελικά υπάρξει θετική διομαδική επαφή, οι διομαδικές σχέσεις βελτιώνονται (Asbrock et al., 2011 · Pettigrew, 2016· Turner et al., 2020). Αντίθετης κατεύθυνσης επιδράσεις φαίνεται να ασκεί η αρνητική επαφή. Στην έρευνα των Graf και Sczesny (2019) φάνηκε πως, ενώ η διομαδική επαφή βελτίωσε την υποστήριξη στους μετανάστες, η αρνητική επαφή περιόρισε την υποστήριξη σε άτομα που έχουν υιοθετήσει «δεξιού τόξου» ιδεολογίες. Η θετική επαφή επιτρέπει την ύφεση των επιδράσεων του χαρακτηριστικού αυτού μέσα από τη βελτίωση άλλων παραγόντων που συνδέονται στενά με τον αυταρχισμό, όπως το άγχος, η ατομική και συλλογική απειλή, η ενσυναίσθηση κ.α. (Pettigrew & Tropp, 2011, όπως αναφέρεται στο Pettigrew, 2016).

Προσανατολισμός Κοινωνικής Κυριαρχίας. Τα δεδομένα σχετικά με τον ρόλο της επαφής σε άτομα με υψηλά επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας είναι σχετικά αντικρουόμενα. Σύμφωνα με παλαιότερα ερευνητικά δεδομένα (π.χ. Asbrock et al., 2011), η διομαδική επαφή δεν είναι αποτελεσματική στη μείωση της προκατάληψης σε άτομα που παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα αυτού του χαρακτηριστικού. Ωστόσο, σε πιο πρόσφατα δεδομένα διαπιστώνονται διαφορετικές τάσεις. Για παράδειγμα στην έρευνα των Hodson et al. (2017, όπως αναφέρεται στο Turner et al., 2020) φάνηκε ότι η θετική επαφή με

μετανάστες οδήγησε σε μεγαλύτερη υποστήριξη της πολυπολιτισμικότητας σε άτομα που εξέφραζαν υψηλά επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας. Αντίστοιχες τάσεις έχουν παρατηρηθεί και σε εφήβους. Επιπλέον, φαίνεται ότι τα επίπεδα του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας μπορεί να παρουσιάσουν μείωση με το πέρασμα του χρόνου λόγω της διομαδικής επαφής (Dhont et al., 2013).

Ανάγκη Γνωστικής Ολοκλήρωσης. Η ανάγκη γνωστικής ολοκλήρωσης (need for cognitive closure) αναφέρεται στην επιθυμία των ατόμων για γρήγορες, στέρεες και οριστικές απαντήσεις και για την τάση αποφυγής της αβεβαιότητας που μπορεί να προκύψει μέσα από αντικρουόμενες πληροφορίες (Roets et al., 2015 όπως αναφέρεται στο Kteily et al., 2017). Η ανάγκη γνωστικής ολοκλήρωσης ευνοεί τις προκατειλημμένες στάσεις, καθώς προάγει την αντίληψη των μελών της εξω-ομάδας ως όμοια μεταξύ τους, μία διαδικασία που επιτρέπει να δημιουργηθεί μια γρήγορη και σταθερή αναφορά για όλα τα άτομα της ομάδας. Ο δεξιόστροφος αυταρχισμός φαίνεται ότι διαμεσολαβεί της σχέση ανάγκης γνωστικής ολοκλήρωσης-προκατάληψης (De Keersmaecker et al., 2017). Οι επιδράσεις της επαφής, είτε μέσω του αυταρχισμού, είτε απευθείας στη σχέση της μεταβλητής με την προκατάληψη είναι σημαντικές. Φαίνεται ότι άτομα που παρουσίαζαν υψηλότερα επίπεδα ανάγκης γνωστικής ολοκλήρωσης μείωσαν σημαντικά τη διομαδική προκατάληψη μέσω της επαφής. Αυτή η τάση πιθανώς οφείλεται στη μείωση της αβεβαιότητας, του άγχους και την αύξηση της οικειότητας που επιτυγχάνεται μέσω της επαφής (Dhont et al., 2011 · Roets et al., 2015, όπως αναφέρεται στο Kteily et al., 2017).

Η Ετικέτα της Κοινωνικής Κατηγορίας

Η έννοια της ετικέτας της κοινωνικής κατηγορίας αναφέρεται σε λέξεις που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή συγκεκριμένων κοινωνικών κατηγοριών. Οι λέξεις αυτές επιδρούν στον τρόπο, με τον οποίο οι άνθρωποι σκέφτονται και αισθάνονται για μία κοινωνική κατηγορία (Crawford et al., 2016). Αυτό συμβαίνει μέσα από την άμεση και

ακούσια ενεργοποίηση διαφορετικών στερεοτύπων. Είναι δυνατόν διαφορετικές ετικέτες να ενεργοποιήσουν διαφορετικά στερεότυπα για μία ομάδα, οδηγώντας σε διαφορετικές αποδόσεις χαρακτηριστικών (Koch et al., 2005 όπως αναφέρεται στο Holmes et al., 2019). Η επιλογή μίας «θετικότερης» ετικέτας είναι δυνατόν να μετριάσει τη προκατάληψη απέναντι στην εξω-ομάδα (Holmes et al., 2019). Για παράδειγμα, η χρήση της ετικέτας «Μαύρος» συνδέθηκε με περισσότερο αρνητικές αντιδράσεις σε σχέση με την ετικέτα «Αφροαμερικανός» (Hall et al., 2014). Παρόμοιες τάσεις έχουν παρατηρηθεί και ως προς το σεξουαλικό προσανατολισμό. Στην έρευνα του Rios (2013 όπως αναφέρεται στο Holmes et al., 2019) τα άτομα έδειξαν μειωμένη προκατάληψη απέναντι στα ομοφυλόφιλα άτομα, όταν χρησιμοποιούταν η ετικέτα «gay» ή «λεσβία» σε σχέση με την ετικέτα «ομοφυλόφιλος». Φαίνεται ωστόσο ότι τα ευρήματα αυτά δεν είναι πάντα συνεπή και δεν εντοπίζονται πάντα διαφορές που να συνδέουν τη χρήση της αρνητικής ετικέτας με τη προκατάληψη (Crawford et al., 2015). Παρ' όλα αυτά η χρήση της ετικέτας αποτελεί ένα σχετικά «εύχρηστο» και χρήσιμο εργαλείο στην βελτίωση των διομαδικών σχέσεων (Holmes et al., 2019).

Εξετάζοντας ειδικότερα τις ετικέτες που χρησιμοποιούνται για τα άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, φαίνεται ότι αυτές είναι δυνατόν να επιδράσουν στη διομαδική συμπεριφορά. Οι στάσεις, οι συμπεριφορικές προθέσεις και η υποστήριξη των Αμερικάνων πολιτών στους μετανάστες φάνηκε να σχετίζεται στενά με τις ετικέτες που χρησιμοποιούνταν. Οι αρνητικά φορτισμένες ετικέτες σχετίστηκαν με υψηλότερα επίπεδα προκατάληψης και επιλογή τιμωρητικών πολιτικών σε σύγκριση με τις ουδέτερες ετικέτες. Η διομαδική επαφή διαμεσολαβούσε ασκώντας σημαντική επίδραση στην ύφεση της προκατάληψης (Rucker et al., 2019). Ιδιαίτερα αρνητικές φαίνεται να είναι οι στάσεις που σχετίζονται με την έννοια του μετανάστη με μη νομιμοποιητικά έγγραφα. Γενικότερα, φαίνεται ότι, όταν τα άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια νοούνται ως «παράνομα»,

η αίσθηση απειλής και άγχους που βιώνει το άτομο είναι σαφώς αυξημένη ενισχύοντας τη προκατάληψη (Murray & Marx, 2013).

Σύνδεση με Μεταβλητές της Ιδεολογίας

Υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα που διερεύνησαν τη σχέση της ετικέτας της κοινωνικής κατηγορίας με τον δεξιόστροφο αυταρχισμό και τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας. Οι Crawford et al. (2015) έδειξαν ότι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός αποτελεί σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα για τον ετεροσεξισμό ανεξαρτήτως της ετικέτας που χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορίσει τα ομοφυλόφιλα άτομα. Οι διαθέσιμες ενδείξεις σχετικά με το προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας δεν φαίνεται να αναδεικνύουν επίσης σημαντικές συσχετίσεις. Σύμφωνα με τους Holmes et al. (2019), υπάρχουν περιορισμένα δεδομένα που δείχνουν ότι άτομα με υψηλό προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας προέβησαν σε θετικότερες κρίσεις, όταν γινόταν αναφορά στην έννοια του «συντρόφου» (partner) σε σχέση με την έννοια του «αγοριού» (boyfriend) ή «κοριτσιού» (girlfriend), όσον αφορά τις ρομαντικές ομοφυλόφιλες σχέσεις. Σε άλλη έρευνα (Cox et al., 2017) διερευνήθηκαν οι επιδράσεις των ετικετών που χρησιμοποιούνται για τους εργαζόμενους μεγαλύτερης ηλικίας σε σχέση με το προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας. Αν και αναμενόταν ότι τα άτομα με υψηλότερα ποσοστά αυτού του χαρακτηριστικού, θα εκφράσουν αρνητικότερες στάσεις απέναντι στα άτομα, για τα οποία έχει χρησιμοποιηθεί η λιγότερο θετική ετικέτα, φάνηκε ότι κάτι τέτοιο δεν συνέβη. Αν και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας συνδέθηκε με υψηλότερα ποσοστά προκατάληψης, η ετικέτα δεν φάνηκε να επιδρά σε αυτή τη σχέση. Ενδιαφέρον παρουσίασε το γεγονός ότι τα άτομα με χαμηλότερα επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας ήταν εκείνα που διαφοροποίησαν τις αξιολογήσεις τους με βάση την ετικέτα.

Ερευνητικοί Στόχοι και Υποθέσεις

Όπως έχει ήδη γίνει σαφές, οι παράγοντες που παρουσιάστηκαν ασκούν σημαντικές επιδράσεις στην προκατάληψη που θα εκφράσει το άτομο. Ο Pettigrew (2016) βασιζόμενος στα στοιχεία από την εθνική γερμανική έρευνα για τη προκατάληψη, διαπίστωσε ότι από τους 16 προβλεπτικούς δείκτες που συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα σημαντικότερες ήταν οι επιδράσεις της επαφής και της ιδεολογίας. Συγκεκριμένα, φάνηκε ότι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας και η διομαδική επαφή αποτέλεσαν τους ισχυρότερους προβλεπτικούς δείκτες της προκατάληψης. Την πεντάδα συμπλήρωναν η ομαδική σχετική αποστέρηση και η πολιτική αναποτελεσματικότητα. Η επαφή διαμεσολαβούσε τις επιδράσεις της ιδεολογίας και η αίσθηση συλλογικής απειλής τις επιδράσεις του δεξιόστροφου αυταρχισμού, της επαφής και της ομαδικής σχετικής αποστέρησης. Το θεωρητικό αυτό πλαίσιο αποτέλεσε τη βάση για τη διαμόρφωση των υποθέσεων της παρούσας έρευνας.

Ο βασικός στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εντοπίσει τους σημαντικότερους προβλεπτικούς δείκτες της προκατάληψης που εξέφρασαν οι γονείς μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Υποθέσαμε ότι οι τρεις ισχυρότεροι προβλεπτικοί δείκτες της προκατάληψης θα είναι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας, η ποιότητα της διομαδικής επαφής και θα ακολουθούσε με λιγότερο ισχυρές επιδράσεις η ομαδική σχετική αποστέρηση. Αντίστοιχες τάσεις θεωρήσαμε ότι θα παρουσιάζονταν και στις υποκλίμακες της προκατάληψης. Συγκεκριμένα, υποθέσαμε ότι η απειλή και απόρριψη, η ασυμβατότητα, η άρνηση της υποστήριξης και η άρνηση των θετικών συναισθημάτων θα προβλέπονταν σε μεγαλύτερο ποσοστό από το δεξιόστροφο αυταρχισμό, το προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας και την ποιότητα της επαφής, και θα ακολουθούσε η ομαδική σχετική αποστέρηση. Ο δεξιόστροφος αυταρχισμός, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας και η ομαδική σχετική αποστέρηση θα σχετίζονται θετικά με τη προκατάληψη, ενώ η θετική

διομαδική επαφή αρνητικά. Επιπλέον, υποθέσαμε ότι η ποιότητα της διομαδικής επαφής θα διαμεσολαβούσε τη σχέση του δεξιόστροφου αυταρχισμού και της προκατάληψης και τη σχέση του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και της προκατάληψης.

Επιπλέον, ήταν σημαντικό να διερευνήσουμε την επίδραση της ετικέτας που είχε χρησιμοποιηθεί για να προσδιορίσει τους μαθητές. Υποθέσαμε ότι οι ερωτώμενοι που απάντησαν στην κλίμακα προκατάληψης για τους πρόσφυγες μαθητές, θα παρουσιάσουν μεγαλύτερη προκατάληψη σε σχέση με τους ερωτώμενους που απάντησαν ερωτήσεις σχετικά με τους μετανάστες μαθητές, καθώς το στοιχείο της νομιμότητας ήταν ξεκάθαρο για τη δεύτερη κατηγορία. Επιπλέον, διερευνήσαμε την επίδραση της ετικέτας στη σχέση προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και προκατάληψης. Συγκεκριμένα, υποθέσαμε ότι άτομα με υψηλότερα επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας θα παρουσίαζαν χαμηλότερα επίπεδα προκατάληψης όταν η ετικέτα θα αναφερόταν σε μετανάστες μαθητές.

Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν 182 γονείς μαθητών/τριών που φοιτούν στη Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Ο μέσος όρος ηλικίας των συμμετεχόντων ήταν τα 40,15 έτη ($SD = 5,16$). Οι άντρες του δείγματος ήταν 25 (13,7%) και οι γυναίκες 157 (86,3%). Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, τρεις (1,6%) δήλωσαν απόφοιτοι Δημοτικού, τρεις (1,6%) απόφοιτοι Γυμνασίου, 25 (13,7%) απόφοιτοι Λυκείου, 37 (20,3%) απόφοιτοι επαγγελματικής εκπαίδευσης, 73 (40,1%) απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, 36 (19,8%) κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου και πέντε (2,7%) κάτοχοι διδακτορικού τίτλου. Από το σύνολο των συμμετεχόντων 172 άτομα (94,5%) δήλωσαν ότι ζούσαν μαζί με το σύντροφο τους και 10 ότι αποτελούν μονογονεϊκή οικογένεια (5,5%).

Εξετάζοντας την οικονομική κατάσταση των συμμετεχόντων, 116 άτομα (63,7%), δήλωσαν ότι μπορούν να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες, αλλά τα χρήματα δεν φτάνουν για παραπάνω έξοδα, 49 (26,9%) δήλωσαν ότι μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες τους και βάζουν επιπλέον χρήματα για αποταμίευση ή για αγορές, ενώ 17 (9,3%) δήλωσαν ότι δυσκολεύονται να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες κάθε μήνα ή χρωστάνε χρήματα ή έχουν ληξιπρόθεσμες οφειλές. Αξιολογώντας την οικονομική κατάσταση των τελευταίων έξι μηνών, 118 από τους συμμετέχοντες (64,8%) δήλωσαν ότι παρέμεινε ίδια, 40 (22%) ότι μειώθηκε και 24 (13,2%) ότι αυξήθηκε. Προβλέποντας την οικονομική κατάσταση των επόμενων έξι μηνών, 96 (52,7%) δήλωσαν ότι θα παραμείνει ίδια, 66 (36,3%) ότι θα μειωθεί και 20 (11%) ότι θα αυξηθεί.

Για τις ανάγκες της πειραματικής διαδικασίας, τα ερωτήματα που τέθηκαν στους συμμετέχοντες διέφεραν ως προς την ομάδα στόχο. Στην πρώτη ομάδα 94 (51,6%) από τους συμμετέχοντες απάντησαν ερωτήσεις σχετικά με πρόσφυγες μαθητές και στη δεύτερη ομάδα 88 (48,4%) από τους συμμετέχοντες τις αντίστοιχες ερωτήσεις για μετανάστες μαθητές.

Επιπλέον, διαμορφώθηκαν δύο εκδόσεις ερωτηματολογίων ανάλογα με τη σειρά χορήγησης των ερωτήσεων. Στην πρώτη έκδοση συμμετείχαν 85 άτομα (46,7%) και στη δεύτερη 97 άτομα (53,3%).

Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Δημογραφικό Ερωτηματολόγιο

Αρχικά οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν ερωτήσεις σχετικά με δημογραφικά χαρακτηριστικά. Οι ερωτήσεις αφορούσαν το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση και την παρούσα, παρελθούσα και μελλοντική οικονομική τους κατάσταση.

Σχετική Αποστέρηση

Στη συνέχεια ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να συγκρίνουν την οικονομική τους κατάσταση με των άλλων Ελλήνων (ατομική σχετική αποστέρηση) και με των προσφύγων ή μεταναστών που ζουν στη χώρα (ομαδική σχετική αποστέρηση) (Pettigrew et al., 2008) και να ανταποκριθούν χρησιμοποιώντας μια 5-βάθμια κλίμακα τύπου Likert όπου 1 σήμαινε πολύ χειρότερη και 5 πολύ καλύτερη. Η βαθμολογία που προέκυψε θεωρήθηκε αντιστρόφως ανάλογη της έντασης των πεποιθήσεων σχετικής αποστέρησης.

Δεξιόστροφος Αυταρχισμός

Χρησιμοποιήθηκε η σύντομη έκδοση της κλίμακας μέτρησης του δεξιόστροφου αυταρχισμού (Zakrisson, 2005) μεταφρασμένη στα ελληνικά. Η κλίμακα αποτελείται από 15 προτάσεις, στις οποίες οι συμμετέχοντες καλούνταν να αποφασίσουν πόσο συμφωνούν ή διαφωνούν χρησιμοποιώντας μια 7-βάθμια κλίμακα τύπου Likert, όπου 1 σήμαινε διαφωνώ απόλυτα και 7 συμφωνώ απόλυτα. Η αξιοπιστία της κλίμακας ήταν ικανοποιητική, Cronbach's $\alpha = 0,84$. Οι βαθμοί που απέδωσε κάθε συμμετέχων στις επιμέρους προτάσεις της κλίμακας αθροίστηκαν και διαιρέθηκαν δια τον αριθμό των προτάσεων δίνοντας μια μέση βαθμολογία. Η μέση αυτή βαθμολογία θεωρούμε ότι παρέχει ενδείξεις σχετικά με την

ιδεολογική τοποθέτηση του ατόμου, καθώς το ύψος της βαθμολογίας θεωρείται ανάλογο του βαθμού υποστήριξης ιδεολογικών πεποιθήσεων που συνάδουν με το δεξιόστροφο αυταρχισμό.

Η κλίμακα αποτελείται από τρεις επιμέρους υποκλίμακες, την υποκλίμακα του συντηρητισμού, την υποκλίμακα της αυταρχικής επιθετικότητας και την υποκλίμακα της αυταρχικής υποταγής. Η υποκλίμακα του συντηρητισμού (Cronbach's $\alpha = 0,73$) αποτελείται από πέντε προτάσεις, (π.χ. «Η 'παλιομοδίτικη' ζωή και οι 'παλιομοδίτικες' αξίες εξακολουθούν και σήμερα να υποδεικνύουν τον καλύτερο τρόπο ζωής»). Η υποκλίμακα της αυταρχικής επιθετικότητας αποτελείται από τέσσερις προτάσεις (π.χ. «Τα στοιχεία δείχνουν ότι πρέπει να έχουμε σκληρότερη στάση απέναντι στο έγκλημα και τη σεξουαλική ανηθικότητα, με σκοπό την προάσπιση του νόμου και της τάξης»), από τις οποίες για λόγους αξιοπιστίας παραλείφθηκε η πρόταση 14 «Η κατάσταση στην κοινωνία σήμερα θα ήταν καλύτερη, αν αντιμετωπίζαμε τους ταραχοποιούς με λογική και ανθρωπιά», Cronbach's $\alpha = 0,66$ (με τη συμπερίληψη της πρότασης 14, Cronbach's $\alpha = 0,54$). Τέλος, η υποκλίμακα της αυταρχικής υποταγής (Cronbach's $\alpha = 0,73$) αποτελείται από έξι προτάσεις (π.χ. «Η χώρα μας χρειάζεται έναν ισχυρό ηγέτη προκειμένου να καταστρέψει τις ακραίες και ανήθικες τάσεις που επικρατούν στη κοινωνία σήμερα»).

Προσανατολισμός Κοινωνικής Κυριαρχίας

Χρησιμοποιήθηκε η σύντομη έκδοση της κλίμακας μέτρησης του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας (Ho et al., 2015) μεταφρασμένη στα ελληνικά. Η κλίμακα αποτελείται από οκτώ προτάσεις, (π.χ. «Μερικές ανθρώπινες ομάδες είναι απλά κατώτερες από άλλες»), στις οποίες οι συμμετέχοντες καλούνταν να αποφασίσουν τον βαθμό που συμφωνούν ή διαφωνούν χρησιμοποιώντας μια 7-βάθμια κλίμακα τύπου Likert, όπου 1 σήμαινε διαφωνώ απόλυτα και 7 συμφωνώ απόλυτα. Λόγω της μη συμπλήρωσης της πρότασης 8 «Η ισοτιμία των ομάδων δεν θα έπρεπε να είναι το ιδανικό μας» από μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων ($N =$

52), η πρόταση 8 δεν συμπεριλήφθηκε στους υπολογισμούς. Ελέγχοντας την αξιοπιστία της κλίμακας, διαπιστώσαμε ότι παραλείποντας την πρόταση 1 «Μερικές ανθρώπινες ομάδες είναι απλά κατώτερες από άλλες» από τις μετρήσεις είχαμε σημαντική αύξηση της αξιοπιστίας, Cronbach's $\alpha = 0,72$ (με τη συμπερίληψη της πρότασης 1 Cronbach's $\alpha = 0,68$). Έτσι, από τα ευρήματα, που παρουσιάζονται στη συνέχεια, η πρόταση 8 και η πρόταση 1 δεν έχουν υπολογιστεί. Οι βαθμοί που απέδωσε ο κάθε ερωτώμενος στις επιμέρους προτάσεις της κλίμακας, αθροίστηκαν και διαιρέθηκαν δια τον αριθμό των προτάσεων δίνοντας μια μέση βαθμολογία. Το ύψος της μέσης βαθμολογίας θεωρείται ανάλογο της έντασης του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας.

Προκατάληψη

Χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα προκατάληψης των Pettigrew και Meertens (1995) σε ελληνική μετάφραση, η οποία προσαρμόστηκε στις ανάγκες της παρούσας έρευνας. Η κλίμακα αποτελείται από 21 προτάσεις. Οι συμμετέχοντες ανταποκρίθηκαν χρησιμοποιώντας μια 4-βάθμια κλίμακα τύπου Likert, όπου το 1 δήλωνε το χαμηλότερο βαθμό συμφωνίας/ομοιότητας/συχρότητας και το 4 τον υψηλότερο βαθμό. Η αξιοπιστία της κλίμακας ήταν ικανοποιητική, Cronbach's $\alpha = 0,90$. Υπολογίστηκε η μέση βαθμολογία της κλίμακας, η οποία θεωρούμε ότι παρέχει ενδείξεις σχετικά με τα επίπεδα προκατάληψης απέναντι στους πρόσφυγες ή μετανάστες μαθητές, καθώς το ύψος της βαθμολογίας θεωρείται ανάλογο της έντασης της προκατάληψης που βιώνει το άτομο.

Η κλίμακα μέτρησης της προκατάληψης αποτελείται από τέσσερις επιμέρους υποκλίμακες, οι οποίες αντικατοπτρίζουν διαφορετικές πτυχές της προκατάληψης: απειλή και απόρριψη, άρνηση υποστήριξης, ασυμβατότητα και άρνηση θετικών συναισθημάτων. Η υποκλίμακα μέτρησης της απειλής και απόρριψης (Cronbach's $\alpha = 0,77$) αποτελείται από τέσσερις προτάσεις (π.χ. «Η ύπαρξη προσφύγων/μεταναστών μαθητών στην τάξη υποβαθμίζει την μαθησιακή διαδικασία»). Η υποκλίμακα μέτρησης της άρνησης της

υποστήριξης (Cronbach's $\alpha = 0,78$) αποτελείτο από έξι προτάσεις (π.χ. «Τα προσφυγόπουλα/μεταναστόπουλα που λαμβάνουν στήριξη από το ελληνικό κράτος θα μπορούσαν να τα καταφέρουν και χωρίς αυτήν, αν προσπαθούσαν τα ίδια ή οι οικογένειές τους»), η υποκλίμακα μέτρησης της ασυμβατότητας (Cronbach's $\alpha = 0,81$) από εννέα προτάσεις (π.χ. «Τα Ελληνόπουλα και τα προσφυγόπουλα/μεταναστόπουλα δεν μπορούν να νιώσουν άνετα ο ένας με τον άλλο, ακόμα κι αν είναι στενοί φίλοι») και η υποκλίμακα άρνησης θετικών συναισθημάτων (Cronbach's $\alpha = 83$) από δύο προτάσεις (π.χ. «Πόσο συχνά έχεις νιώσει συμπάθεια για τα προσφυγόπουλα που ζουν στην Ελλάδα;»).

Διομαδική Επαφή

Για τη μέτρηση της επαφής των ερωτώμενων με την ομάδα στόχο (πρόσφυγες ή μετανάστες μαθητές χρησιμοποιήθηκαν 10 ερωτήματα από τη κλίμακα διομαδικής επαφής των Islam & Hewstone (1993), μεταφρασμένα στα ελληνικά, τα οποία αφορούσαν τη συχνότητα και τη ποιότητα της επαφής. Η κλίμακα μέτρησης της συχνότητας της επαφής (Cronbach's $\alpha = 0,83$) αποτελείτο από πέντε ερωτήματα, τα οποία καλούσαν τους συμμετέχοντες να αξιολογήσουν τη συχνότητα επαφής με την ομάδα στόχο σε διαφορετικές συνθήκες (π.χ. «Πόσο συχνά συζητάτε με πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές;»). Για την αξιολόγηση των ερωτημάτων χρησιμοποιήθηκε 7-βάθμια κλίμακα τύπου Likert όπου 1 σήμαινε καθόλου και 7 παρά πολύ. Υπολογίστηκε η μέση βαθμολογία για το σύνολο των ερωτημάτων. Το ύψος της μέσης βαθμολογίας θεωρείται ανάλογο της συχνότητας της επαφής με τα άτομα της ομάδας στόχου. Η κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της επαφής (Cronbach's $\alpha = 0,86$) αποτελείτο επίσης από πέντε ερωτήματα, στα οποία οι συμμετέχοντες καλούνταν να αξιολογήσουν την ποιότητα επαφής χρησιμοποιώντας ζευγάρια αντίθετων επιθετικών προσδιορισμών και με τη χρήση 7-βάθμιας κλίμακα τύπου Likert, όπου στο 1 βρισκόταν ένα επίθετο που προσδιόριζε τη σχέση και στο 7 το αντίθετο αυτού του επιθέτου (π.χ. «Θα χαρακτήριζα την επαφή μου με τους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές ισότιμη-

ανισότιμη»). Υπολογίστηκε η μέση βαθμολογία, η οποία θεωρήθηκε ότι παρέχει ενδείξεις για την ποιότητα της επαφής με την ομάδα στόχο. Όσο υψηλότερη βαθμολογία κατέγραφε ένας συμμετέχων, τόσο καλύτερη θεωρήθηκε η ποιότητα της επαφής με τους πρόσφυγες ή μετανάστες μαθητές.

Διαδικασία

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας δημιουργήθηκαν δύο εκδόσεις ερωτηματολογίων, τα οποία διέφεραν ως προς τη σειρά χορήγησης των επιμέρους κλιμάκων. Ο χειρισμός αυτός είχε ως στόχο να ελέγξει την επίδραση της σειράς χορήγησης στις απαντήσεις των ερωτώμενων. Στην πρώτη έκδοση οι κλίμακες χορηγήθηκαν με την εξής σειρά: κλίμακα μέτρησης του δεξιόστροφου αυταρχισμού, κλίμακα μέτρησης του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, κλίμακα μέτρησης της προκατάληψης, κλίμακα μέτρησης της διομαδικής επαφής. Στη δεύτερη έκδοση η σειρά χορήγησης ήταν η εξής: κλίμακα μέτρησης της προκατάληψης, κλίμακα μέτρησης του δεξιόστροφου αυταρχισμού, κλίμακα μέτρησης του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, κλίμακα μέτρησης της επαφής. Τα δημογραφικά στοιχεία και οι ερωτήσεις σχετικής αποστέρησης βρίσκονταν στην έναρξη και των δύο ερωτηματολογίων.

Επιπλέον, τα ερωτηματολόγια διαφοροποιήθηκαν ως προς την ομάδα στόχο, στην οποία αναφέρονταν τα ερωτήματα, δηλαδή πρόσφυγες ή μετανάστες μαθητές. Οι πρόσφυγες μαθητές προσδιορίστηκαν ως «πολίτες τρίτων χωρών, οι οποίοι εξωθούνται από τη χώρα τους εξαιτίας του φόβου διώξεων, συγκρούσεων, γενικευμένης βίας, ή άλλων καταστάσεων που έχουν διαταράξει σοβαρά την έννομη τάξη» (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 1951) και οι μετανάστες μαθητές ως «πολίτες τρίτων χωρών, οι οποίοι βρίσκονται στη χώρα έχοντας στην κατοχή τους τα απαραίτητα νομικά έγγραφα παραμονής και εργασίας», ορισμός που συνάδει με την έννοια του μετανάστη με νόμιμα έγγραφα (Διεθνής Οργανισμός για τη Μετανάστευση, 2009). Ο στόχος αυτού του

χειρισμού ήταν ο έλεγχος της επίδρασης των διαφορετικών ετικετών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς στις απαντήσεις των ερωτώμενων.

Από τους παραπάνω χειρισμούς προέκυψαν τέσσερα ερωτηματολόγια: πρώτη έκδοση με ερωτήσεις για πρόσφυγες μαθητές, πρώτη έκδοση με ερωτήσεις για μετανάστες μαθητές, δεύτερη έκδοση με ερωτήσεις για πρόσφυγες μαθητές και δεύτερη έκδοση με ερωτήσεις για μετανάστες μαθητές. Το ερωτηματολόγιο που απάντησε κάθε συμμετέχων καθορίστηκε με τυχαίο τρόπο. Εξαρτημένη μεταβλητή της έρευνας ήταν η προκατάληψη απέναντι σε πρόσφυγες ή μετανάστες μαθητές και ως ανεξάρτητες μεταβλητές ορίστηκαν τα δημογραφικά στοιχεία, η ατομική και ομαδική σχετική αποστέρηση, ο δεξιόστροφος αυταρχισμός, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας, η συχνότητα της επαφής και η ποιότητα της επαφής.

Η χορήγηση έγινε διαδικτυακά μέσα από στοχευμένες κοινοποιήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τη προώθηση μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν η εφαρμογή Viber και η πλατφόρμα του Facebook. Η κοινοποίηση με τη χρήση της εφαρμογής Viber έγινε σε προσωπικούς λογαριασμούς χρηστών. Το ερωτηματολόγιο κοινοποιήθηκε σε 75 Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων Δημοτικών Σχολείων και Νηπιαγωγείων, μέσω της ομάδας που διατηρούν στη πλατφόρμα του Facebook, καθώς και σε 20 σελίδες και ομάδες της πλατφόρμας του Facebook που αφορούσαν θέματα γονικότητας ή ήταν υψηλής δημοφιλίας. Τέλος, το ερωτηματολόγιο στάλθηκε σε επτά συλλόγους γονέων μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Στην έναρξη του ερωτηματολογίου παρέχονταν πληροφορίες σχετικά με τους σκοπούς της έρευνας, τη διάρκεια και κατευθύνσεις για το τρόπο ανταπόκρισης στις ερωτήσεις. Η συμμετοχή στην έρευνα ήταν εθελοντική και ανώνυμη και η συλλογή των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο Ιανουαρίου - Μαΐου 2020.

Αποτελέσματα

Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες

Ελέγξαμε τους περιγραφικούς στατιστικούς δείκτες των υπό μελέτη κλιμάκων, ώστε να διαπιστώσουμε τις τάσεις που διαμορφώθηκαν για το σύνολο των συμμετεχόντων ($N = 182$) (βλ. Πίνακα 1). Η μέση βαθμολογία στην ατομική σχετική αποστέρηση ($M = 3,32, SD = 0,60$) έδειξε ότι οι απαντήσεις του συνόλου του δείγματος κινήθηκαν πιο κοντά στο μεσαίο σημείο της κλίμακας μέτρησης, ενώ ελαφρώς αυξημένες παρουσιάστηκαν οι βαθμολογίες στην ομαδική σχετική αποστέρηση ($M = 3,59, SD = 1,05$). Οι τάσεις αυτές δείχνουν ότι οι συμμετέχοντες θεώρησαν ότι διαθέτουν σχετικά παρόμοια οικονομική κατάσταση με τους άλλους Έλληνες και ελαφρώς καλύτερη κατάσταση σε σχέση με τους πρόσφυγες/μετανάστες, δηλαδή οι υψηλότερες βαθμολογίες στην κλίμακα έδειξαν ηπιότερες πεποιθήσεις αποστέρησης. Για την κλίμακα του δεξιόστροφου αυταρχισμού ($M = 4,1, SD = 1,07$) και για τις υποκλίμακες συντηρητισμού ($M = 3,72, SD = 1,36$) και αυταρχικής υποταγής ($M = 3,87, SD = 1,28$) οι απαντήσεις κινήθηκαν κοντά στο μεσαίο σημείο της κλίμακας μέτρησης εκφράζοντας μετριοπαθέστερες πεποιθήσεις. Οι απαντήσεις στην υποκλίμακα της αυταρχικής επιθετικότητας ($M = 5,20, SD = 1,30$) απομακρύνθηκαν από το μεσαίο σημείο προς τις υψηλότερες βαθμολογίες της κλίμακας μέτρησης, αναδεικνύοντας μεγαλύτερης έντασης σχετικές πεποιθήσεις. Όσον αφορά την κλίμακα μέτρησης του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας ($M = 2,28, SD = 1,02$), οι απαντήσεις των συμμετεχόντων απομακρύνθηκαν από το μεσαίο σημείο προς τις χαμηλότερες βαθμολογίες, εκφράζοντας σαφώς πιο ήπιες πεποιθήσεις. Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στην κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της επαφής κινήθηκαν σε υψηλότερες βαθμολογίες σε σχέση με το μεσαίο σημείο της κλίμακας μέτρησης ($M = 5,01, SD = 1,36$), δηλαδή έτειναν προς θετικότερες αξιολογήσεις. Από την άλλη, οι απαντήσεις στην κλίμακα μέτρησης της

Πίνακας 1*Μέσοι Όροι, Τυπικές Αποκλίσεις των υπό Μελέτη Μεταβλητών για το Συνολικό Δείγμα*

	<i>N</i>	Min.	Max.	<i>M</i>	<i>SD</i>
Ατομική σχετική αποστέρηση	182	2	5	3,32	0,60
Ομαδική σχετική αποστέρηση	182	1	5	3,59	1,05
Δεξιόστροφος αυταρχισμός	182	1,21	6,71	4,10	1,07
Συντηρητισμός	182	1,00	7,00	3,72	1,36
Αυταρχική επιθετικότητα	182	1,00	7,00	5,20	1,30
Αυταρχική υποταγή	182	1,00	7,00	3,87	1,28
Προσ. κοινωνικής κυριαρχίας	182	1,00	5,50	2,28	1,02
Ποιότητα επαφής	182	1,00	7,00	5,01	1,36
Συχνότητα επαφής	182	1,00	7,00	2,78	1,49
Προκατάληψη	182	1,10	3,57	2,18	0,54
Απειλή και απόρριψη	182	1,00	4,00	1,92	0,75
Άρνηση υποστήριξης	182	1,00	4,00	2,17	0,67
Ασυμβατότητα	182	1,22	4,00	2,36	0,56
Άρνηση θετικών	182	1,00	4,00	1,90	0,78

συχνότητας της επαφής κινήθηκαν σε σαφώς χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με το μεσαίο σημείο της κλίμακας μέτρησης ($M = 2,78$, $SD = 1,48$), γεγονός που δείχνει ότι το σύνολο του δείγματος έτεινε να έχει σπανιότερα επαφή με την ομάδα στόχο. Τέλος, οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στην κλίμακα μέτρησης της προκατάληψης κινήθηκαν κοντά στα μεσαία σημεία της κλίμακας μέτρησης ($M = 2,18$, $SD = 0,54$). Όσον αφορά τις επιμέρους υποκλίμακες της προκατάληψης, οι απαντήσεις για τις υποκλίμακες απειλή και απόρριψη ($M = 1,92$, $SD = 0,75$), άρνηση της υποστήριξης ($M = 2,17$, $SD = 0,67$), ασυμβατότητα ($M = 2,36$, $SD = 0,56$) και άρνηση θετικών συναισθημάτων ($M = 1,90$, $SD = 0,78$) κινήθηκαν επίσης κοντά στα μεσαία σημεία της κλίμακας μέτρησης.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, δημιουργήθηκαν δύο εκδόσεις ερωτηματολογίων που διέφεραν ως προς τη σειρά χορήγησης, όπου κάθε συμμετέχων κλήθηκε να απαντήσει τυχαία σε μία από τις δύο εκδόσεις. Στόχος ήταν να διαπιστωθεί αν παρατηρούνται διαφορές στις απαντήσεις που δόθηκαν στις διαφορετικές εκδόσεις των ερωτηματολογίων. Λαμβάνοντας υπόψη ότι είχαμε παραμετρικά δεδομένα προς ανάλυση και ότι μας ενδιέφερε να διαπιστώσουμε αν υπάρχουν στατιστικώς σημαντικές διαφορές μέσω των όρων μεταξύ δύο ομάδων, όπου κάθε συμμετέχων μετέχει μόνο σε μία από τις δύο ομάδες, επιλέχθηκε η εφαρμογή του κριτηρίου t για ανεξάρτητα δείγματα. Ο έλεγχος των μέσων όρων με το κριτήριο t έδειξε ότι δεν υπάρχουν στατιστικώς σημαντικές διαφορές μεταξύ των συμμετεχόντων που απάντησαν στην πρώτη έκδοση και των συμμετεχόντων που απάντησαν στη δεύτερη έκδοση του ερωτηματολογίου, $p > 0,05$. Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι η σειρά χορήγησης δεν επηρέασε τα στατιστικά δεδομένα.

Έλεγχος Υποθέσεων

Η Επίδραση της Ετικέτας

Πέρα από τις διαφορετικές εκδόσεις, τα ψυχομετρικά εργαλεία διαφοροποιήθηκαν ως προς την ομάδα-στόχο (πρόσφυγες-μετανάστες μαθητές), στην οποία αναφέρονταν τα ερωτήματα. Ήταν σημαντικό λοιπόν να ελέγξουμε κατά πόσο θα διαπιστωθούν διαφορές στους μέσους όρους των βαθμολογιών των δύο ομάδων. Επιλέχθηκε και σε αυτή την περίπτωση το κριτήριο t για ανεξάρτητα δείγματα. Οι ομάδες φάνηκε να παρουσιάζουν στατιστικώς σημαντικές διαφορές μεταξύ τους στις εξής κλίμακες: προκατάληψη, απειλή και απόρριψη, ασυμβατότητα, συχνότητα επαφής, δεξιόστροφος αυταρχισμός και συντηρητισμός (βλ. Πίνακα 2).

Οι συμμετέχοντες που απάντησαν την κλίμακα προκατάληψης απέναντι στους πρόσφυγες μαθητές ($M = 2,26$, $SD = 0,52$) εξέφρασαν μεγαλύτερης έντασης προκατάληψη σε σχέση με τους συμμετέχοντες που απάντησαν την κλίμακα προκατάληψης απέναντι στους

Πίνακας 2

Μέσοι Όροι, Τυπικές Αποκλίσεις και t-test των υπό Μελέτη Μεταβλητών για κάθε Ομάδα

Στόχο

	Ομάδα στόχος				<i>t</i>
	ΠΡΟΣΦ		ΜΕΤΑΝ		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Ατομική σχετική αποστέρηση	3,29	0,62	3,35	0,59	- 0,73
Ομαδική σχετική αποστέρηση	3,65	1,02	3,52	1,08	0,81
Δεξιόστροφος αυταρχισμός	4,27	1,00	3,92	1,13	2,20*
Συντηρητισμός	3,92	1,28	3,51	1,41	2,02*
Αυταρχική επιθετικότητα	5,33	1,32	5,06	1,27	1,40
Αυταρχική υποταγή	4,03	1,25	3,69	1,29	1,81
Προσ. κοινωνικής κυριαρχίας	2,31	1,05	2,24	1,00	0,44
Ποιότητα επαφής	5,05	1,35	4,96	1,38	0,42
Συχνότητα επαφής	2,53	1,42	3,04	1,52	- 2,33*
Προκατάληψη	2,26	0,52	2,10	0,55	2,01*
Απειλή και απόρριψη	2,04	0,79	1,79	0,69	2,28*
Άρνηση υποστήριξης	2,21	0,64	2,13	0,70	0,85
Ασυμβατότητα	2,44	0,54	2,27	0,57	2,13*
Άρνηση θετικών συναισθημάτων	1,96	0,80	1,84	0,76	1,10

Σημείωση. * $p < 0,05$. ΠΡΟΣΦ: Πρόσφυγες μαθητές. ΜΕΤΑΝ: Μετανάστες μαθητές.

μετανάστες μαθητές ($M = 2,10$, $SD = 0,55$), $t(180) = 2,01$, $p < 0,05$. Οι συμμετέχοντες που απάντησαν την υποκλίμακα απειλής και απόρριψης απέναντι στους πρόσφυγες μαθητές ($M = 2,04$, $SD = 0,79$) είχαν υψηλότερες βαθμολογίες σε σχέση με τους συμμετέχοντες της ίδιας υποκλίμακας για μετανάστες μαθητές ($M = 1,79$, $SD = 0,69$), $t(180) = 2,28$, $p < 0,05$. Οι συμμετέχοντες που απάντησαν την υποκλίμακα ασυμβατότητας με τους πρόσφυγες μαθητές

($M = 2,44$, $SD = 0,54$) παρουσίασαν υψηλότερες βαθμολογίες σε σύγκριση με τους συμμετέχοντες που απάντησαν την ίδια υποκλίμακα για μετανάστες μαθητές ($M = 2,27$, $SD = 0,57$), $t(180) = 2,13$, $p < 0,05$. Επιπλέον, παρατηρήθηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές στη συχνότητα της επαφής. Οι συμμετέχοντες που απάντησαν σε ερωτήσεις σχετικά με τη συχνότητα επαφής με πρόσφυγες μαθητές ($M = 2,53$, $SD = 1,42$) ανέφεραν λιγότερο συχνή επαφή σε σχέση με τους συμμετέχοντες που απάντησαν τις αντίστοιχες ερωτήσεις για μετανάστες μαθητές ($M = 3,04$, $SD = 1,52$), $t(180) = -2,33$, $p < 0,05$. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι οι συμμετέχοντες έτειναν να παρουσιάζουν αυξημένη προκατάληψη απέναντι στους πρόσφυγες μαθητές σε σχέση με τους μετανάστες μαθητές. Φάνηκε ειδικότερα ότι οι πεποιθήσεις ασυμβατότητας και απειλής-απόρριψης, ήταν εντονότερες για τους πρόσφυγες μαθητές. Επίσης, φάνηκε πως οι συμμετέχοντες ανέφεραν σπανιότερη επαφή με πρόσφυγες μαθητές σε σύγκριση με τους μετανάστες μαθητές.

Τέλος, παρατηρήθηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές στις βαθμολογίες της κλίμακας του δεξιόστροφου αυταρχισμού και στην υποκλίμακα του συντηρητισμού. Φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες της ομάδας στόχου πρόσφυγες μαθητές είχαν μεγαλύτερη βαθμολογία στην κλίμακα του δεξιόστροφου αυταρχισμού ($M = 4,27$, $SD = 1,00$) σε σχέση με τη βαθμολογία των συμμετεχόντων της ομάδας στόχου μετανάστες μαθητές ($M = 3,92$, $SD = 1,13$), $t(180) = 2,20$, $p < 0,05$. Παρόμοιες τάσεις παρατηρήθηκαν και για την υποκλίμακα του συντηρητισμού. Οι συμμετέχοντες της ομάδας στόχου πρόσφυγες μαθητές είχαν μεγαλύτερη βαθμολογία ($M = 3,92$, $SD = 1,28$) σε σχέση με τη βαθμολογία των συμμετεχόντων της ομάδας στόχου μετανάστες μαθητές ($M = 3,51$, $SD = 1,41$), $t(180) = 2,02$, $p < 0,05$.

Δεδομένου ότι στις παραπάνω κλίμακες δεν περιλαμβάνονται ερωτήσεις που να αναφέρονται ειδικότερα στην ομάδα στόχο και όλοι οι συμμετέχοντες απάντησαν τις ίδιες ερωτήσεις, δεν γνωρίζουμε τι είναι αυτό που επέδρασε τελικά στη δημιουργία αυτών των στατιστικών διαφορών.

Από τις διαφορές που διαπιστώθηκαν στους μέσους όρους των βαθμολογιών για κάθε ομάδα στόχο, φάνηκε ότι ήταν σημαντικό να ελέγξουμε τον τρόπο που επιδρά η ετικέτα στη μεταβλητή της προκατάληψης. Για το σκοπό αυτό διενεργήθηκε ανάλυση ρύθμισης (moderation analysis), μέσω της μακροεντολής Process v. 3.5 (Hayes, 2020). Η προκατάληψη ορίστηκε ως εξαρτημένη μεταβλητή, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας ως ανεξάρτητη μεταβλητή και η ετικέτα ως ρυθμιστική μεταβλητή. Ως συμμεταβλητές ορίστηκαν η ομαδική σχετική αποστέρηση, η συχνότητα της επαφής και η ποιότητα της επαφής. Φάνηκε ότι η ετικέτα, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας και η αλληλεπίδραση ετικέτας και προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας δεν άσκησαν στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις στην προκατάληψη, $p > 0,05$. Τα δεδομένα αυτά μας επιτρέπουν να υποστηρίξουμε ότι η ετικέτα της κοινωνικής κατηγορίας δεν είχε ρυθμιστική επίδραση στη σχέση προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και προκατάληψης.

Στατιστική Πρόβλεψη της Προκατάληψης

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνήσει τη σχέση της προκατάληψης απέναντι στους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές με τα δημογραφικά στοιχεία, τις οικονομικές μεταβλητές, την ιδεολογία και την επαφή με τα άτομα της ομάδας στόχου. Συγκεκριμένα, διατυπώθηκε η υπόθεση ότι οι μεταβλητές αυτές συνδυασμένες γραμμικά στην εξίσωση της γραμμικής παλινδρόμησης συμβάλλουν σημαντικά στη στατιστική πρόβλεψη της μεταβλητότητας της προκατάληψης. Η εφαρμογή της μεθόδου της πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης μπορεί να εφαρμοστεί υπό τις προϋποθέσεις της κανονικότητας, της ομοσκεδαστικότητας, της γραμμικότητας και της μη ύπαρξης πολυσυγγραμμικότητας. Το ιστόγραμμα τυποποιημένων υπολοίπων έδειξε ότι τα τυποποιημένα υπόλοιπα σχηματίζουν κανονική κατανομή, αρά η προϋπόθεση της κανονικότητας πληρούταν. Το διάγραμμα σκεδασμού των τυποποιημένων υπολοίπων δεν ακολουθούσε κάποια συγκεκριμένη μορφή, επιτρέποντάς μας να θεωρήσουμε ότι πληρείται η προϋπόθεση της ομοσκεδαστικότητας και

της γραμμικότητας. Τέλος, ο έλεγχος του δείκτη ανοχής και του παράγοντα πληθωριστικής διαφοράς έδειξε ότι ικανοποιείται η προϋπόθεση μη ύπαρξης πολυσυγγραμμικότητας για τις ανεξάρτητες μεταβλητές (Tolerance > 0,10, VIF < 10).

Εφαρμόζοντας τη διαδοχική ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης, οι μεταβλητές εισήχθησαν σε τέσσερα βήματα. Στο πρώτο βήμα (μοντέλο 1) εισήχθησαν οι δημογραφικές μεταβλητές: ηλικία, φύλο και εκπαίδευση. Στο δεύτερο βήμα εισήχθησαν οι μεταβλητές που αφορούσαν στην οικονομική κατάσταση των ερωτώμενων: παρούσα, παρελθούσα και μέλλουσα οικονομική κατάσταση, ατομική και ομαδική σχετική αποστέρηση. Στο τρίτο βήμα (μοντέλο 3) εισήχθησαν οι μεταβλητές που αφορούσαν την ιδεολογία του ατόμου: συντηρητισμός, αυταρχική επιθετικότητα, αυταρχική υποταγή και προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας. Στο τέταρτο βήμα (μοντέλο 4) προστέθηκαν οι μεταβλητές της επαφής: συχνότητα επαφής και ποιότητα επαφής.

Τα αποτελέσματα της διαδοχικής ανάλυσης πολλαπλής παλινδρόμησης (Πίνακας 3) στο πρώτο βήμα έδειξαν ότι οι δημογραφικές μεταβλητές δεν συνέβαλαν στατιστικώς σημαντικά στη μεταβλητότητα της προκατάληψης, $F(3, 178) = 1,24, p > 0,05$, εξηγώντας μόλις το 2% της διακύμανσης. Στο δεύτερο βήμα έγινε η εισαγωγή των μεταβλητών της οικονομικής κατάστασης του ατόμου. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παλινδρόμησης έδειξαν ότι οι μεταβλητές αυτές συνέβαλλαν στατιστικώς σημαντικά στη μεταβλητότητα της προκατάληψης, $\Delta F(5, 173) = 8,76, p < 0,001$, εξηγώντας το 19,8% της διακύμανσης. Εισάγοντας τις μεταβλητές της ιδεολογίας, φάνηκε ότι οι μεταβλητές αυτές μπορούσαν να εξηγήσουν επιπλέον το 37,1% της μεταβλητότητας της προκατάληψης, $\Delta F(4, 169) = 38,15, p < 0,001$. Τέλος, η εισαγωγή των μεταβλητών της επαφής έδειξε ότι οι μεταβλητές της επαφής μπορούσαν να εξηγήσουν περαιτέρω το 10,7% της μεταβλητότητας της προκατάληψης, επιφέροντας στατιστικώς σημαντική αλλαγή, $\Delta F(2, 167) = 29,51, p < 0,001$. Φάνηκε ότι οι μεταβλητές της ιδεολογίας συνέβαλαν σε μεγαλύτερο ποσοστό στην πρόβλεψη της

Πίνακας 3

Διαδοχική Ανάλυση Πολλαπλής Παλινδρόμησης για τη Στατιστική Πρόβλεψη της Προκατάληψης

Ανεξάρτητες μεταβλητές	R^2	ΔR^2	B	β	t
<i>Βήμα 1</i>	0,02	0,02			
Ηλικία			-0,00	-0,01	-0,24
Φύλο			-0,14	-0,09	-1,99*
Εκπαίδευση			0,03	0,06	1,18
<i>Βήμα 2</i>	0,22	0,20***			
Παρούσα οικον. Κατάσταση			0,01	0,01	0,22
Παρελθούσα οικον. Κατάσταση			-0,03	-0,05	-1,13
Μέλλουσα οικον. Κατάσταση			0,03	0,04	0,97
Ατομική σχετική αποστέρηση			-0,05	-0,05	-1,05
Ομαδική σχετική αποστέρηση			-0,12	-0,23	-4,62***
<i>Βήμα 3</i>	0,59	0,37***			
Συντηρητισμός			0,08	0,21	3,88***
Αυταρχική επιθετικότητα			-0,03	-0,06	-1,04
Αυταρχική υποταγή			0,14	0,33	4,79***
Προσαν. κοινωνικής κυριαρχίας			0,07	0,13	2,76**
<i>Βήμα 4</i>	0,70	0,11***			
Ποιότητα επαφής			-0,14	-0,35	-6,90***
Συχνότητα επαφής			-0,03	-0,08	-1,81

Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

μεταβλητότητας της προκατάληψης και ακολουθούσαν οι μεταβλητές της οικονομικής κατάστασης και η ομαδική επαφή.

Για το μοντέλο 4, στο οποίο είχαν εισαχθεί όλες οι ανεξάρτητες μεταβλητές (Πίνακας 3), η ανάλυση έδειξε στατιστικώς σημαντική σχέση μεταξύ αυτών και της προκατάληψης απέναντι στους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές, $F(14, 167) = 27,37, p < 0,001$. Το σύνολο των ανεξάρτητων μεταβλητών εξήγησε το 69,6% της μεταβλητότητας της προκατάληψης. Εξετάζοντας τις επιδράσεις της κάθε μεταβλητής ξεχωριστά, διαπιστώνουμε ότι στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις ασκούν οι μεταβλητές φύλο, ομαδική σχετική αποστέρηση, συντηρητισμός, αυταρχική υποταγή, προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας και ποιότητα επαφής. Φάνηκε ότι οι άνδρες συνδέθηκαν με υψηλότερες βαθμολογίες στην κλίμακα προκατάληψης απέναντι στους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές σε σχέση με τις γυναίκες. Ισχυρότερος προβλεπτικός δείκτης της προκατάληψης ήταν η μεταβλητή της ποιότητας της επαφής. Η αυταρχική υποταγή, ο συντηρητισμός, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας και η ομαδική σχετική αποστέρηση άσκησαν επίσης σημαντικές επιδράσεις. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα διαπιστώνουμε ότι υψηλότερες τιμές προκατάληψης απέναντι στους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές συνδέθηκαν με το αντρικό φύλο, με χαμηλότερη ποιότητα επαφής, με μεγαλύτερης έντασης πεποιθήσεις αυταρχικής υποταγής, συντηρητισμού, κοινωνικής κυριαρχίας και ομαδικής σχετικής αποστέρησης. Υπενθυμίζεται εδώ ότι η βαθμολογία που προέκυψε από την κλίμακα σχετικής αποστέρησης θεωρήθηκε αντιστρόφως ανάλογη της έντασης των πεποιθήσεων σχετικής αποστέρησης.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η προκατάληψη αποτελούνταν από τέσσερις επιμέρους υποκλίμακες, οι οποίες αντιπροσώπευαν τους εξής τέσσερις παράγοντες: απειλή και απόρριψη, άρνηση υποστήριξης, ασυμβατότητα και άρνηση θετικών συναισθημάτων. Είχε λοιπόν ενδιαφέρον να διερευνήσουμε κατά πόσο μπορούν οι ανεξάρτητες μεταβλητές να προβλέψουν τη διακύμανση των επιμέρους παραγόντων της προκατάληψης. Για το σκοπό

αυτό ακολουθήσαμε την μέθοδο της διαδοχικής ανάλυσης πολλαπλής παλινδρόμησης, εισάγοντας τις ανεξάρτητες μεταβλητές σε τέσσερα βήματα, ακολουθώντας τη διαδικασία που έχει ήδη περιγραφεί.

Φάνηκε ότι οι δημογραφικές μεταβλητές δεν συνέβαλαν στατιστικώς σημαντικά στη μεταβλητότητα της απειλής και απόρριψης, $F(3, 178) = 0,04, p > 0,05$, εξηγώντας μόλις το 0,1% της διακύμανσης (Πίνακας 4). Οι μεταβλητές της οικονομικής κατάστασης του ατόμου που εισήχθησαν στο δεύτερο βήμα επιδρούσαν σε στατιστικώς σημαντικό βαθμό στη μεταβλητότητα της εξαρτημένης μεταβλητής, $\Delta F(5, 173) = 4,59, p < 0,01$, εξηγώντας το 11,7% της διακύμανσης. Οι μεταβλητές της ιδεολογίας φάνηκε επίσης ότι ασκούν στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις, $\Delta F(4, 169) = 20,23, p < 0,001$, εξηγώντας το 28,6% της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής. Τέλος, οι μεταβλητές της επαφής εξήγησαν το 12,8% της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής, επιφέροντας στατιστικώς σημαντική αλλαγή, $\Delta F(2, 167) = 22,92, p < 0,001$. Φάνηκε ότι η απειλή και απόρριψη που εξέφρασαν οι συμμετέχοντες απέναντι στους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές εξηγήθηκε σε υψηλότερο ποσοστό από την ιδεολογία του ατόμου, και λιγότερο από την οικονομική κατάσταση και την επαφή με τους μαθητικούς αυτούς πληθυσμούς.

Εξετάζοντας το τελευταίο μοντέλο (Πίνακας 4), στο οποίο έχουν εισέλθει όλες οι ανεξάρτητες μεταβλητές, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει στατιστικώς σημαντική σχέση μεταξύ αυτών και της απειλής και απόρριψης, $F(14, 167) = 13,55, p < 0,001$. Το σύνολο των ανεξάρτητων μεταβλητών εξηγούσε το 53,2% της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής. Αναλυτικότερα, φάνηκε ότι οι μεταβλητές που συνέβαλαν στατιστικώς σημαντικά στην προβλεπτικότητα της εξαρτημένης μεταβλητής ήταν η ομαδική σχετική αποστέρηση, ο συντηρητισμός, η αυταρχική υποταγή, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας και η ποιότητα της επαφής. Και εδώ φαίνεται ότι ο ισχυρότερος

Πίνακας 4

Διαδοχική Ανάλυση Πολλαπλής Παλινδρόμησης για τη Στατιστική Πρόβλεψη της Απειλής και Απόρριψης

Ανεξάρτητες μεταβλητές	R^2	ΔR^2	B	β	t
<i>Βήμα 1</i>	0,00	0,00			
Ηλικία			0,01	0,09	1,57
Φύλο			-0,17	-0,08	-1,44
Εκπαίδευση			0,06	0,10	1,65
<i>Βήμα 2</i>	0,12	0,12**			
Παρούσα οικον. Κατάσταση			0,05	0,04	0,67
Παρελθούσα οικον. Κατάσταση			0,00	0,00	0,09
Μέλλουσα οικον. Κατάσταση			0,00	0,00	0,00
Ατομική σχετική αποστέρηση			-0,01	-0,01	-0,19
Ομαδική σχετική αποστέρηση			-0,10	-0,13	-2,16*
<i>Βήμα 3</i>	0,40	0,29***			
Συντηρητισμός			0,10	0,18	2,67**
Αυταρχική επιθετικότητα			-0,04	-0,06	-0,88
Αυταρχική υποταγή			0,14	0,24	2,85**
Προσαν. κοινωνικής κυριαρχίας			0,09	0,13	2,13*
<i>Βήμα 4</i>	0,53	0,13***			
Ποιότητα επαφής			-0,22	-0,40	-6,29***
Συχνότητα επαφής			-0,03	-0,06	-1,08

Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

προβλεπτικός παράγοντας είναι η ποιότητα της επαφής, ακολουθούν η αυταρχική υποταγή, ο συντηρητισμός, η ομαδική σχετική αποστέρηση και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας. Όπως διαπιστώθηκε και για την κλίμακα της προκατάληψης, οι υψηλότερες βαθμολογίες στην υποκλίμακα απειλής και απόρριψης συνδέθηκαν με χαμηλότερη ποιότητα επαφής και μεγαλύτερης έντασης πεποιθήσεις αυταρχικής υποταγής, συντηρητισμού, κοινωνικής κυριαρχίας και ομαδικής σχετικής αποστέρησης.

Στη συνέχεια και ακολουθώντας την ίδια διαδικασία διαδοχικής ανάλυσης πολλαπλής παλινδρόμησης, εξετάστηκαν οι επιδράσεις που ασκήθηκαν στην άρνηση υποστήριξης (Πίνακας 5). Οι δημογραφικές μεταβλητές άσκησαν στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις στην εξαρτημένη μεταβλητή, $F(3, 178) = 4,17, p < 0,01$ εξηγώντας το 6,6% της διακύμανσης. Οι οικονομικές μεταβλητές ήταν επίσης στατιστικώς σημαντικές για τη μεταβλητότητα της εξαρτημένης μεταβλητής, $\Delta F(5, 173) = 12,94, p < 0,001$, εξηγώντας το 25,4% της διακύμανσης. Οι μεταβλητές της ιδεολογίας άσκησαν επίσης στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις, $\Delta F(4, 169) = 13,73, p < 0,001$, εξηγώντας το 16,7% της μεταβλητότητας της βαθμολογίας στην υποκλίμακα. Τέλος, οι μεταβλητές της επαφής εξήγησαν το 4,2% της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής, επιφέροντας στατιστικώς σημαντική αλλαγή, $\Delta F(2, 167) = 7,53, p < 0,01$. Τα αποτελέσματα αυτά διαφέρουν από αυτά που είδαμε προηγουμένως. Φαίνεται ότι τα οικονομικά δεδομένα εξήγησαν το μεγαλύτερο ποσοστό της μεταβλητότητας της άρνησης της υποστήριξης στους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές. Ακολουθούν η ιδεολογία του ατόμου, τα δημογραφικά στοιχεία και η επαφή.

Όσον αφορά το προβλεπτικό μοντέλο που προέκυψε από τη συμπερίληψη όλων των μεταβλητών (Πίνακας 5), φάνηκε ότι ήταν στατιστικά σημαντικό. $F(14, 167) = 13,41, p < 0,001$ και εξηγούσε το 52,9% της διακύμανσης της άρνησης υποστήριξης. Οι μεταβλητές που άσκησαν στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις ήταν η ομαδική σχετική αποστέρηση, η

Πίνακας 5

Διαδοχική Ανάλυση Πολλαπλής Παλινδρόμησης για τη Στατιστική Πρόβλεψη της Άρνησης της Υποστήριξης

Ανεξάρτητες μεταβλητές	R^2	ΔR^2	B	β	t
<i>Βήμα 1</i>	0,07	0,07**			
Ηλικία			-0,01	-0,06	-1,09
Φύλο			-0,19	-0,10	-1,74
Εκπαίδευση			-0,02	-0,04	-0,60
<i>Βήμα 2</i>	0,32	0,25***			
Παρούσα οικον. Κατάσταση			0,04	0,03	0,55
Παρελθούσα οικον. Κατάσταση			-0,01	-0,01	-0,22
Μέλλουσα οικον. Κατάσταση			0,03	0,04	0,77
Ατομική σχετική αποστέρηση			-0,03	-0,03	-0,42
Ομαδική σχετική αποστέρηση			-0,23	-0,37	-5,94***
<i>Βήμα 3</i>	0,49	0,17***			
Συντηρητισμός			0,04	0,08	1,11
Αυταρχική επιθετικότητα			-0,00	-0,00	-0,02
Αυταρχική υποταγή			0,14	0,27	3,13**
Προσαν. κοινωνικής κυριαρχίας			0,07	0,10	1,69
<i>Βήμα 4</i>	0,53	0,04 **			
Ποιότητα επαφής			-0,10	-0,20	-3,13**
Συχνότητα επαφής			-0,04	-0,09	-1,56

Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

αυταρχική υποταγή και η ποιότητα της επαφής. Φάνηκε πως η άρνηση υποστήριξης από τους συμμετέχοντες σχετίστηκε σε μεγαλύτερο βαθμό με τις πεποιθήσεις σχετικής αποστέρησης. Τα άτομα που θεώρησαν ότι βρίσκονταν σε δυσμενέστερη οικονομική θέση σε σχέση με τους πρόσφυγες/μετανάστες εξέφρασαν μεγαλύτερη άρνηση υποστήριξης αυτών των ομάδων. Φυσικά, η ιδεολογία και η επαφή διαδραμάτισαν επίσης σημαντικό ρόλο.

Για την υποκλίμακα της ασυμβατότητας (Πίνακας 6) η διαδοχική ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης έδειξε ότι οι δημογραφικές μεταβλητές δεν συνέβαλαν σε στατιστικώς σημαντικό βαθμό στη μεταβλητότητα της εξαρτημένης μεταβλητής, $F(3, 178) = 0,79, p > 0,05$, εξηγώντας το 1,3% της μεταβλητότητας. Οι μεταβλητές που αφορούσαν την οικονομική κατάσταση του ατόμου ήταν στατιστικώς σημαντικές για τη μεταβλητότητα της εξαρτημένης μεταβλητής, $\Delta F(5, 173) = 3,57, p < 0,01$, εξηγώντας το 9,2% της διακύμανσης. Οι μεταβλητές της ιδεολογίας άσκησαν επίσης στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις, $\Delta F(4, 169) = 29,32, p < 0,001$, εξηγώντας το 36,8% της μεταβλητότητας της βαθμολογίας στην υποκλίμακα ασυμβατότητας. Τέλος, οι μεταβλητές της επαφής εξήγησαν το 6,2% της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής, επιφέροντας στατιστικώς σημαντική αλλαγή, $\Delta F(2, 167) = 11,20, p < 0,001$. Φάνηκε ότι η ιδεολογία εξήγησε σε μεγαλύτερο ποσοστό τη μεταβλητότητα της ασυμβατότητας και ακολουθούσαν η οικονομική κατάσταση του ατόμου και με πολύ χαμηλότερη ισχύ η επαφή.

Το μοντέλο 4, στο οποίο εισήχθησαν όλες οι ανεξάρτητες μεταβλητές (Πίνακας 5), έδειξε την ύπαρξη στατιστικώς σημαντικής σχέσης μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών και της ασυμβατότητας, $F(14, 167) = 13,69, p < 0,001$. Το σύνολο των ανεξάρτητων μεταβλητών εξηγούσε το 53,4% της διακύμανσης της εξαρτημένης μεταβλητής. Στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις παρουσίασαν ο συντηρητισμός, η αυταρχική υποταγή και η ποιότητα της επαφής. Φάνηκε ότι η ιδεολογία και ειδικότερα οι πεποιθήσεις συντηρητισμού και υποταγής αποτέλεσαν τους κρισιμότερους προβλεπτικούς παράγοντες για την ασυμβατότητα,

Πίνακας 6

Διαδοχική Ανάλυση Πολλαπλής Παλινδρόμησης για τη Στατιστική Πρόβλεψη της Ασυμβατότητας

Ανεξάρτητες μεταβλητές	R^2	ΔR^2	B	β	T
<i>Βήμα 1</i>	0,01	0,01			
Ηλικία			-0,00	-0,03	-0,43
Φύλο			-0,11	-0,07	-1,20
Εκπαίδευση			0,03	0,07	1,11
<i>Βήμα 2</i>	0,11	0,09**			
Παρούσα οικον. Κατάσταση			-0,02	-0,02	-0,31
Παρελθούσα οικον. Κατάσταση			-0,07	-0,11	-1,95
Μέλλουσα οικον. Κατάσταση			0,04	0,07	1,17
Ατομική σχετική αποστέρηση			-0,08	-0,09	-1,44
Ομαδική σχετική αποστέρηση			-0,04	-0,07	-1,21
<i>Βήμα 3</i>	0,47	0,37***			
Συντηρητισμός			0,11	0,27	4,05***
Αυταρχική επιθετικότητα			-0,02	-0,06	-0,77
Αυταρχική υποταγή			0,14	0,32	3,73***
Προσαν. κοινωνικής κυριαρχίας			0,06	0,12	1,92
<i>Βήμα 4</i>	0,53	0,06***			
Ποιότητα Επαφής			-0,11	-0,27	-4,32***
Συχνότητα Επαφής			-0,02	-0,06	-0,96

Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Πίνακας 7*Διαδοχική Ανάλυση Πολλαπλής Παλινδρόμησης για τη Στατιστική Πρόβλεψη της Άρνησης**Θετικών Συναισθημάτων*

Ανεξάρτητες μεταβλητές	R^2	ΔR^2	B	β	t
<i>Βήμα 1</i>	0,01	0,01			
Ηλικία			-0,00	-0,01	-0,17
Φύλο			-0,06	-0,03	-0,41
Εκπαίδευση			0,07	0,10	1,50
<i>Βήμα 2</i>	0,14	0,13***			
Παρούσα οικον. Κατάσταση			-0,04	-0,03	-0,38
Παρελθούσα οικον. Κατάσταση			0,01	0,01	0,12
Μέλλουσα οικον. Κατάσταση			-0,01	-0,01	-0,09
Ατομική σχετική αποστέρηση			-0,00	-0,00	-0,02
Ομαδική σχετική αποστέρηση			-0,17	-0,22	-3,27**
<i>Βήμα 3</i>	0,30	0,17***			
Συντηρητισμός			0,06	0,10	1,38
Αυταρχική επιθετικότητα			-0,08	-0,13	-1,66
Αυταρχική υποταγή			0,12	0,20	2,07*
Προσαν. κοινωνικής κυριαρχίας			0,07	0,09	1,28
<i>Βήμα 4</i>	0,43	0,12***			
Ποιότητα Επαφής			-0,22	-0,38	-5,47***
Συχνότητα Επαφής			-0,04	-0,08	-1,19

Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

αναδεικνύοντας τη θετική συσχέτιση μεταξύ της αυταρχικής ιδεολογίας και πεποιθήσεων ασυμβατότητας. Από την άλλη, ο παράγοντας της ποιότητας της επαφής παρουσίασε αρνητική συσχέτιση, δηλαδή οι υψηλότερες βαθμολογίες στην ποιότητα επαφής συνδέθηκαν με χαμηλότερες βαθμολογίες στην υποκλίμακα μέτρησης της ασυμβατότητας με τους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές.

Τέλος, διερευνήθηκε η υποκλίμακα άρνησης θετικών συναισθημάτων και οι σχέσεις που διαμορφώθηκαν με τις ανεξάρτητες μεταβλητές, ακολουθώντας την διαδοχική ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης σε τέσσερα βήματα (Πίνακας 7). Οι δημογραφικές μεταβλητές δεν φάνηκε να συμβάλλουν στατιστικώς σημαντικά στη μεταβλητότητα της άρνησης θετικών συναισθημάτων, $F(3, 178) = 0,68, p > 0,05$, εξηγώντας το 1,1 % της μεταβλητότητας, οι οικονομικές μεταβλητές εξήγησαν το 12,7% της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής, επιφέροντας στατιστικώς σημαντική αλλαγή, $\Delta F(5, 173) = 5,11, p < 0,001$. Οι μεταβλητές της ιδεολογίας φάνηκε επίσης ότι ασκούν στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις, $\Delta F(4, 169) = 10,04, p < 0,001$, εξηγώντας το 16,5% της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής. Τέλος, οι μεταβλητές της επαφής επέδρασαν σε στατιστικώς σημαντικό βαθμό στη μεταβλητότητα της εξαρτημένης μεταβλητής, $\Delta F(2, 167) = 17,90, p < 0,001$, εξηγώντας το 12,3% της διακύμανσης. Η μεταβλητότητα της άρνησης θετικών συναισθημάτων εξηγήθηκε σε μεγαλύτερο ποσοστό από τις μεταβλητές της ιδεολογίας, ακολούθησαν με μικρές διαφορές οι οικονομικές μεταβλητές και η επαφή.

Εξετάζοντας το τελευταίο μοντέλο, στο οποίο έχουν συμπεριληφθεί όλες οι ανεξάρτητες μεταβλητές (Πίνακας 7), διαπιστώνουμε ότι υπάρχει στατιστικώς σημαντική σχέση μεταξύ αυτών και της άρνησης θετικών συναισθημάτων για τους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές, $F(14, 167) = 8,88, p < 0,001$. Το σύνολο των ανεξάρτητων μεταβλητών εξήγησε το 42,7% της μεταβλητότητας της άρνησης θετικών συναισθημάτων. Αναλυτικότερα, φάνηκε ότι οι μεταβλητές που συνέβαλλαν στατιστικώς σημαντικά στην

προβλεπτικότητα της εξαρτημένης μεταβλητής ήταν η ομαδική σχετική αποστέρηση, η αυταρχική υποταγή και η ποιότητα της επαφής. Και εδώ φάνηκε ότι ο ισχυρότερος προβλεπτικός παράγοντας της βαθμολογίας στην υποκλίμακα ήταν η ποιότητα της επαφής, ακολουθούσαν η ομαδική σχετική αποστέρηση και η αυταρχική υποταγή. Φάνηκε ότι η μεγαλύτερης έντασης άρνηση θετικών συναισθημάτων για τους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές συνδέθηκε με χαμηλότερης ποιότητας επαφή, μεγαλύτερης έντασης πεποιθήσεις αυταρχικής υποταγής και ομαδικής σχετικής αποστέρησης.

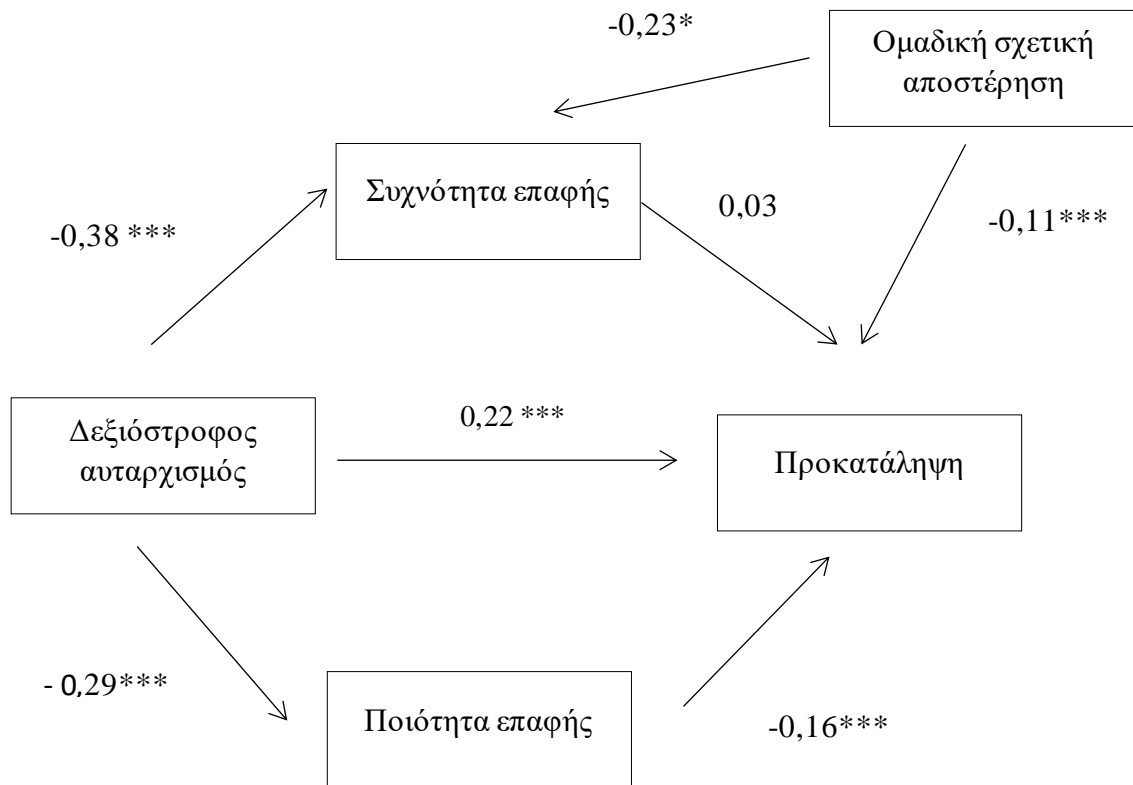
Στη συνέχεια θελήσαμε να διερευνήσουμε κατά πόσο οι παράγοντες της επαφής διαμεσολαβούν μεταξύ του δεξιόστροφου αυταρχισμού και της προκατάληψης και μεταξύ του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και της προκατάληψης. Στο μοντέλο προστέθηκε η ομαδική σχετική αποστέρηση ως συμμεταβλητή. Για το σκοπό αυτό επιλέχθηκε το μοντέλο 4 της μακροεντολής Process v. 3.5 (Hayes, 2020), το οποίο επιτρέπει την παράλληλη διερεύνηση των επιδράσεων πολλαπλών διαμεσολαβητικών μεταβλητών στη σχέση ανεξάρτητης και εξαρτημένης μεταβλητής (Hayes, 2012). Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος bootstrap με 5.000 δείγματα και υπολογίστηκαν τα περιθώρια εμπιστοσύνης της έμμεσης επίδρασης για το 95% των δειγμάτων.

Βρέθηκε (βλ. Σχήμα 1) ότι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός επέδρασε άμεσα στη συχνότητα και στην ποιότητα της επαφής. Συγκεκριμένα, ο δεξιόστροφος αυταρχισμός άσκησε στατιστικώς σημαντική άμεση αρνητική επίδραση στη συχνότητα επαφής, $\beta = -0,38$, $t(179) = -3,51$, $p < 0,001$, και στη ποιότητα επαφής, $\beta = -0,29$, $t(179) = -2,99$, $p < 0,001$. Επίσης, στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις στη συχνότητα της επαφής ασκήθηκαν από την ομαδική σχετική αποστέρηση, $\beta = -0,23$, $t(179) = -2,11$, $p < 0,05$. Τα δεδομένα αυτά έδειξαν ότι μεγαλύτερης έντασης πεποιθήσεις δεξιόστροφου αυταρχισμού συνδέθηκαν με σπανιότερη και χαμηλότερης ποιότητας επαφή με τους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές.

Σχήμα 1

Ανάλυση Διαμεσολάβησης των Μεταβλητών της Επαφής στη Σχέση Δεξιόστροφού

Αυταρχισμού και Προκατάληψης

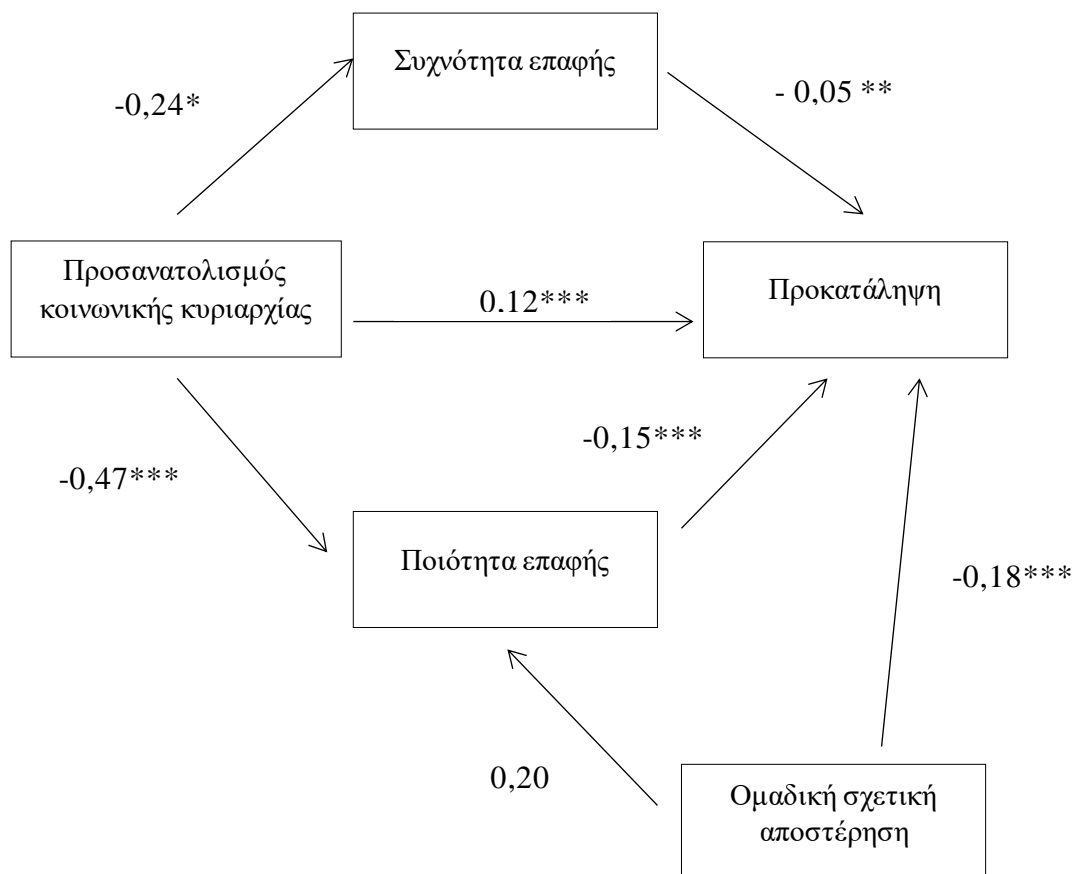
Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Επίσης, βρέθηκε ότι η συχνότητα της επαφής συνδέεται θετικά με την ομαδική σχετική αποστέρηση. Εξετάζοντας τις άμεσες επιδράσεις στην προκατάληψη, διαπιστώθηκε ότι στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις άσκησαν ο δεξιόστροφος αυταρχισμός, $\beta = 0,22$, $t(177) = 8,79$, $p < 0,001$, η ποιότητα της επαφής, $\beta = -0,16$, $t(177) = -8,36$, $p < 0,001$, και η ομαδική σχετική αποστέρηση, $\beta = -0,11$, $t(177) = -4,15$, $p < 0,001$. Η συχνότητα της επαφής δεν άσκησε στατιστικώς σημαντική επίδραση στη προκατάληψη, $\beta = 0,03$, $t(177) = -1,53$, $p > 0,05$. Εξετάζοντάς τις έμμεσες επιδράσεις των διαμεσολαβητικών μεταβλητών, φάνηκε πως η έμμεση επίδραση της ποιότητας της επαφής ήταν θετική και στατιστικώς σημαντική, $\beta = 0,05$, 95% CI [0,018, 0,078]. Η έμμεση επίδραση της συχνότητας της επαφής ήταν θετική

αλλά στατιστικώς μη σημαντική, $\beta = 0,01$, 95% CI [-0,0026, 0,0256]. Τα δεδομένα αυτά έδειξαν πως η ποιότητα της επαφής διαμεσολαβούσε μερικώς την επίδραση που ασκούσε ο δεξιόστροφος αυταρχισμός, ενώ η συχνότητα της επαφής δεν φάνηκε να επιδρά άμεσα ή έμμεσα σε αυτήν.

Σχήμα 2

Ανάλυση Διαμεσολάβησης των Μεταβλητών της Επαφής στη σχέση Προσανατολισμού Κοινωνικής Κυριαρχίας και Προκατάληψης.

Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Όσον αφορά τις επιδράσεις του προσανατολισμού της κοινωνικής κυριαρχίας στις μεταβλητές της επαφής (Σχήμα 2), φάνηκε ότι ασκήθηκαν στατιστικώς σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στη συχνότητα της επαφής, $\beta = -0,24$, $t(179) = 2,22$, $p < 0,05$, και στην ποιότητα

της επαφής, $\beta = -0,47$, $t(179) = -5,18$, $p < 0,001$. Επιπλέον, φάνηκε ότι υπάρχει στατιστικώς σημαντική σχέση της ποιότητας επαφής με την ομαδική σχετική αποστέρηση, $\beta = 0,20$, $t(179) = 2,25$, $p < 0,05$. Τα δεδομένα αυτά έδειξαν ότι μεγαλύτερης έντασης πεποιθήσεις προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας συνδέθηκαν με σπανιότερη και χαμηλότερης ποιότητας επαφή με τους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές, ενώ η χαμηλότερη ποιότητα επαφής συνδέθηκε με μεγαλύτερης έντασης πεποιθήσεις ομαδικής σχετικής αποστέρησης. Όλες οι υπό διερεύνηση μεταβλητές άσκησαν στατιστικώς σημαντικές επιδράσεις στην προκατάληψη. Συγκεκριμένα, στατιστικώς σημαντική επίδραση με θετική κατεύθυνση φάνηκε ότι ασκήθηκε από τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας, $\beta = 0,12$, $t(177) = 4,23$, $p < 0,001$, και με αρνητική κατεύθυνση από τη συχνότητα της επαφής, $\beta = -0,05$, $t(177) = -2,68$, $p < 0,01$, από τη ποιότητα της επαφής, $\beta = -0,15$, $t(177) = -6,74$, $p < 0,001$, και από την ομαδική σχετική αποστέρηση, $\beta = -0,18$, $t(177) = -6,67$, $p < 0,001$. Τα αποτελέσματα αυτά έδειξαν ότι μεγαλύτερης έντασης πεποιθήσεις προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και ομαδικής σχετικής αποστέρησης και η σπανιότερη και χαμηλότερης ποιότητας επαφή συνδέθηκαν με μεγαλύτερης έντασης προκατάληψη απέναντι στους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές. Η έμμεση επίδραση της συχνότητας της επαφής ήταν θετική και σημαντική, $\beta = 0,01$, 95% CI [0,0007, 0,0307]. Η έμμεση επίδραση της ποιότητας της επαφής ήταν επίσης θετική και στατιστικώς σημαντική, $\beta = 0,07$, 95% CI [0,0391, 0,1132]. Τα αποτελέσματα αυτά έδειξαν ότι η συχνότητα και η ποιότητα της επαφής με τους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές διαμεσολάβησαν μερικώς την επίδραση που ασκούσε ο προσανατολισμός της κοινωνικής κυριαρχίας στην προκατάληψη.

Συζήτηση

Στην παρούσα έρευνα επιχειρήσαμε να εξετάσουμε τους σημαντικότερους προβλεπτικούς δείκτες της προκατάληψης απέναντι σε μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, όπως αυτή εκφράστηκε από γονείς μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για το σκοπό αυτό εξετάσαμε τις επιδράσεις 14 κρίσιμων προβλεπτικών παραγόντων: του φύλου, της ηλικίας, της εκπαίδευσης, της παρούσας παρελθούσας και μέλλουσας οικονομικής κατάστασης, της ομαδικής σχετικής αποστέρησης, της ατομικής σχετικής αποστέρησης, του δεξιόστροφου αυταρχισμού (αυταρχική υποταγή, αυταρχική επιθετικότητα και συντηρητισμός), του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, της ποιότητας της διομαδικής επαφής και της συχνότητας της διομαδικής επαφής. Ακολουθώντας τον Pettigrew (2016), υποθέσαμε ότι οι ισχυρότεροι προβλεπτικοί δείκτες της προκατάληψης θα είναι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός, ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας, η ποιότητα της διομαδικής επαφής και θα ακολουθούσε με λιγότερο ισχυρές επιδράσεις η ομαδική σχετική αποστέρηση. Περιμέναμε λοιπόν ότι οι παράγοντες αυτοί θα αποτελέσουν τους κρίσιμότερους προβλεπτικούς δείκτες, ακόμα και όταν άλλες σημαντικές μεταβλητές θα λαμβάνονταν υπόψη στην παλινδρόμηση.

Πράγματι, η παρούσα έρευνα ανέδειξε την σημασία των παραπάνω παραγόντων. Αναλυτικότερα, διαπιστώσαμε ότι ο ισχυρότερος προβλεπτικός παράγοντας ήταν η ποιότητα της διομαδικής επαφής και ακολουθούσε η αυταρχική υποταγή, η ομαδική σχετική αποστέρηση και ο συντηρητισμός, και με σαφώς χαμηλότερες επιδράσεις ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας και το φύλο. Τα ευρήματα αυτά προτείνουν ότι η μεγαλύτερης έντασης προκατάληψη συνδέεται με το αντρικό φύλο, με υψηλότερα επίπεδα αυταρχικής υποταγής, συντηρητισμού, προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και ομαδικής σχετικής αποστέρησης, και λιγότερο θετικές εμπειρίες διομαδικής επαφής, με

σημαντικότερες τις επιδράσεις της ποιότητας της διομαδικής επαφής και της αυταρχικής υποταγής.

Ένας προβλεπτικός δείκτης που δεν είχαμε συμπεριλάβει στις αρχικές μας υποθέσεις και φάνηκε ότι άσκησε σημαντικές επιδράσεις στη προκατάληψη ήταν το φύλο. Οι επιδράσεις αυτές εντοπίστηκαν μόνο στη συνολική κλίμακα της προκατάληψης και όχι στις επιμέρους υποκλίμακες. Η συμβολή του φύλου δεν προκαλεί έκπληξη, καθώς είναι συνεπής με τα βιβλιογραφικά δεδομένα. Μια σχετικά πρόσφατη προσθήκη στη θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας αφορά την έμφυλη διάσταση της προκατάληψης, σύμφωνα με την οποία ο ρατσισμός και ο σεξισμός διαφέρουν σημαντικά για τα δύο φύλα λόγω διαφορετικών στρατηγικών που υιοθετήθηκαν κατά την εξελικτική τους πορεία. Σύμφωνα με αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, οι άντρες τείνουν να είναι περισσότερο προκατειλημμένοι σε σχέση με τις γυναίκες, μια τάση που απορρέει από τα υψηλότερά επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας (Sidanius et al., 2018). Πράγματι, οι τάσεις αυτές σε πολλές περιπτώσεις επιβεβαιώνονται, φαίνεται ωστόσο ότι είναι αποτέλεσμα πολλαπλών και σύνθετων κοινωνικών παραγόντων (Doso, 2015). Η παρούσα έρευνα υποστηρίζει την υπάρχουσα βιβλιογραφία, δείχνοντας ότι οι άντρες τείνουν να παρουσιάζουν μεγαλύτερης έντασης προκατάληψη.

Εξετάζοντας τις επιδράσεις στις επιμέρους υποκλίμακες της προκατάληψης, διαπιστώνουμε ότι οι παράγοντες του δεξιόστροφου αυταρχισμού, η ποιότητα της διομαδικής επαφής και η ομαδική σχετική αποστέρηση διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο για όλες σχεδόν τις υποκλίμακες. Εξαίρεση σε αυτή την τάση αποτέλεσε η υποκλίμακα της ασυμβατότητας που δεν φάνηκε να συνδέεται με την ομαδική σχετική αποστέρηση. Επιπλέον, ενώ για όλες τις κλίμακες φάνηκε ότι ισχυρότερη προβλεπτική ισχύ είχαν οι παράγοντες του δεξιόστροφου αυταρχισμού και της διομαδικής επαφής, η υποκλίμακα άρνησης της υποστήριξης δεν ακολούθησε αυτή την τάση, αναδεικνύοντας την ομαδική σχετική

αποστέρηση ως τον σημαντικότερο προβλεπτικό παράγοντα. Ο παράγοντας του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας άσκησε σημαντικές επιδράσεις μόνο στην υποκλίμακα απειλής και απόρριψης. Αναλυτικότερα, για την υποκλίμακα απειλής και απόρριψης ο ισχυρότερος προβλεπτικός παράγοντας ήταν ο παράγοντας της ποιότητας της διομαδικής επαφής και ακολουθούσε η αυταρχική υποταγή, ο συντηρητισμός και με λιγότερο ισχυρές επιδράσεις η ομαδική σχετική αποστέρηση και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας. Όσον αφορά την υποκλίμακα της άρνησης της υποστήριξης, ο ισχυρότερος προβλεπτικός δείκτης ήταν η ομαδική σχετική αποστέρηση και ακολουθούσαν η αυταρχική υποταγή και η ποιότητα διομαδικής επαφής. Όσον αφορά την υποκλίμακα της ασυμβατότητας, η αυταρχική υποταγή και ο συντηρητισμός φάνηκε να διαδραματίζουν τον σημαντικότερο ρόλο και ακολουθούσε η ποιότητα της διομαδικής επαφής, ενώ η ομαδική σχετική αποστέρηση δεν φάνηκε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Τέλος στην υποκλίμακα άρνησης θετικών συναισθημάτων κρισιμότερος ήταν ο παράγοντας της ποιότητας της διομαδικής επαφής και ακολουθούσαν, η ομαδική σχετική αποστέρηση και η αυταρχική υποταγή. Τα αποτελέσματα αυτά συνάδουν σε μεγάλο βαθμό με τις αρχικές μας προβλέψεις, αναδεικνύοντας τη σημασία της ιδεολογίας, της ποιότητας της διομαδικής επαφής και της ομαδικής σχετικής αποστέρησης για την πρόβλεψη διαφορετικών πτυχών της προκατάληψης. Ωστόσο, δεν άσκησαν όλοι οι παράγοντες σημαντικές επιδράσεις σε όλες τις υποκλίμακες της προκατάληψης. Οι τάσεις αυτές μπορεί να σχετίζονται με το γεγονός ότι οι υποκλίμακες αυτές αντανakλούσαν διαφορετικές μορφές της προκατάληψης.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η προκατάληψη δεν είναι πάντοτε το ίδιο έκδηλη και συνειδητή. Στην παρούσα έρευνα θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι η υποκλίμακα απειλής και απόρριψης συνδέεται με περισσότερο άμεσες και κραυγαλέες μορφές προκατάληψης, ενώ οι υποκλίμακες άρνησης της υποστήριξης, ασυμβατότητας και άρνησης των θετικών συναισθημάτων με περισσότερο έμμεσες μορφές. Οι άμεσες μορφές προκατάληψης

συνδέονται με υψηλή επίγνωση γύρω από τις προκατειλημμένες στάσεις και φανερή εχθρικότητα απέναντι στα άτομα της εξω-ομάδας. Στις έμμεσες μορφές προκατάληψης η εχθρικότητα δεν εκφράζεται άμεσα και η επίγνωση της προκατάληψης είναι περιορισμένη. Η περιορισμένη επίγνωση των προκατειλημμένων στάσεων μειώνει την ικανότητα του ατόμου για έλεγχο και τροποποίηση των στάσεων αυτών, καθιστώντας τες ανθεκτικότερες (Kite & Whitley, 2016). Η υποκλίμακα της ασυμβατότητας διερευνά τον βαθμό μεγέθυνσης των πολιτισμικών διαφορών μεταξύ των ομάδων. Η υποκλίμακα της άρνησης των θετικών συναισθημάτων επιτρέπει την συγκεκριμένη έκφραση αρνητικών συναισθημάτων για τις μειονοτικές ομάδες (Pettrigrew & Meertens, 1995). Η υποκλίμακα άρνησης της υποστήριξης αντανακλά πτυχές του σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού, σύμφωνα με τον οποίο ο ρατσισμός εκφράζεται εμμέσως μέσα από την εναντίωση σε ευνοϊκές για την εξω-ομάδα πολιτικές (Kite & Whitley, 2016).

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η παρούσα έρευνα παρέχει ενδείξεις για τους κρίσιμους προβλεπτικούς παράγοντες των διαφορετικών μορφών της προκατάληψης. Συγκεκριμένα, τα δεδομένα μας προτείνουν ότι η τα υψηλότερα επίπεδα άμεσης προκατάληψης συνδέονται με λιγότερο θετικές εμπειρίες διομαδικής επαφής, αυξημένες τάσεις αυταρχικής υποταγής, συντηρητισμού, ομαδικής σχετικής αποστέρησης και προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, με τις πρώτες δυο μεταβλητές να ασκούν τις σημαντικότερες επιδράσεις. Τα άτομα που αντιτίθενται στην υποστήριξη της εξω-ομάδας, μια πτυχή που αντανακλά τον σύγχρονο-συμβολικό ρατσισμό, βιώνουν υψηλά επίπεδα ομαδικής σχετικής αποστέρησης. Οι λιγότερο θετικές εμπειρίες διομαδικής επαφής και ο δεξιόστροφος αυταρχισμός (αυταρχική υποταγή και συντηρητισμός) συνεισφέρουν επίσης. Η αυξημένη αντίληψη ασυμβατότητας με την εξω-ομάδα συνδέεται κυρίως με τους παράγοντες του δεξιόστροφου αυταρχισμού (αυταρχική υποταγή και συντηρητισμός) και τη λιγότερο θετική διομαδική επαφή. Η συγκεκριμένη έκφραση αρνητικών συναισθημάτων συνδέεται

κυρίως με τις λιγότερο θετικές εμπειρίες διομαδικής επαφής και σε μικρότερο βαθμό με την αυταρχική υποταγή και την ομαδική σχετική αποστέρηση. Φαίνεται ότι η ιδεολογία, η διομαδική επαφή και η ομαδική σχετική αποστέρηση δεν επιδρούν με την ίδια ένταση στις διαφορετικές μορφές της προκατάληψης. Είναι σημαντικό να εξετάσουμε διεξοδικότερα τους τρόπους με τους οποίους η κάθε προβλεπτική μεταβλητή συνδέθηκε με την προκατάληψη και τις διαφορετικές της μορφές.

Στις περισσότερες έρευνες ο δεξιόστροφος αυταρχισμός αντιμετωπίζεται ως μία ενιαία δομή. Ωστόσο, φαίνεται ότι η ύπαρξη ενός πολυδιάστατου μοντέλου με διακριτές διαστάσεις είναι μάλλον πιο εύστοχη (Duckitt & Bizumic, 2013· Mallinas et al., 2019). Στην παρούσα εργασία θεωρήσαμε ότι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός μπορεί να ειπωθεί ως μια πολυδιάστατη έννοια και διερευνήσαμε τις επιδράσεις που άσκησε κάθε επιμέρους διάσταση. Διαπιστώσαμε ότι η συνολική κλίμακα της προκατάληψης συνδέθηκε με τις διαστάσεις της αυταρχικής υποταγής και του συντηρητισμού και δεν παρουσίασε συνδέσεις με τη διάσταση της αυταρχικής επιθετικότητας. Επιπλέον, διαπιστώσαμε ότι η μεταβλητή της αυταρχικής υποταγής επέδρασε σε όλες τις επιμέρους υποκλίμακες της προκατάληψης, ο συντηρητισμός στις υποκλίμακες ασυμβατότητας και απειλής και απόρριψης, ενώ η αυταρχική επιθετικότητα δεν φάνηκε να ασκεί επιδράσεις.

Θα εστιάσουμε αρχικά στη μη σύνδεση αυταρχικής επιθετικότητας και προκατάληψης. Η τάση αυτή θα μπορούσε να ερμηνευτεί λαμβάνοντας υπόψη τον παράγοντα της απειλής. Οι Duckitt & Bizumic (2013) παρατήρησαν αντίστοιχες τάσεις όσον αφορά την προκατάληψη απέναντι στα άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Υποστήριξαν ότι οι επιδράσεις των επιμέρους στοιχείων του δεξιόστροφου αυταρχισμού στην προκατάληψη συνδέονται με τα χαρακτηριστικά της εξω-ομάδας και συγκριμένα με το είδος απειλής που απορρέει από αυτήν. Η αυταρχική επιθετικότητα σχετίζεται με αυξημένα επίπεδα προκατάληψης απέναντι σε αυτούς που αποτελούν άμεση απειλή για τον νόμο, την

τάξη και γενικότερα την πραγματική ή συμβολική ασφάλεια, η αυταρχική υποταγή χαρακτηρίζεται από υψηλότερα επίπεδα προκατάληψης για τα άτομα που θέτουν σε κίνδυνο την κοινωνική συνοχή και ο συντηρητισμός συνδέεται με αυξημένη προκατάληψη απέναντι σε όσους συνιστούν απειλή για τις παραδοσιακές αξίες, τα ήθη και έθιμα. Έτσι, στην εν λόγω έρευνα η αυταρχική επιθετικότητα δεν συνδέθηκε με αυξημένη προκατάληψη απέναντι σε άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, καθώς δεν συνιστούσαν απειλή για τον νόμο και την τάξη, ενώ ο συντηρητισμός και η αυταρχική υποταγή συνδέθηκαν με αυξημένη προκατάληψη απέναντι σε αυτήν την ομάδα. Ωστόσο, οι τάσεις αυτές δεν παρατηρούνται σε όλες τις περιπτώσεις. Στην έρευνα του Passini (2015) φάνηκε ότι μόνο η αυταρχική επιθετικότητα κατάφερε να προβλέψει τόσο την άμεση όσο και την έμμεση προκατάληψη των Ιταλών απέναντι σε Ρουμάνους μετανάστες. Φαίνεται ότι η διαμεσολάβηση της συλλογικής απειλής είναι αυτή που θα καθορίσει, αν και σε ποιο βαθμό τα άτομα με υψηλά επίπεδα αυταρχικής επιθετικότητας, θα εκφράσουν υψηλότερα επίπεδα προκατάληψης. Οι ομάδες που αξιολογούνται ως απειλητικές για την ασφάλεια της εσω-ομάδας σε συμβολικό ή πραγματικό επίπεδο, συνδέονται με μεγαλύτερης έντασης προκατάληψη στο πλαίσιο της αυταρχικής επιθετικότητας. Με αυτόν τον τρόπο, άτομα με υψηλά επίπεδα αυταρχικής επιθετικότητας δεν εκφράζουν την αναμενόμενη αυξημένη προκατάληψη για εξω-ομάδες που αξιολογούνται ως λιγότερο απειλητικές (Beck, 2015). Στην παρούσα έρευνα προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε την προκατάληψη απέναντι σε μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Πιθανώς, η ομάδα αυτή έγινε αντιληπτή ως λιγότερο απειλητική για την ασφάλεια των ατόμων και εξαιτίας αυτής της τάσης τα άτομα με υψηλότερα επίπεδα αυταρχικής επιθετικότητας, δεν σημείωσαν μεγαλύτερης έντασης προκατάληψη. Τα ευρήματά της παρούσας έρευνας παρέχουν ενδείξεις για τη μη σύνδεση της προκατάληψης απέναντι σε μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια με την αυταρχική επιθετικότητα και προτείνουν ότι η τάση αυτή απορρέει από τη περιορισμένη αίσθηση απειλής για την

συμβολική ή πραγματική ασφάλεια. Η διερεύνηση του παράγοντα της συλλογικής απειλής είναι σημαντική για να μπορέσουμε να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα και κρίνεται απαραίτητη για τη μελλοντική διερεύνηση του θέματος.

Εξετάζοντας τη μεταβλητή της αυταρχικής υποταγής, διαπιστώνουμε ότι αποτέλεσε τον ισχυρότερο ιδεολογικό παράγοντα για την πρόβλεψη της προκατάληψης. Τα βιβλιογραφικά δεδομένα ωστόσο γύρω από την επιδραστικότητα αυτού του παράγοντα παρουσιάζουν αντιφάσεις. Όπως αναφέρθηκε ήδη, οι Duckitt και Bizumic (2013) διαπίστωσαν ότι η αυταρχική υποταγή συνδέθηκε με αυξημένη προκατάληψη απέναντι σε άτομα των εξω-ομάδων που απειλούσαν την κοινωνική συνοχή, όπως οι ομάδες από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Από την άλλη, ο Passini (2015) έδειξε ότι μόνο η αυταρχική επιθετικότητα αποτέλεσε κρίσιμο προβλεπτικό παράγοντα για την προκατάληψη, ενώ πιο πρόσφατα δεδομένα (Passini, 2017) συνδέουν την αυταρχική υποταγή με τις έμμεσες μορφές προκατάληψης. Όπως προτείνεται από τον Feldman (2003, όπως αναφέρεται στο Passini, 2015), η αυταρχική υποταγή συνδέεται με αυξημένη προκατάληψη και μισαλλοδοξία απέναντι σε άτομα που παραβιάζουν τις κοινωνικές νόρμες υπό την επίδραση της συλλογικής κοινωνικής απειλής. Η παρούσα έρευνα παρέχει ενδείξεις για τη θετική σύνδεση της αυταρχικής υποταγής με την προκατάληψη. Φαίνεται ότι υψηλά επίπεδα αυταρχικής υποταγής οδηγούν σε μεγέθυνση της αίσθησης μη ομοιότητας, σε μειωμένη υποστήριξη των ευνοϊκών για την εξω-ομάδα πολιτικών, σε αυξημένη απειλή και απόρριψη της εξω-ομάδας και στην άρνηση των θετικών συναισθημάτων γι' αυτήν. Τα δεδομένα αυτά παρέχουν σημαντικές ενδείξεις σχετικά με τη σημασία του παράγοντα της αυταρχικής υποταγής στην πρόβλεψη της προκατάληψης και εμπλουτίζουν την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Με βάση αυτά, η αυταρχική υποταγή, δηλαδή η υπακοή στην εξουσία αποτελεί τον κρισιμότερο ιδεολογικό παράγοντα για την πρόβλεψη της προκατάληψης.

Όσον αφορά τον συντηρητισμό, φάνηκε να συμβάλλει σημαντικά στην πρόβλεψη της προκατάληψης, γεγονός που συνάδει σε ορισμένο βαθμό με τα υπάρχοντα βιβλιογραφικά δεδομένα. Οι ενδείξεις από την έρευνα των Duckitt & Bizumic (2013) συνάδουν με τα δεδομένα της παρούσας έρευνας. Φάνηκε ότι η προκατάληψη απέναντι σε άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια παρουσιάζει σημαντικές συνδέσεις με τον συντηρητισμό. Παρόμοιες τάσεις διαπιστώθηκαν και για την προκατάληψη απέναντι σε άτομα με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό (Vilanova et al., 2019). Ο Passini (2015) ωστόσο δεν διαπίστωσε παρόμοιες τάσεις. Η παρούσα έρευνα παρέχει ενδείξεις για τη σύνδεση του συντηρητισμού με την προκατάληψη απέναντι σε πρόσφυγές/μετανάστες μαθητές. Φαίνεται ότι τα άτομα που υποστηρίζουν παραδοσιακές αξίες και νόρμες αναμένεται να παρουσιάσουν υψηλότερα επίπεδα προκατάληψης απέναντι σε μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Η τάση αυτή πιθανώς απορρέει από τις πολιτισμικές διαφορές που συνδέονται με αυτήν την ομάδα, καθιστώντας την απειλητική λόγω της παραβίασης των παραδοσιακών αξιών.

Διερευνώντας τις σχέσεις με τις επιμέρους υποκλίμακες, ο συντηρητισμός άσκησε ισχυρές επιδράσεις στην υποκλίμακα της ασυμβατότητας και ακολουθούσε η υποκλίμακα απειλής και απόρριψης, ενώ δεν φάνηκε να ασκεί επιδράσεις στην υποκλίμακα άρνησης θετικών συναισθημάτων και στην υποκλίμακα άρνησης της υποστήριξης. Τα δεδομένα αυτά προτείνουν ότι ο συντηρητισμός επιδρά στις άμεσες μορφές προκατάληψης και επιπλέον παρουσιάζει ισχυρή σύνδεση με την αίσθηση της ασυμβατότητας με τα άτομα της εξω-ομάδας. Η ισχυρή σύνδεση με την ασυμβατότητα μοιάζει αναμενόμενη. Η υποκλίμακα της ασυμβατότητας διερευνά τον βαθμό, στον οποίο το άτομο θα μεγεθύνει τις πολιτισμικές διαφορές με την εξω-ομάδα. Οι διαφορές αυτές δεν είναι μη πραγματικές, απλά στο πλαίσιο της προκατάληψης αναμένεται να μεγαλοποιηθούν (Pettrigrew & Meertens, 1995). Ο συντηρητισμός του δεξιόστροφου αυταρχισμού αφορά άτομα που έχουν υιοθετήσει

παραδοσιακές αξίες, ήθη και έθιμα και αισθάνονται απειλή από οποιαδήποτε ομάδα δεν ανταποκρίνεται σε αυτές τις αξίες (Altemeyer, 1981, όπως αναφέρεται στο Dusso, 2016). Η εστίαση σε πολιτισμικές διαφορές, αναμένουμε ότι θα εγείρει την αίσθηση απειλής όσον αφορά την παραβίαση των παραδοσιακών αξιών, ενισχύοντας την προκατάληψη. Έτσι, όπως διαπιστώθηκε και στην παρούσα έρευνα, υψηλότερα επίπεδα συντηρητισμού θα προβλέψουν υψηλότερα επίπεδα αίσθησης ασυμβατότητας με την εξω-ομάδα. Όσο περισσότερο ένα άτομο ενστερνίζεται και υποστηρίζει τις παραδοσιακές αξίες και τα ήθη και έθιμά, τόσο μεγαλύτερες θα αντιλαμβάνεται τις διαφορές με την εξω-ομάδα.

Αντιφατικό φαίνεται το γεγονός ότι ο συντηρητισμός δεν παρουσίασε σημαντικές συνδέσεις με την άρνηση της υποστήριξης. Στο πλαίσιο της θεωρίας του σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού η άρνηση της υποστήριξης της εξω-ομάδας συνδέεται με τον συντηρητισμό και τη σχετική ομαδική αποστέρηση. Τα άτομα με υψηλά επίπεδα σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού θεωρούν ότι οι αρνητικές στάσεις που εκφράζουν, καθώς και η εναντίωση στις ευνοϊκές για τις μειονοτικές ομάδες πολιτικές και πρακτικές είναι δικαιολογημένες (Kite & Whitley, 2016). Από τη μία, οι μειονοτικές ομάδες θεωρείται ότι λαμβάνουν περισσότερα απ' όσα δικαιούνται, στερώντας πόρους από τους υπόλοιπους (Sears & Henry, 2005), και από την άλλη τα άτομα νοούνται ως υπεύθυνα για την κατάστασή τους, καθώς αυτή απορρέει από τη μη ανταπόκριση στις παραδοσιακές αξίες (Kite & Whitley, 2016). Το θεωρητικό αυτό πλαίσιο αναφέρεται στις αξίες της Αμερικανικής κοινωνίας, οι οποίες είναι βαθύτατα συνδεδεμένες με τον ατομικισμό. Έτσι, ενώ φαίνεται ότι υπάρχουν ισχυρές συνδέσεις μεταξύ του σύγχρονου ρατσισμού και του συντηρητισμού (Carney & Epos, 2019), τα δεδομένα αυτά δεν μπορούν να γενικευτούν σε όλες τις χώρες. Η Αμερική θεωρείται ή κατεξοχήν ατομικιστική χώρα, μια τάση που δεν συνάδει με τα δεδομένα της Ελλάδας. Αν και τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα τείνει να μετακινείται προς τον ατομικισμό υπό την επίδραση της ανάπτυξης της βιομηχανίας και της αστικοποίησης (Georgas, 1989),

φαίνεται ότι συνιστά ως επί το πλείστον μια συλλογική κοινωνία (Hofstede, 2001). Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να παρέχει μία ερμηνεία στο υπό διερεύνηση ζήτημα. Σύμφωνα με αυτήν την υπόθεση ο συντηρητισμός δεν αναμένουμε να συνδεθεί με τον σύγχρονο-συμβολικό ρατσισμό σε μη ατομικιστικές κοινωνίες. Μια υπόθεση που απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση. Σε κάθε περίπτωση η παρούσα έρευνα παρέχει ενδείξεις μη σύνδεσης του συντηρητισμού με τη σύγχρονη-συμβολική προκατάληψη.

Συνοψίζοντας, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας προτείνουν ότι η αυταρχική υποταγή περισσότερο από όλες τις διαστάσεις του δεξιόστροφου αυταρχισμού, επιδρά στην προκατάληψη και συνδέεται εξίσου με τις άμεσες και με τις έμμεσες μορφές της. Ο συντηρητισμός ενισχύει την αίσθηση μη ομοιότητας με την εξω-ομάδα και την κραυγαλέα προκατάληψη. Η αυταρχική επιθετικότητα δεν συνδέεται με την προκατάληψη. Τα δεδομένα αυτά είναι δυνατόν να εμπλουτίσουν την υπάρχουσα βιβλιογραφία γύρω από τους τρόπους με τους οποίους συνδέεται η κάθε διάσταση του δεξιόστροφου αυταρχισμού με διαφορετικές μορφές προκατάληψης. Επιπλέον, οι διαφορετικές τάσεις που παρουσίασαν οι διαστάσεις του δεξιόστροφου αυταρχισμού στη σχέση τους με την προκατάληψη παρέχουν ενδείξεις που υποστηρίζουν περαιτέρω την ύπαρξη ενός πολυδιάστατου μοντέλου.

Ο παράγοντας του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας φάνηκε ότι άσκησε επιδράσεις στη συνολική κλίμακα της προκατάληψης και την κλίμακα της απειλής και απόρριψης, ενώ δεν συνδέθηκε με τις άλλες υποκλίμακες. Τα διαθέσιμα βιβλιογραφικά δεδομένα γύρω από την σύνδεση μεταξύ του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και της προκατάληψης είναι πολλά (Metin-Orta, 2019· Pettigrew, 2016· Sidanius et al., 2017). Στην παρούσα έρευνα επιβεβαιώνουμε αυτή τη σύνδεση, αν και η προβλεπτική ισχύς του παράγοντα δεν ήταν αυτή που αρχικά είχαμε υποθέσει. Τα άτομα με υψηλότερα επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας εκφράζουν μεγαλύτερης έντασης προκατάληψη απέναντι στην εξω-ομάδα. Εξετάζοντας ειδικότερα τις σχέσεις με τις διαφορετικές μορφές

της προκατάληψης, αρκετές έρευνες φαίνεται ότι συνδέουν τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας με τις άμεσες και κραυγαλέες μορφές προκατάληψης και όχι με τις λανθάνουσες μορφές (Cohrs & Asbrock, 2009· Van Hiel & Mervielde, 2005· Villiano & Zanni, 2007), αν και αυτές οι τάσεις δεν παρατηρούνται πάντα (π.χ. Altemeyer, 1998, όπως αναφέρεται στο Cohrs & Asbrock, 2009). Η παρούσα έρευνα παρέχει ενδείξεις για τη σύνδεση του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας με τις περισσότερο άμεσες μορφές προκατάληψης. Ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας απορρέει από τον ανταγωνισμό για δύναμη και εξουσία και στοχεύει στην καθιέρωση διατήρηση και δικαιολόγηση της ανωτερότητας και κυριαρχίας. Η προκατάληψη απέναντι σε άλλες ομάδες ενοείται από το ανταγωνιστικό πλαίσιο (Duckitt & Sibley, 2016· Knuckey & Hassan, 2020). Η κλίμακα των Pettigrew & Martens (1995), με βάση την οποία διαμορφώθηκε η κλίμακα της προκατάληψης και οι υποκλίμακες αυτής στην παρούσα έρευνα, συμπεριλάμβανε τους παράγοντες απειλής και απόρριψης ασυμβατότητας και άρνησης θετικών συναισθημάτων. Οι παράγοντες αυτοί αντανακλούν περισσότερο πτυχές του δεξιόστροφου αυταρχισμού και λιγότερο τον ανταγωνισμό (Cohrs & Asbrock, 2009). Επιπλέον, παρατηρώντας τις βαθμολογίες των συμμετεχόντων στην κλίμακα του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, θα διαπιστώσουμε ότι οι απαντήσεις κινήθηκαν σε σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με τη μέση τιμή της κλίμακας μέτρησης, γεγονός που δείχνει ότι οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα εξέφρασαν σχετικά χαμηλά επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας. Επειδή όμως η έκφραση κυριαρχικών τάσεων απέναντι στις εξω-ομάδες είναι λιγότερο κοινωνικά αποδεκτή, η εγκυρότητα των απαντήσεων δεν είναι εξασφαλισμένη (Kandler et al., 2016). Με επιφύλαξη λοιπόν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η παρούσα έρευνα δείχνει ότι οι επιδράσεις του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας είναι ασθενείς και συνδέονται με την άμεση και κραυγαλέα προκατάληψη.

Εξετάζοντας τις επιδράσεις του παράγοντα της ομαδικής σχετικής αποστέρησης, θα διαπιστώσουμε ότι η ομαδική σχετική αποστέρηση αποτέλεσε σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα για την προκατάληψη και για τις επιμέρους υποκλίμακες. Τα δεδομένα της παρούσας έρευνας παρέχουν ενδείξεις για τις ισχυρές επιδράσεις που ασκεί η ομαδική σχετική αποστέρηση στην προκατάληψη. Όπως έχει προκύψει από πλήθος βιβλιογραφικών δεδομένων (π.χ. Jetten et al., 2015· Pettigrew, 2008, 2016), τα υψηλά επίπεδα ομαδικής σχετικής αποστέρησης συνδέονται με αυξημένα επίπεδα προκατάληψης. Στην παρούσα έρευνα αποτέλεσε τον τρίτο κρισιμότερο προβλεπτικό παράγοντα για την προκατάληψη, σε αντίθεση με τις αρχικές μας υποθέσεις που ανέμεναν λιγότερο ισχυρές επιδράσεις. Η ομαδική σχετική αποστέρηση συνδέεται στενά με αυξημένη αίσθηση απειλής σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο από τα άτομα της εξω-ομάδας, γεγονός που οδηγεί σε προκατάληψη (Meuleman et al., 2019. Yoxon et al., 2017). Και εδώ διαπιστώνουμε την κρισιμότητα του παράγοντα της συλλογικής απειλής. Σε κάθε περίπτωση τα δεδομένα μας δείχνουν ότι η ομαδική σχετική αποστέρηση αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες για την πρόβλεψη της προκατάληψης. Η αυξημένη αίσθηση ομαδικής σχετικής αποστέρησης συνδέεται με μεγαλύτερης έντασης προκατάληψη.

Παλαιότερες έρευνες (π.χ. Pettigrew & Meertens, 1995) σχετικά με τη σχέση ομαδικής σχετικής αποστέρησης με τις άμεσες και έμμεσες μορφές προκατάληψης, παρουσιάζουν συνδέσεις μόνο με την άμεση και κραυγαλέα προκατάληψη και όχι με τις έμμεσες μορφές. Στην παρούσα έρευνα δεν διαπιστώσαμε αυτές τις τάσεις. Συγκεκριμένα, οι επιδράσεις στην υποκλίμακα της απειλής και απόρριψης ήταν οι ασθενέστερες σε σχέση με τις επιδράσεις στις υποκλίμακες της έμμεσης προκατάληψης. Διαθέσιμα ερευνητικά δεδομένα (Pedersen & Walker, 1997) συμφωνούν με αυτή την τάση, διαπιστώνοντας ότι οι επιδράσεις της ομαδικής σχετικής αποστέρησης στην παραδοσιακή προκατάληψη είναι ασθενέστερες σε σχέση με την πρόβλεψη της έμμεσης προκατάληψης. Ωστόσο, αυτό δεν

ισχύει για όλες τις πτυχές της έμμεσης προκατάληψης. Στην παρούσα έρευνα δεν εντοπίστηκε συσχέτιση με την υποκλίμακα της ασυμβατότητας, γεγονός που είναι συμβατό με το θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας της σχετικής αποστέρησης. Η ομαδική σχετική αποστέρηση συνιστά την κρίση ότι η ομάδα, στην οποία ανήκει το άτομο, βρίσκεται σε μειονεκτική θέση σε σύγκριση με τις άλλες ομάδες, γεγονός που οδηγεί σε συναισθήματα θυμού, πικρίας και αίσθηση ότι δικαιούται περισσότερα (Smith & Pettigrew, 2015). Η έννοια της ασυμβατότητάς εστιάζει στις πολιτισμικές διαφορές μεταξύ των ομάδων και όχι στις οικονομικές και κοινωνικές διαφορές και δεν εμπλέκει συναισθήματα πικρίας ή θυμού. Πιθανώς λοιπόν μια πτυχή της προκατάληψης με την οποία δεν συνδέεται η ομαδική σχετική αποστέρηση είναι αυτή της αίσθησης ασυμβατότητας με τα άτομα της εξω-ομάδας.

Στην παρούσα έρευνα διαπιστώσαμε ότι η ομαδική σχετική αποστέρηση αποτέλεσε τον ισχυρότερο προβλεπτικό δείκτη στην πρόβλεψη της υποκλίμακας της άρνησης υποστήριξης. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η υποκλίμακα άρνησης υποστήριξης αντανάκλα πτυχές του σύγχρονου - συμβολικού ρατσισμού, ο οποίος είναι στενά συνδεδεμένος με την έννοια της σχετικής αποστέρησης. Στο πλαίσιο του σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού τα άτομα θεωρούν ότι τα ευνοϊκά για τη μειονοτική ομάδα προγράμματα αφαιρούν από την επικρατούσα ομάδα ευκαιρίες και προνόμια, εξαντλώντας τους περιορισμένους κοινωνικούς και οικονομικούς πόρους (Rapp, 2016). Φαίνεται ότι τα συναισθήματα πικρίας και θυμού περισσότερο και όχι οι ατομικιστικές παραδοσιακές αξίες είναι αυτά που συνδέονται περισσότερο με τον σύγχρονο-συμβολικό ρατσισμό (Taylor, 2001). Με βάση τα παραπάνω θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η παρούσα έρευνα παρέχει ενδείξεις για την ισχυρή σύνδεση του σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού με την ομαδική σχετική αποστέρηση. Η ομαδική σχετική αποστέρηση περισσότερο από άλλες μεταβλητές θα καθορίσει την ένταση του σύγχρονου-συμβολικού ρατσισμού.

Τέλος, όσον αφορά την υποκλίμακα άρνησης των θετικών συναισθημάτων, φάνηκε ότι η ομαδική σχετική αποστέρηση άσκησε σημαντικές επιδράσεις. Η τάση αυτή θα μπορούσε να ερμηνευτεί με βάση τα συναισθήματα που βιώνονται στο πλαίσιο της ομαδικής σχετικής αποστέρησης. Τα συναισθήματα πικρίας και αδικίας που βιώνουν τα άτομα θα μπορούσαν να επιδράσουν αρνητικά στην έκφραση θετικών συναισθημάτων απέναντι στα άτομα της εξω-ομάδας. Έτσι, τα υψηλά επίπεδα ομαδικής σχετικής αποστέρησης δεν συνδέονται με θετικά συναισθήματα για την εξω-ομάδα, όπως φαίνεται από τα παρόντα ευρήματα. Η παρούσα έρευνα δείχνει ότι η ομαδική σχετική αποστέρηση ασκεί σημαντικότερες επιδράσεις στις έμμεσες μορφές προκατάληψης, αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα για την πρόβλεψη της υποστήριξης των ευνοϊκών για την εξω-ομάδα δράσεων και παρεμποδίζει την έκφραση θετικών συναισθημάτων για την εξω-ομάδα.

Κλείνοντας με τη διερεύνηση του παράγοντα της ποιότητας της διομαδικής επαφής, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας θεωρούνται συμβατά με τα υπάρχοντα βιβλιογραφικά δεδομένα, σύμφωνα με τα οποία η επίδραση της θετικής διομαδικής επαφής αναμένουμε να περιορίσει σημαντικά τα επίπεδα της προκατάληψης απέναντι στα άτομα των εξω-ομάδων (Dovidio et al., 2017· Pettigrew, 2016). Πράγματι, στην παρούσα έρευνα η θετική διομαδική επαφή συνδέθηκε με χαμηλότερα επίπεδα προκατάληψης σε όλες τις επιμέρους υποκλίμακες. Συγκεκριμένα, φάνηκε ότι η ποιότητα της διομαδικής επαφής αποτέλεσε τον ισχυρότερο προβλεπτικό δείκτη για την άμεση προκατάληψη (υποκλίμακα απειλής και απόρριψης), ενώ για τις έμμεσες μορφές οι επιδράσεις ήταν ελαφρώς χαμηλότερες (υποκλίμακα άρνησης θετικών συναισθημάτων) ή πολύ χαμηλότερες (υποκλίμακα ασυμβατότητας και υποκλίμακα άρνησης υποστήριξης). Φαίνεται ότι η θετική διομαδική επαφή είναι δυνατόν να περιορίσει τις άμεσες και κραυγαλέες μορφές προκατάληψης, αλλά και τις έμμεσες και λανθάνουσες μορφές, ωστόσο η επίδραση στις έμμεσες μορφές είναι ασθενέστερη. Τα δεδομένα αυτά συνάδουν με άλλες έρευνες που

δείχνουν ότι η θετική διομαδική επαφή ασκεί μεγαλύτερες επιδράσεις στην κραυγαλέα προκατάληψη σε σχέση με τη λανθάνουσα, μια τάση που αποδίδεται στα μεγαλύτερα επίπεδα αντίστασης στην αλλαγή που παρουσιάζουν τα άτομα που εκφράζουν έμμεσες μορφές προκατάληψης (Olaizola et al., 2014). Επιπλέον, έχει προταθεί ότι η συχνότητα της διομαδικής επαφής παίζει σημαντικότερο ρόλο στις έμμεσες στάσεις (π.χ. Turner et al., 2007· Van Ryn et al., 2015, όπως αναφέρεται στο Dovidio et al., 2017). Οι άμεσες στάσεις επηρεάζονται από τις πρόσφατες ευνοϊκές επαφές, ενώ οι έμμεσες στάσεις επηρεάζονται λιγότερο από τέτοιες εμπειρίες και απαιτούν μεγαλύτερο αριθμό εμπειριών διομαδικής επαφής (Dovidio et al., 2017). Στην παρούσα έρευνα ωστόσο δεν διαπιστώσαμε σημαντική συμβολή της συχνότητας στην έμμεση προκατάληψη. Υποθέτουμε ότι οι διαφορές στην επιδραστικότητα της ποιότητας της διομαδικής επαφής στις έμμεσες μορφές προκατάληψης που εντοπίσαμε απορρέουν από την αντίσταση στην αλλαγή και τις δυσκολίες διαχείρισης και ελέγχου των ασυνειδήτων ποροκατειλημένων στάσεων (Kite & Whitley, 2016). Η παρούσα έρευνα ενισχύει τα υπάρχοντα δεδομένα, τα οποία προτείνουν, ότι η θετική εμπειρία διομαδικής επαφής θα επιφέρει μειώσεις στην προκατάληψη απέναντι στην εξωομάδα. Επιπλέον, παρέχει ενδείξεις σχετικά με την ασθενέστερη επίδραση στις περισσότερο έμμεσες μορφές προκατάληψης.

Πέρα από τη διερεύνηση των προβλεπτικών παραγόντων της προκατάληψης, θελήσαμε να διερευνήσουμε τις επιδράσεις που ασκεί η διομαδική επαφή στη σχέση ιδεολογίας και προκατάληψης. Συγκεκριμένα, υποθέσαμε ότι η θετική διομαδική επαφή θα διαμεσολαβούσε τη σχέση μεταξύ δεξιόστροφου αυταρχισμού και προκατάληψης και τη σχέση μεταξύ προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και προκατάληψης. Τα άτομα με υψηλότερα επίπεδα δεξιόστροφου αυταρχισμού αναμένεται να αποφύγουν την επαφή με τις μειονότητες σε πολλαπλά επίπεδα (Pettigrew, 2016· Turner et al., 2020). Ο αυταρχισμός με αυτόν τον τρόπο αποτελεί εμπόδιο στη συχνή και θετική διομαδική επαφή περιορίζοντας τη

θέληση για συμμετοχή (Pettigrew, 2016). Όταν ωστόσο υπάρξει επαφή, αυτή βελτιώνει τις διομαδικές σχέσεις (Asbrock et al., 2011· Pettigrew, 2016· Turner et al., 2020). Οι τάσεις αυτές παρατηρούνται και στην παρούσα έρευνα, όπου ο δεξιόστροφος αυταρχισμός επέδρασε αρνητικά στη συχνότητα και την ποιότητα της επαφής, οι επιδράσεις του ωστόσο στην προκατάληψη μειώθηκαν λόγω της διαμεσολάβησης της θετικής διομαδικής επαφής. Φαίνεται ότι η θετική διομαδική εμπειρία μειώνει τις προκατειλημμένες στάσεις που απορρέουν από τον δεξιόστροφο αυταρχισμό.

Αντίστοιχες τάσεις παρατηρήθηκαν και για το χαρακτηριστικό του προσανατολισμού της κοινωνικής κυριαρχίας. Στην περίπτωση αυτού του χαρακτηριστικού φάνηκε ότι τόσο η συχνότητα όσο και η ποιότητα της επαφής διαμεσολαβούν μερικώς τη σχέση του με την προκατάληψη. Φαίνεται δηλαδή ότι η συχνή και θετική επαφή με την εξω-ομάδα μειώνει τα επίπεδα προκατάληψης στα άτομα με υψηλά επίπεδα προσανατολισμού της κοινωνικής κυριαρχίας. Στην έρευνα των Hodson et al. (2017, όπως αναφέρεται στο Turner et al., 2020) παρατηρήθηκαν παρόμοιες τάσεις. Φάνηκε ότι η θετική επαφή με μετανάστες οδήγησε σε μεγαλύτερη υποστήριξη της πολυπολιτισμικότητας σε άτομα με υψηλά επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας. Επιπλέον, ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας μπορεί να παρουσιάσει ύφεση με το πέρασμά του χρόνου λόγω της διομαδικής επαφής (Dhont et al., 2013).

Τα παραπάνω αναδεικνύουν την κρισιμότητα του παράγοντα της θετικής διομαδικής επαφής για την προκατάληψη και την ιδεολογία. Όπως προτείνεται από το μοντέλο της διπλής επεξεργασίας, ο δεξιόστροφος αυταρχισμός και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας παραμένουν σχετικά σταθεροί στο πέρασμα του χρόνου, λόγω των καταβολών τους στην προσωπικότητα και την κοινωνικοποίηση (Duckitt & Sibley, 2017). Δεδομένης της ανθεκτικότητας αυτών των κατασκευών, ο διαμεσολαβητικός ρόλος της διομαδικής επαφής γίνεται ακόμα κρισιμότερος επιτρέποντας την τροποποίηση στάσεων που θα

παρέμεναν αμετάβλητες κάτω από την επίδραση μιας σταθερής ιδεολογικής προσέγγισης. Η παρούσα έρευνα παρέχει ενδείξεις για την κρισιμότητα του ρόλου της θετικής διομαδικής επαφής στη μείωση της προκατάληψης και εμπλουτίζει τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα σχετικά με τον ρόλο της στην ύφεση των επιδράσεων που ασκεί ο δεξιόστροφος αυταρχισμός και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας.

Τέλος, ήταν σημαντικό να διερευνήσουμε την επίδραση της ετικέτας της κοινωνικής κατηγορίας στην προκατάληψη που εξέφρασαν οι συμμετέχοντες. Χρησιμοποιήθηκαν δύο ετικέτες για τον προσδιορισμό των μαθητών από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, ο μετανάστης μαθητής και ο πρόσφυγας μαθητής. Υποθέσαμε ότι οι συμμετέχοντες που απάντησαν στην κλίμακα προκατάληψης απέναντι στους μετανάστες μαθητές, θα εκφράσουν χαμηλότερα ποσοστά προκατάληψης σε σχέση με αυτούς που ανταποκρίθηκαν στην κλίμακα για τους πρόσφυγες μαθητές. Η τάση αυτή θα απέρρεε από το στοιχείο τη νομιμότητας, καθώς η ομάδα των μεταναστών μαθητών περιγράφηκε ως «πολίτες τρίτων χωρών, οι οποίοι βρίσκονται στη χώρα έχοντας στην κατοχή τους τα απαραίτητα νομικά έγγραφα παραμονής και εργασίας», ορισμός που συνάδει με την έννοια του μετανάστη με νόμιμα έγγραφα (Διεθνής Οργανισμός για τη Μετανάστευση, 2009), ενώ η ομάδα των προσφύγων περιγράφηκε ως «πολίτες τρίτων χωρών, οι οποίοι εξωθούνται από τη χώρα τους εξαιτίας του φόβου διώξεων, συγκρούσεων, γενικευμένης βίας, ή άλλων καταστάσεων που έχουν διαταράξει σοβαρά την έννομη τάξη» (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 1951) Οι αρχικές υποθέσεις επιβεβαιώθηκαν. Διαπιστώσαμε ότι η προκατάληψη απέναντι στους μετανάστες μαθητές ήταν σαφώς μικρότερη. Οι τάσεις αυτές παρατηρήθηκαν και για τις υποκλίμακες ασυμβατότητας και απειλής και απόρριψης. Φαίνεται ότι οι αρνητικά και ουδέτερα φορτισμένες ετικέτες για τον προσδιορισμό των μεταναστών συνδέονται με διαφορετικά επίπεδα προκατάληψης (Rucker et al., 2019). Επιπλέον, ιδιαίτερος σημαντική είναι η έννοια του «παράνομου», η οποία συνδέεται με

αυξημένη αίσθηση απειλής, άγχος και προκατάληψη (Murray & Marx, 2013). Η παρούσα έρευνα έδειξε ότι η προκατάληψη απέναντι στους μετανάστες μαθητές με νόμιμα έγγραφα, ήταν μικρότερη από ότι η προκατάληψη απέναντι στους πρόσφυγες μαθητές.

Άλλα δεδομένα που προέκυψαν από τη σύγκριση των δύο ομάδων έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες που απάντησαν στην κλίμακα προκατάληψης απέναντι στους μετανάστες μαθητές δήλωσαν ότι είχαν συχνότερη επαφή με την ομάδα στόχο και παρουσίασαν χαμηλότερα επίπεδα δεξιόστροφου αυταρχισμού και συντηρητισμού σε σχέση με τους συμμετέχοντες που ανταποκρίθηκαν στην κλίμακα προκατάληψης για πρόσφυγες μαθητές. Δεδομένου ότι στις κλίμακες του δεξιόστροφου αυταρχισμού δεν περιλαμβάνονται ερωτήσεις που να αναφέρονται ειδικότερα στην ομάδα στόχο και όλοι οι συμμετέχοντες απάντησαν τις ίδιες ερωτήσεις οι τάσεις αυτές είναι μη αναμενόμενες. Μια ερμηνεία θα μπορούσε να σχετίζεται με την επίδραση της σειράς χορήγησης. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, δημιουργήθηκαν δύο εκδόσεις ερωτηματολογίων, τα οποία διέφεραν ως προς τη σειρά χορήγησης. Στην πρώτη έκδοση οι κλίμακες χορηγήθηκαν με την εξής σειρά: κλίμακα μέτρησης του δεξιόστροφου αυταρχισμού, κλίμακα μέτρησης του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, κλίμακα μέτρησης της προκατάληψης, κλίμακα μέτρησης της διομαδικής επαφής. Στη δεύτερη έκδοση η σειρά χορήγησης ήταν η εξής: κλίμακα μέτρησης της προκατάληψης, κλίμακα μέτρησης του δεξιόστροφου αυταρχισμού, κλίμακα μέτρησης του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, κλίμακα μέτρησης της επαφής. Τα δημογραφικά στοιχεία και οι ερωτήσεις σχετικής αποστέρησης βρίσκονταν στην έναρξη και των δύο ερωτηματολογίων. Με αυτόν τον τρόπο οι μισοί από τους συμμετέχοντες που απάντησαν στην κλίμακα προκατάληψης για μετανάστες μαθητές, απάντησαν στην κλίμακα της προκατάληψης πρώτα και ακολουθούσε η υποκλίμακα του δεξιόστροφου αυταρχισμού. Ίσως η ανάδειξη της ετικέτας που προηγήθηκε επέδρασε μειώνοντας τις

αυταρχικές τάσεις σε αυτήν την ομάδα συμμετεχόντων. Ωστόσο, οι διαφορές αυτές είναι πιθανό να αντανακλούν τυχαίες διαφορές και να μην επιδέχονται ερμηνείας.

Τέλος, θελήσαμε να διερευνήσουμε την επίδραση της ετικέτας στη σχέση προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και προκατάληψης. Υποθέσαμε ότι άτομα με υψηλότερα επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας θα παρουσίαζαν χαμηλότερα επίπεδα προκατάληψης, όταν η ετικέτα θα αναφερόταν σε μετανάστες μαθητές. Οι τάσεις αυτές δεν επιβεβαιώθηκαν. Φαίνεται γενικότερα ότι τα δεδομένα σχετικά με την επίδραση της ετικέτας στη σχέση ιδεολογίας και προκατάληψης είναι περιορισμένα. Τόσο ο δεξιόστροφος αυταρχισμός (Crawford et al., 2015) όσο και ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας, δεν φαίνεται να συνδέονται (Cox et al., 2017) με την επίδραση της ετικέτας στις περισσότερες περιπτώσεις, αν και η τάση αυτή δεν διαπιστώνεται πάντα (Holmes et al., 2019). Στην παρούσα έρευνα διαπιστώσαμε ότι η ετικέτα που αποδόθηκε στους μαθητές δεν αποτέλεσε ρυθμιστικό παράγοντα για τη σχέση προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας και προκατάληψης. Αυτό σημαίνει ότι η ετικέτα των μεταναστών και ειδικά ο παράγοντας της νομιμότητας δεν μειώνει την προκατάληψη που εκφράζεται από άτομα με υψηλά επίπεδα προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας.

Συνοψίζοντας όσα έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας ενισχύουν την υπάρχουσα βιβλιογραφία όσον αφορά τους κρίσιμους προβλεπτικούς παράγοντες της προκατάληψης. Η ιδεολογία, η ποιότητα της διομαδικής επαφής, η ομαδική σχετική αποστέρηση προβλέπουν σε μεγάλο βαθμό την προκατάληψη και τις διαφορετικές μορφές αυτής. Η σύγχρονη-συμβολική προκατάληψη επηρεάζεται περισσότερο από την αντίληψη της ομαδικής σχετικής αποστέρησης, η αντίληψη της ασυμβατότητας από τον δεξιόστροφο αυταρχισμό και η άμεση προκατάληψη και η άρνηση των θετικών συναισθημάτων από τη θετική διομαδική επαφή. Η αυταρχική επιθετικότητα δεν συνδέεται με καμία πτυχή της προκατάληψης απέναντι στους μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά

πλαίσια, μια τάση που εικάζεται ότι σχετίζεται με την αίσθηση της απειλής. Όσον αφορά τον δεξιόστροφο αυταρχισμό και τις επιμέρους διαστάσεις του, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας υποστηρίζουν την ύπαρξη ενός πολυδιάστατου μοντέλου, το οποίο αποτελείται από διακριτά και ανεξάρτητα στοιχεία. Παρέχονται μάλιστα ενδείξεις για τους τρόπους που τα στοιχεία αυτά συνδέονται με τις διαφορετικές μορφές της προκατάληψης και αναδεικνύεται η ισχυρή προβλεπτική ισχύ του παράγοντα της αυταρχικής υποταγής. Επιπλέον, παρέχονται ενδείξεις για τον διαμεσολαβητικό ρόλο της ποιότητας της διομαδικής επαφής στη σχέση ιδεολογίας και προκατάληψης. Τέλος, αναδεικνύεται η σημασία της ετικέτας που χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό των ατόμων από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Ετικέτες που συνδέονται με την νόμιμη παραμονή στη χώρα και είναι λιγότερο αρνητικά φορτισμένες, αναμένεται να συνδεθούν με μικρότερη προκατάληψη. Όλα τα παραπάνω μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε σε μεγαλύτερο βάθος το φαινόμενο της προκατάληψης και τις δυνάμεις κάτω από την επίδραση των οποίων διαμορφώνεται. Η γνώση αυτή είναι δυνατόν να διευκολύνει την εύρεση τρόπων δράσης προκειμένου να επιτευχθεί η βελτίωση των διομαδικών στάσεων και σχέσεων.

Περιορισμοί και Προτάσεις

Η παρούσα έρευνα διερεύνησε τις στάσεις των γονέων μαθητών που φοιτούν στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση απέναντι σε μαθητές από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια και τους κρίσιμους παράγοντες που συνδέονται με αυτές. Οι γονείς των μαθητών συνιστούν μια ομάδα που δεν είχε διερευνηθεί είναι όμως σημαντική για τη σχολική πραγματικότητα. Η παρούσα έρευνα παρέχει ενδείξεις σχετικά με την ομάδα αυτή και επιπλέον ενισχύει την διεθνή βιβλιογραφία παρέχοντας δεδομένα για την ελληνική πραγματικότητα. Ωστόσο, ο βαθμός, στον οποίο μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αυτά τα αποτελέσματα αντιπροσωπεύουν όλους τους γονείς μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και αντανακλούν τάσεις της ελληνικής κοινωνίας, είναι περιορισμένος. Κατ' αρχάς, η διαδικτυακή χορήγηση των

ερωτηματολογίων και οι μη πιθανοτικές μέθοδοι δειγματοληψίας που ακολουθήθηκαν συνιστούν σημαντικούς περιορισμούς για τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων (Andrade, 2020). Διερευνώντας περισσότερο διεξοδικά τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, θα διαπιστώσουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία αποτελούνταν από γυναίκες (86,3 %), απόφοιτες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (62,6%), που δεν αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα στην κάλυψη των βασικών τους αναγκών (90,6%) και ο μέσος όρος ηλικίας ήταν τα 40,15 έτη. Το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες δεν διέφεραν σημαντικά ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά πιθανώς συνέβαλλε στη μη συμμετοχή των δημογραφικών παραγόντων στην πρόβλεψη της προκατάληψης. Υπό αυτό το πρίσμα, το να ισχυριστούμε ότι μόνο η ιδεολογία, η ποιότητα της διομαδικής επαφής και η ομαδική σχετική αποστέρηση προβλέπουν την προκατάληψη είναι μάλλον ριψοκίνδυνο. Θα μπορούσαμε ωστόσο να ισχυριστούμε ότι οι μητέρες των μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης που έχουν υψηλή ακαδημαϊκή εκπαίδευση και δεν αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα τείνουν να εκφράζουν προκατάληψη που συνδέεται στενά με την ιδεολογία, τη σχετική αποστέρηση και την ποιότητα της διομαδικής επαφής. Μια προσέγγιση που θα μας επέτρεπε να γενικεύσουμε τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, θα απαιτούσε τη χρήση πιθανοτικών μεθόδων δειγματοληψίας, όπως αυτή της στρωματοποιημένης δειγματοληψίας.

Ένας άλλος σημαντικός περιορισμός όσον αφορά την παρούσα έρευνα σχετίζεται με τη χρήση των ερωτηματολογίων αυτοαναφοράς. Τα δεδομένα που απορρέουν από τη χρήση τέτοιων κλιμάκων μπορεί να είναι επισφαλής. Αυτό συμβαίνει γιατί οι απαντήσεις των ερωτώμενων ενδέχεται να παραποιούνται εκούσια ή ακούσια. Ειδικότερα για τις κλίμακες της αυταρχικής επιθετικότητας και του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, οι οποίες αντανακλούν λιγότερο κοινωνικά αποδεκτές τάσεις σε σύγκριση με άλλους ιδεολογικούς παράγοντες, ο κίνδυνος αυτός ενισχύεται (Kandler et al., 2016). Οι απαντήσεις που σημείωσαν οι ερωτώμενοι στην κλίμακα του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας

κινήθηκαν σε σημαντικά χαμηλότερο επίπεδο σε σχέση με το μεσαίο σημείο της κλίμακας μέτρησης. Η τάση αυτή μπορεί να συνδέεται με την προσπάθεια των συμμετεχόντων να παρουσιάσουν λιγότερο έντονες τάσεις για κοινωνική κυριαρχία, ώστε να παρουσιάσουν περισσότερο κοινωνικά αποδεκτές τάσεις.

Ωστόσο, οι τάσεις αυτές δεν διαπιστώνονται για την αυταρχική επιθετικότητα. Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων σε αυτή την κλίμακα απομακρύνθηκαν σημαντικά από το μεσαίο σημείο της κλίμακας μέτρησης προς τις υψηλότερες βαθμολογίες, δείχνοντας ότι οι συμμετέχοντες παρουσίαζαν υψηλά επίπεδα ως προς αυτό το χαρακτηριστικό. Η μη συμπερίληψη ενός στοιχείου για λόγους αξιοπιστίας και ο περιορισμένος αριθμός στοιχείων για τη διερεύνηση αυτού του χαρακτηριστικού, ενδέχεται να περιόρισαν την εγκυρότητα της κλίμακας. Επιπλέον, γνωρίζουμε ότι η αυταρχική επιθετικότητα που θα εκφράσει το άτομο σχετίζεται με την ύπαρξη πραγματικού ή συμβολικού κινδύνου για την ασφάλεια. Ειδικότερα απέναντι σε εξω-ομάδες που συνιστούν πραγματικό κίνδυνο για τη σωματική ακεραιότητα, η αυταρχική επιθετικότητα αναμένεται να αυξηθεί και να νομιμοποιηθεί στο πλαίσιο της αυτοάμυνας (Farago et al, 2019). Οι απαντήσεις στα στοιχεία της υποκλίμακας της αυταρχικής επιθετικότητας θα μπορούσαν να αντανakλούν αυτή την τάση. Στην κλίμακα περιλαμβάνονται ερωτήσεις για την αντιμετώπιση του εγκλήματος, της σεξουαλικής ανηθικότητας και της καταστροφής, δηλαδή ερωτήσεις που αναφέρονται σε καταστάσεις που μπορεί να αποτελέσουν πραγματικό κίνδυνο για τη σωματική ακεραιότητα του ατόμου. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι τα υψηλά επίπεδα αυταρχικής επιθετικότητας σχετίζονται με την αίσθηση δικαιολογημένης αυτοάμυνας στο πλαίσιο αντίληψης ενός πραγματικού κινδύνου. Γενικότερα, η χρήση του συγκεκριμένου ψυχομετρικού εργαλείου για την εξαγωγή συμπερασμάτων για τις επιμέρους πτυχές του δεξιόστροφου αυταρχισμού ενδέχεται να δημιούργησε περιορισμούς στην παρούσα έρευνα, καθώς πρόκειται για ένα ψυχομετρικό εργαλείο που προτείνεται για να μετρήσει τον δεξιόστροφο αυταρχισμό ως ενιαία έννοια

(Zakrisson, 2005). Η μελλοντική επανάληψη της έρευνας θα ήταν σημαντικό να συμπεριλάβει επιπλέον συμπληρωματικές δοκιμασίες, οι οποίες θα επέτρεπαν να εξάγουμε με μεγαλύτερη ασφάλεια συμπεράσματα για τις διαφορετικές διαστάσεις του δεξιόστροφου αυταρχισμού.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας είναι σημαντικό να ειπωθούν μέσα από το πρίσμα των ευρύτερων κοινωνικών, οικονομικών και ψυχολογικών συνθηκών που επικρατούσαν την περίοδο της συλλογής δεδομένων. Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν στο διάστημα Ιανουαρίου-Μαΐου 2020, κατά τη διάρκεια δηλαδή του πρώτου κύματος της πανδημίας του COVID-19, μια περίοδος που επέφερε δραματικές αλλαγές στη ζωή των ατόμων. Κάτω από τον κίνδυνο της διασποράς του ιού στην Ελλάδα επιβλήθηκε αυστηρός περιορισμός στις μετακινήσεις των πολιτών και διακοπή στη λειτουργία των περισσότερων επιχειρήσεων και υπηρεσιών, με εξαίρεση αυτές που αφορούσαν είδη πρώτης ανάγκης. Εφαρμόστηκαν επιπλέον συστηματικοί έλεγχοι και ορίστηκαν αυστηρές χρηματικές αλλά και ποινικές κυρώσεις για τους παραβάτες. Παρόμοιες πρακτικές ακολουθήθηκαν από τις περισσότερες κυβερνήσεις, οι οποίες υιοθέτησαν σκληρά μέτρα περιορισμού των μετακινήσεων των πολιτών, εφάρμοσαν αυστηρούς ελέγχους και επέβαλλαν τιμωρητικές πολιτικές για όσους δεν συμμορφώνονταν. Οι συνθήκες αυτές ευνόησαν τα συγκεντρωτικά μοντέλα λήψης αποφάσεων από τους κυβερνώντες και διαμόρφωσαν μια πραγματικότητα, όπου ο αυταρχισμός είχε νομιμοποιηθεί (Thomson & Ip, 2020). Στην Ελλάδα οι δημοσκοπήσεις που διενεργήθηκαν κατά τη διάρκεια του πρώτου κύματος της πανδημίας έδειξαν ότι οι πολίτες βίωναν υψηλά επίπεδα φόβου και απειλής και θεωρούσαν τα μέτρα αναγκαία για την ασφάλειά τους. Επιπλέον, δήλωναν ευχαριστημένοι από τα μέτρα που πάρθηκαν για τη διαχείριση της πανδημίας (*Δημοσκόπηση: Πώς αξιολογούν οι πολίτες, 2020· Μεγάλη αύξηση παρουσιάζει η ανησυχία, 2020*). Η νομιμοποίηση της αυστηρότητας των μέτρων, ο περιορισμός της ελευθερίας και η παθητική υπακοή και συμμόρφωση, συνάδουν

με τις πτυχές του δεξιόστροφου αυταρχισμού. Ένα χαρακτηριστικό που κάτω από αυτές τις συνθήκες αναμένεται να ενισχυθεί. Διαθέσιμα ερευνητικά δεδομένα από άλλες χώρες δείχνουν ότι πράγματι, ο δεξιόστροφος αυταρχισμός και η ανάγκη ενδοομαδικής συνοχής αυξήθηκε κατά την περίοδο της πανδημίας (Hartman et al., 2020· Golec De Zavala et al., 2020). Μια υπόθεση που θα μπορούσαμε να κάνουμε είναι ότι ο δεξιόστροφος αυταρχισμός ή οι διαστάσεις αυτού επηρεάστηκαν από αυτές τις συνθήκες.

Γενικότερα, οι επιδράσεις της πανδημίας COVID-19 ήταν και παραμένουν ευρείες επηρεάζοντας βαθιά όλες τις παραμέτρους της ζωής του ατόμου και διαμορφώνουν μια νέα πραγματικότητα. Κοινωνικοί και ψυχολογικοί παράγοντες τροποποιήθηκαν και δημιουργήσαν νέες τάσεις. Ο ρατσισμός απέναντι σε άτομα Ασιατικής καταγωγής εντάθηκε κάτω από την απειλή του άμεσου κινδύνου. Η προκατάληψη πήρε περισσότερο άμεση και κραυγαλέα μορφή. Επιπλέον, η αίσθηση της κοινωνικό-οικονομικής ανισότητας και η κοινωνική πόλωση ενισχύθηκαν. Μαζί με αυτά όμως ενισχύθηκε και η ανάγκη για βελτίωση των διομαδικών σχέσεων και η υιοθέτηση ανθρωπιστικών και συνεργατικών αξιών (Jetten et al., 2020). Δυστυχώς, οι τρόποι και ο βαθμός επίδρασης αυτών των δυνάμεων στα ευρήματα που παρουσιάστηκαν, δεν είναι γνωστοί. Η μελλοντική επανάληψη της έρευνας σε ευνοϊκότερες κοινωνικο-ιστορικές συνθήκες θα μας επέτρεπε να εξάγουμε συμπεράσματα για την επίδραση της πανδημίας στα παρόντα ευρήματα.

Τέλος, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σημαντικές μεταβλητές, οι οποίες θα μας επέτρεπαν να εξαγάγουμε συμπεράσματα γύρω από τις σχέσεις των ανεξάρτητων μεταβλητών και της προκατάληψης, δεν συμπεριλήφθηκαν. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος της απειλής στη σχέση αυταρχισμού και προκατάληψης και στη σχέση ομαδικής σχετικής αποστέρησης και προκατάληψης είναι κρίσιμο να διερευνηθεί σε μελλοντική επανάληψη της έρευνας.

Όλα τα παραπάνω καθιστούν αναγκαία τη μελλοντική διερεύνηση του θέματος, ελέγχοντας τα ζητήματα που έχουν αναφερθεί. Παρά τους σημαντικούς περιορισμούς η παρούσα έρευνα συνιστά μια πρώτη προσπάθεια για τη διερεύνηση της προκατάληψης των γονέων των μαθητών που φοιτούν στην πρωτοβάθμια Ελληνική εκπαίδευση. Οι γονείς σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν και τροποποιούν τη σχολική πραγματικότητα. Η γνώση μας γύρω από την προκατάληψη και τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωσή της μπορεί να μας επιτρέψει να δράσουμε προς τις κατάλληλες κατευθύνσεις, προκειμένου να δημιουργήσουμε τις συνθήκες συμπερίληψης όλων των μαθητών στο σχολικό πλαίσιο.

Βιβλιογραφία

- Albarello, F., Crocetti, E., & Rubini, M. (2019). Prejudice and inclusiveness in adolescence: The role of social dominance orientation and multiple categorization. *Child Development, 91*(4), 1183-1202. <https://doi.org/10.1111/cdev.13295>
- Andrade, C. (2020). The Limitations of Online Surveys. *Indian Journal of Psychological Medicine, 42*(6), 575–576. <https://doi.org/10.1177/0253717620957496>
- Asbrock, F., Christ, O., Duckitt, J., & Sibley, C. G. (2011). Differential effects of intergroup contact for authoritarians and social dominators. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38*(4), 477-490. <https://doi.org/10.1177/0146167211429747>
- Aspelund, A., Lindeman, M., & Verkasalo, M. (2013). Political conservatism and left-right orientation in 28 eastern and western European countries. *Political Psychology, 34*(3), 409-417. <https://doi.org/10.1111/pops.12000>
- Beck, C. (2015). *Components of anti-muslim prejudice: The role of right-wing authoritarianism* [Master's thesis]. <https://fsu.digital.flvc.org/islandora/object/fsu%3A253194>
- Bobo, L. D., Charles, C. Z., Krysan, M., & Simmons, A. D. (2012). The Real Record on Racial Attitudes. In *Social trends in American life: Findings from the general social survey since 1972* (pp. 38-83). Princeton University Press.
- Brandt, M. J., & Henry, P. J. (2012). Gender inequality and gender differences in authoritarianism. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38*(10), 1301-1315. <https://doi.org/10.1177/0146167212449871>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

- Brown, R., & Hewstone, M. (2005). An integrative theory of intergroup contact. *Advances in Experimental Social Psychology*, 37, 255-343. [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(05\)37005-5](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(05)37005-5)
- Carney, R. K., & Enos, R. D. (2019). Conservatism and fairness in contemporary politics: Unpacking the psychological underpinnings of modern racism. Scholar.Harvard.edu, 1–41. Retrieved from [https://urldefense.proofpoint.com/v2/url?u=http3A_scholar.harvard.edu_files_renos_files_carneyenos.pdf&d=DwIFaQ&c=lhMMI368wojMYNABHh1gQQ&r=e0rV_5kxSYzCgjXcDIH2iA&m=fDcQ3iAKVXGSwLqjpf1oxjikil0KR4jXimV8_4NEcMMQ&s=oknZke13PcG8KyZJaMVAYYqmUfa9lowez26QEC5GOBs&e.=\)](https://urldefense.proofpoint.com/v2/url?u=http3A_scholar.harvard.edu_files_renos_files_carneyenos.pdf&d=DwIFaQ&c=lhMMI368wojMYNABHh1gQQ&r=e0rV_5kxSYzCgjXcDIH2iA&m=fDcQ3iAKVXGSwLqjpf1oxjikil0KR4jXimV8_4NEcMMQ&s=oknZke13PcG8KyZJaMVAYYqmUfa9lowez26QEC5GOBs&e.=))
- Cohrs, J. C., & Asbrock, F. (2009). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation and prejudice against threatening and competitive ethnic groups. *European Journal of Social Psychology*, 39(2), 270-289. <https://doi.org/10.1002/ejsp.545>
- Costello, T. H., Bowes, S., Stevens, S. T., Waldman, I., & Lilienfeld, S. O. (2020). Clarifying the structure and nature of left-wing authoritarianism. <https://doi.org/10.31234/osf.io/3nprq>
- Cox, C. B., Young, F. K., Guardia, A. B., & Bohmann, A. K. (2017). The baby boomer bias: The negative impact of generational labels on older workers. *Journal of Applied Social Psychology*, 48(2), 71-79. <https://doi.org/10.1111/jasp.12491>
- Crawford, J. T., Brandt, M. J., Inbar, Y., & Mallinas, S. R. (2015). Right-wing authoritarianism predicts prejudice equally toward “gay men and lesbians” and “homosexuals”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(2), e31-e45. <https://doi.org/10.1037/pspp0000070>

De Keersmaecker, J., Bostyn, D. H., Fontaine, J. R., Van Hiel, A., & Roets, A. (2017).

Toward an integrated cognition perspective on ethnic prejudice: An investigation into the role of intelligence and need for cognitive closure. *Social Psychological and Personality Science*, 9(6), 719-726. <https://doi.org/10.1177/1948550617722201>

De la Sablonnière, R., Tougas, F., Taylor, D. M., Crush, J., McDonald, D., & Perenlei, O. R.

(2015). Social change in Mongolia and South Africa: The impact of relative deprivation trajectory and group status on well-being and adjustment to change. *Social Justice Research*, 28(1), 102-122. <https://doi.org/10.1007/s11211-015-0236-8>

DeSteno, D., Dasgupta, N., Barlett, M. Y., & Caidric, A. (2004). Prejudice from thin air: The effect of emotion on automatic intergroup attitudes. *Psychological Science*, 15, 319–324.

Dhont, K., Van Hiel, A., & Hewstone, M. (2013). Changing the ideological roots of prejudice: Longitudinal effects of ethnic intergroup contact on social dominance orientation. *Group Processes & Intergroup Relations*, 17(1), 27-44.

<https://doi.org/10.1177/1368430213497064>

Διεθνής Οργανισμός για τη Μετανάστευση. (2009). *Γλωσσάριο για τη Μετανάστευση*.

https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_20.pdf

Δημοσκόπηση: Πώς αξιολογούν οι πολίτες τα μέτρα για τον κοροναϊό, πώς βλέπουν την επόμενη μέρα. (2020, Απρίλιος 23). Tanea.

<https://www.tanea.gr/2020/04/23/politics/dimoskopisi-gia-koronaio-pos-krinoun-ta-metra-oi-polites-ti-kerdizei-i-nd-poia-i-diafora-me-syriza/>

Doso, N. (2015). *Gender Differences in Prejudice: A biological and social psychological analysis* [Doctoral dissertation].

https://espace.library.uq.edu.au/data/UQ_364082/s4119521_phd_submission.pdf

Dovidio, J. F., Love, A., Schellhaas, F. M., & Hewstone, M. (2017). Reducing intergroup bias through intergroup contact: Twenty years of progress and future directions.

Group Processes & Intergroup Relations, 20(5), 606-620.

<https://doi.org/10.1177/1368430217712052>

Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., and Pearson, A. R. (2016). Aversive Racism and

Contemporary Bias. In C. G. Sibley and F. K. Barlow (Eds.), *The Cambridge*

Handbook of the Psychology of Prejudice (pp. 267–294). Cambridge University

Press. <http://doi.org/10.1017/9781316161579.012>

Dovidio, J.F., Pearson, A.R., Penner, L.A. (2019). Aversive racism, implicit bias, and microaggressions. In C. M. Capodilupo, K. L. Nadal, D. P. Rivera, D. W. Sue, & G. C. Torino (Eds.), *Microaggression Theory: Influence and Implications*. (pp. 16-31). Wiley

Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice.

Advances in Experimental Social Psychology, 33, 41-113.

[https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(01\)80004-6](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(01)80004-6)

Duckitt, J., Bizumic, B., Krauss, S. W., & Heled, E. (2010). A tripartite approach to right-wing authoritarianism: The authoritarianism-conservatism-Traditionalism model.

Political Psychology, 31(5), 685-715. [https://doi.org/10.1111/j.1467-](https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00781.x)

[9221.2010.00781.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00781.x)

Duckitt, J., & Bizumic, B. (2013). Multidimensionality of right-wing authoritarian attitudes:

Authoritarianism-conservatism-Traditionalism. *Political Psychology*, 34(6), 841-862.

<https://doi.org/10.1111/pops.12022>

Duckitt, J., & Sibley, C. (2016). The Dual Process Motivational Model of Ideology and

Prejudice. In C. Sibley & F. Barlow (Eds.), *The Cambridge Handbook of the*

Psychology of Prejudice (pp. 188-221). Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/9781316161579.009>

Duckworth, M. P., Radenhausen, M., Seekins, M., & Iezzi, T. (2020). Modern prejudice. In

P. Benuto, M. P. Duckworth & A. M. W. O'Donohue (Eds.) *Prejudice, stigma, privilege, and oppression: A behavioral health handbook* (1st ed., pp. 39-58).

Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-35517-3>

Dusso, A. (2016). Race and right-wing authoritarianism: How scoring high in

authoritarianism does not necessarily lead to support for right-wing candidates.

Social Science Quarterly, 98(1), 244-260. <https://doi.org/10.1111/ssqu.12302>

Eurostat. (2017). Foreign-born population by country of birth. Retrieved from

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Foreign-born_population_by_country_of_birth,_1_January_2017_.png

Faragó, L., Kende, A., & Krekó, P. (2019). Justification of intergroup violence – the role of right-wing authoritarianism and propensity for radical action. *Dynamics of*

Asymmetric Conflict, 12(2), 113-128.

<https://doi.org/10.1080/17467586.2019.1576916>

Georgas, J. (1989). Changing family values in Greece. *Journal of Cross-Cultural*

Psychology, 20(1), 80-91. <https://doi.org/10.1177/0022022189201005>

Golec De Zavala, A., Bierwiazzonek, K., Baran, T., Keenan, O., & Hase, A. (2020). The

COVID-19 pandemic, authoritarianism and rejection of sexual dissenters in Poland.

Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity. Advance online publication.

<http://dx.doi.org/10.1037/sgd0000446>

Graf, S., & Sczesny, S. (2019). Intergroup contact with migrants is linked to support for

migrants through attitudes, especially in people who are politically right wing.

International Journal of Intercultural Relations, 73, 102-106.

<https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2019.09.001>

Hall, E. V., Phillips, K., & Townsend, S. (2014). A rose by any other name? "Blacks" are more negatively evaluated than "African-Americans". *PsycEXTRA Dataset*.

<https://doi.org/10.1037/e514472015-086>

Hartman, T. K., Stocks, T. V., McKay, R., Gibson Miller, J., Levita, L., Martinez, A. P., Mason, L., McBride, O., Murphy, J., Shevlin, M., Bennett, K. M., Hyland, P., Karatzias, T., Vallières, F., & Bentall, R. (2020). The authoritarian dynamic during the COVID-19 pandemic: Effects on nationalism and anti-immigrant sentiment.

Social Psychological and Personality Science. <https://doi.org/10.31234/osf.io/4tcv5>

Hayward, L. E., Tropp, L. R., Hornsey, M. J., & Barlow, F. K. (2017). Toward a comprehensive understanding of intergroup contact: Descriptions and mediators of positive and negative contact Among majority and minority groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(3), 347-364.

<https://doi.org/10.1177/0146167216685291>

Ho, A. K., Sidanius, J., Pratto, F., Levin, S., Thomsen, L., Kteily, N., & Sheehy-Skeffington, J. (2012). Social dominance orientation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(5), 583-606. <https://doi.org/10.1177/0146167211432765>

Hoffarth, M. R., & Hodson, G. (2018). When intergroup contact is uncommon and bias is strong: The case of anti-transgender bias. <https://doi.org/10.31234/osf.io/ywg5p>

Hofstede, G. H. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations* (2nd ed.). Sage.

Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2011). *Social Psychology* (6th ed.). Prentice Hall.

Holmes, O., Lopiano, G., & Hall, E. (2019). A review of compensatory strategies to mitigate bias. *Personnel Assessment and Decisions*, 5(2).

<https://doi.org/10.25035/pad.2019.02.004>

Human Rights Campaign Foundation. (2009). *An introduction to welcoming schools*.

<https://hivhealthclearinghouse.unesco.org/library/documents/introduction-welcoming-schools-inclusive-approach-addressing-family-diversity>

Jenemann, D. (2020). “Nothing is True Except the Exaggerations”: The Legacy of The Authoritarian Personality. In P.E. Gordon, E. Hammer, M. A Pensky (Eds.) *A companion to Adorno* (1st ed., pp. 273-286). John Wiley & Sons.

Jetten, J., Mols, F., & Postmes, T. (2015). Relative deprivation and relative wealth enhances anti-immigrant sentiments: The V-curve re-examined. *PLOS ONE*, 10(10), e0139156. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0139156>

Jetten, J., Reicher, S. D., Haslam, S. A., & Cruwys, T. (2020). *Together apart: The psychology of COVID-19*. Sage.

Kandler, C., Bell, E., & Riemann, R. (2016). The structure and sources of right-wing authoritarianism and social dominance orientation. *European Journal of Personality*, 30(4), 406-420. <https://doi.org/10.1002/per.2061>

Kemmelmeier, M. (2010). Gender moderates the impact of need for structure on social beliefs: Implications for ethnocentrism and authoritarianism. *International Journal of Psychology*, 45(3), 202-211. <https://doi.org/10.1080/00207591003587705>

Kite, M. E., & Bernard E. Whitley, J. (2016). Old-fashioned and contemporary forms of prejudice. In *Psychology of prejudice and discrimination* (3rd ed., pp. 169-211). Routledge.

Kleppestø, T. H., Czajkowski, N. O., Vassend, O., Røysamb, E., Eftedal, N. H., Sheehy-Skeffington, J., Kunst, J. R., & Thomsen, L. (2019). Correlations between social

dominance orientation and political attitudes reflect common genetic underpinnings.

Proceedings of the National Academy of Sciences, 116(36), 17741-17746.

<https://doi.org/10.1073/pnas.1818711116>

Knuckey, J., & Hassan, K. (2020). Authoritarianism and support for Trump in the 2016 presidential election. *The Social Science Journal*, 1-14.

<https://doi.org/10.1016/j.soscij.2019.06.008>

Kteily, N. S., Hodson, G., Dhont, K., & Ho, A. K. (2017). Predisposed to prejudice but responsive to intergroup contact? Testing the unique benefits of intergroup contact across different types of individual differences. *Group Processes & Intergroup Relations*, 22(1), 3-25. <https://doi.org/10.1177/1368430217716750>

Kteily, N., Sidanius, J., & Levin, S. (2011). Social dominance orientation: Cause or 'Mere effect'? Evidence for SDO as a causal predictor of prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47, 208-214. <https://doi.org/10.1037/e513702012-001>

LeBlanc, J., Beaton, A. M., & Walker, I. (2015). The downside of being up: A new look at group relative gratification and traditional prejudice. *Social Justice Research*, 28(1), 143-167. <https://doi.org/10.1007/s11211-015-0233-y>

Lenzi, M., Sharkey, J., Furlong, M. J., Mayworm, A., Hunnicutt, K., & Vieno, A. (2017). School sense of community, teacher support, and students' school safety perceptions. *American journal of community psychology*, 60(3-4), 527-537.

Λουκά-Παπαλεοντίου, Ε. (2012, September). *Ο πρώιμος δεσμός προσκόλλησης μητέρας-βρέφους και οι επιπτώσεις του στη μετέπειτα ανάπτυξη πίστης προς το Θεό και τους ανθρώπους* [Paper presentation]. 5ο Διεθνές Συνέδριο Ορθοδόξων Ψυχοθεραπευτών, Αθήνα.

https://www.researchgate.net/publication/272679669_O_proimos_Desmos_Proskoll

eses' Meteras-

Brephous kai oi eiptoseis tou ste metepeita anaptyxe pistes pros to Theo kai tous anthropous

Ludeke, S. G., & Krueger, R. F. (2013). Authoritarianism as a personality trait: Evidence from a longitudinal behavior genetic study. *Personality and Individual Differences*, 55(5), 480-484. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.04.015>

Mallinas, S. R., Crawford, J. T., & Frimer, J. A. (2019). Subcomponents of right-wing authoritarianism differentially predict attitudes toward obeying authorities. *Social Psychological and Personality Science*, 11(1), 134-143. <https://doi.org/10.1177/1948550619843926>

Manson, J. H. (2020). Right-wing authoritarianism, left-wing authoritarianism, and pandemic-mitigation authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 167, 110251. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110251>

Manzi, C., Roccato, M., Paderi, F., Vitrotti, S., & Russo, S. (2017). The social development of right-wing authoritarianism: The interaction between parental autonomy support and societal threat to safety. *Personality and Individual Differences*, 109, 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.12.032>

Μεγάλη αύξηση παρουσιάζει η ανησυχία των πολιτών για τον κορονοϊό, σύμφωνα με έρευνα της *aboutpeople* για το *News 24/7*. Έξι στους 10 αισιοδοξούν ότι θα βρεθεί θεραπεία. Σημαντική αποδοχή των μέτρων προστασίας που λαμβάνει η Πολιτεία. (2020, Μάρτιος 24). *News247*. <https://www.news247.gr/20-20/ereyna-aboutpeople-ragdaia-ayxisi-tis-anisychias-gia-ton-koronoio.7608677.html>

Merrilees, C. E., Taylor, L. K., Baird, R., Goeke-Morey, M. C., Shirlow, P., & Cummings, E. M. (2017). Neighborhood effects of intergroup contact on change in youth

intergroup bias. *Journal of Youth and Adolescence*, 47(1), 77-87.

<https://doi.org/10.1007/s10964-017-0684-6>

Metin-Orta, I. (2019). The relationship between social dominance orientation, gender role orientation and attitudes toward gay men and lesbians in a Turkish sample. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00293-y>

Meuleman, B., Abts, K., Schmidt, P., Pettigrew, T. F., & Davidov, E. (2019). Economic conditions, group relative deprivation and ethnic threat perceptions: A cross-national perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(3), 593-611.

<https://doi.org/10.1080/1369183x.2018.1550157>

Milfont, T. L., Bain, P. G., Kashima, Y., Corral-Verdugo, V., Pasquali, C., Johansson, L., Guan, Y., Gouveia, V. V., Garðarsdóttir, R. B., Doron, G., Bilewicz, M., Utsugi, A., Aragonés, J. I., Steg, L., Soland, M., Park, J., Otto, S., Demarque, C., Wagner, C., ... Einarsdóttir, G. (2017). On the relation between social dominance orientation and environmentalism. *Social Psychological and Personality Science*, 9(7), 802-814.

<https://doi.org/10.1177/1948550617722832>

Murray, K. E., & Marx, D. M. (2013). Attitudes toward unauthorized immigrants, authorized immigrants, and refugees. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 19(3), 332-341. <https://doi.org/10.1037/a0030812>

Oishi, S., & Gilbert, E. A. (2016). Current and future directions in culture and happiness research. *Current Opinion in Psychology*, 8, 54-58.

<https://doi.org/10.1016/j.copsy.2015.10.005>

Olaizola, J. H., Diaz, F. G., & Ochoa, G. M. (2014). *Psicothema. Comparing intergroup contact effects on blatant and subtle prejudice in adolescents: A multivariate multilevel model*, 26(1), 33-38. <https://doi.org/10.7334/psicothema2013.163>

Onraet, E., Van Hiel, A., De Keersmaecker, J., & Fontaine, J. R. (2017). The relationship of trait emotional intelligence with right-wing attitudes and subtle racial prejudice.

Personality and Individual Differences, 110, 27-30.

<https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.01.017>

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (1951). *Σύμβασις περί του καθεστώτος των προσφύγων*.

Ανακτήθηκε από [https://www.unhcr.org/cy/wp-](https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/refugeeconvention-GRE.pdf)

[content/uploads/sites/41/2018/02/refugeeconvention-GRE.pdf](https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/refugeeconvention-GRE.pdf)

Osborne D., & Sibley C. G. (2013). Through rose-colored glasses: System-justifying beliefs dampen the effects of relative deprivation on well-being and political mobilization.

Personal. Soc. Psychol. Bull. 39, 991–1004.

Osborne, D., Satherley, N., Little, T. D., & Sibley, C. G. (2020). Authoritarianism and social dominance predict annual increases in generalized prejudice. *Social Psychological and Personality Science*, 194855062096960.

<https://doi.org/10.1177/1948550620969608>

Πανταζής, Β. (2015) Προκαταλήψεις - Εχθρότητα κατά του άλλου. Στο *Αντιρατσιστική εκπαίδευση*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε από

<http://hdl.handle.net/11419/1629>

Passini, S. (2015). Different ways of being authoritarian: The distinct effects of authoritarian dimensions on values and prejudice. *Political Psychology, 38*(1), 73-86.

<https://doi.org/10.1111/pops.12309>

Passini, S. (2017). Subtle prejudice and conformism: The intergroup indifference.

International Journal of Psychological Research, 10(1), 25-34.

<https://doi.org/10.21500/20112084.2338>

- Παυλόπουλος, Β. (2006). Κοινωνικός στιγματισμός: Από την σκοπιά του «θύτη» και του «θύματος». Στο Π. Σ. Κορδούτης και Β. Παυλόπουλος (Επιμ.), *Πεδίο έρευνας στην κοινωνική ψυχολογία* (σσ. 126-145). Ατραπός.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2015). Μετανάστευση. Στο Φ. Μόττη-Στεφανίδη (Επιμ.), *Παιδιά και έφηβοι σε έναν κόσμο που αλλάζει: Προκλήσεις, προσαρμογή και ανάπτυξη* (σσ. 79-119). Εστία.
- Park, S., Stone, S. I., & Holloway, S. D. (2017). School-based parental involvement as a predictor of achievement and school learning environment: An elementary school-level analysis. *Children and Youth Services Review*, 82, 195-206.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.09.012>
- Pedersen, A., & Walker, I. (1997). Prejudice against Australian aborigines: Old-fashioned and modern forms. *European Journal of Social Psychology*, 27(5), 561-587.
[https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0992\(199709/10\)27:5<561::aid-ejsp833>3.0.co;2-3](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0992(199709/10)27:5<561::aid-ejsp833>3.0.co;2-3)
- Perry, S. P., Murphy, M. C., & Dovidio, J. F. (2015). Modern prejudice: Subtle, but unconscious? The role of bias awareness in whites' perceptions of personal and others' biases. *Journal of Experimental Social Psychology*, 61, 64-78.
<https://doi.org/10.1016/j.jesp.2015.06.007>
- Pettigrew, T. F. (2016). In pursuit of three theories: Authoritarianism, relative deprivation, and intergroup contact. *Annual Review of Psychology*, 67(1), 1-21.
<https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122414-033327>
- Pettigrew, T. F., & Meertens, R. W. (1995). Subtle and blatant prejudice in Western Europe. *European Journal of Social Psychology*, 25(1), 57-75.
<https://doi.org/10.1002/ejsp.2420250106>

- Pettigrew, T. F., Wagner, U., & Christ, O. (2008). Who opposes immigration? Comparing German with North American Findings. *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, 4(1), 19-39. <https://doi.org/10.1017/s1742058x07070038>
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L.R. (2011). *When Groups Meet: The Dynamics of Intergroup Contact*. Psychology Press
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741-763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Rapp, C. (2016). *Is It All the Same? Forms of Racial Prejudice, Their Origins and Consequences Reconsidered*. In *3d ESS Conference*. https://www.europeansocialsurvey.org/docs/about/conference/RAPP_Is-It-All-the-Same.pdf
- Rucker, J. M., Murphy, M. C., & Quintanilla, V. D. (2019). The immigrant labeling effect: The role of immigrant group labels in prejudice against noncitizens. *Group Processes & Intergroup Relations*, 22(8), 1139-1160. <https://doi.org/10.1177/1368430218818744>
- Runciman WG. 1966. *Relative Deprivation and Social Justice*. Routledge & Kegan Paul
- Rudasill, K. M., Snyder, K. E., Levinson, H., & L. Adelson, J. (2017). Systems view of school climate: a theoretical framework for research. *Educational Psychology Review*, 30(1), 35-60. <https://doi.org/10.1007/s10648-017-9401>
- Saguy, T., & Dovidio, J. F. (2013). Insecure status relations shape preferences for the content of intergroup contact. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(8), 1030-1042. <https://doi.org/10.1177/0146167213487078>

- Satherley, N., Sibley, C. G., & Osborne, D. (2020). Ideology before party: Social dominance orientation and right-wing authoritarianism temporally precede political party support. *British Journal of Social Psychology*. <https://doi.org/10.1111/bjso.12414>
- Schmitt, M. T., & Wirth, J. H. (2009). Evidence that gender differences in social dominance orientation result from gendered self-stereotyping and group-interested responses to patriarchy. *Psychology of Women Quarterly*, 33(4), 429-436.
<https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2009.01520.x>
- Sears, D. O., & Henry, P. J. (2005). Over thirty years later: A contemporary look at symbolic racism. *Advances in Experimental Social Psychology*, 37, 95–150.
- Sibley, C. G., & Barlow, F. K. (2018). An introduction to the psychology of prejudice. In C. Sibley & F. Barlow (Eds.), *The Cambridge handbook of the psychology of prejudice: Concise student edition* (pp. 3-20). University Press.
- Sidanius, J., Hudson, S. T., Davis, G., & Bergh, R. (2018). The theory of gendered prejudice: A social dominance and Intersectionalist perspective. *The Oxford Handbook of Behavioral Political Science*.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190634131.013.11>
- Sidanius, J., Cotterill, S., Sheehy-Skeffington, J., Kteily, N., & Carvacho, H. (2016). Social Dominance Theory: Explorations in the Psychology of Oppression. In C. Sibley & F. Barlow (Eds.), *The Cambridge Handbook of the Psychology of Prejudice* (pp. 149-187). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316161579.008>
- Sinn, J. S., & Hayes, M. W. (2018). Is political conservatism adaptive? Reinterpreting right-wing authoritarianism and social dominance orientation as evolved, Sociofunctional strategies. *Political Psychology*, 39(5), 1123-1139.
<https://doi.org/10.1111/pops.12475>

Smith, H. J., Pettigrew, T. F., Pippin, G. M., & Bialosiewicz, S. (2012). Relative deprivation. *Personality and Social Psychology Review, 16*(3), 203-232.

<https://doi.org/10.1177/1088868311430825>

Smith, H. J., & Pettigrew, T. F. (2015). Advances in relative deprivation theory and research. *Social Justice Research, 28*(1), 1-6. <https://doi.org/10.1007/s11211-014-0231-5>

Smith, H. J., Ryan, D. A., Jaurique, A., Pettigrew, T. F., Jetten, J., Ariyanto, A., Autin, F., Ayub, N., Badea, C., Besta, T., Butera, F., Costa-Lopes, R., Cui, L., Fantini, C., Finchilescu, G., Gaertner, L., Gollwitzer, M., Gómez, Á., González, R., ... Wohl, M. (2018). Cultural Values Moderate the Impact of Relative Deprivation. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 49*(8), 1183–1218.

<https://doi.org/10.1177/0022022118784213>

Stanley, S., Milfont, T. L., Wilson, M., & Sibley, C. G. (2018). The influence of social dominance orientation and right-wing authoritarianism on environmentalism: A five-year cross-lagged analysis. <https://doi.org/10.31219/osf.io/sbrpz>

Sue, D. W., Capodilupo, C. M., Torino, G. C., Bucceri, J. M., Holder, A. M., Nadal, K. L., & Esquilin, M. (2007). Racial microaggressions in everyday life: Implications for clinical practice. *American Psychologist, 62*(4), 271-286.

<https://doi.org/10.1037/0003-066x.62.4.271>

Sugiura, H., Mifune, N., Tsuboi, S., & Yokota, K. (2017). Gender differences in intergroup conflict: The effect of outgroup threat priming on social dominance orientation. *Personality and Individual Differences, 104*, 262-265.

<https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.08.013>

Tagar, M. R., Hetherington, C., Shulman, D., & Koenig, M. (2017). On the path to social dominance? Individual differences in sensitivity to intergroup fairness violations in

early childhood. *Personality and Individual Differences*, 113, 246-250.

<https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.03.020>

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Nelson-Hall.

Taylor, M. (2001). Fraternal Deprivation, Collective Threat, and Racial Resentment: Perspective on White Racism. In I. Walker & H. Smith (Eds.), *Relative Deprivation: Specification, Development, and Integration* (pp. 13-43). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511527753.002>

Thomsen, J. P., & Rafiqi, A. (2015). The contact–prejudice relationship among ethnic minorities: Examining personal discrimination as a boundary condition. *Ethnic and Racial Studies*, 39(10), 1886-1904. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1110609>

Thomson, S., & Ip, E. C. (2020). COVID-19 emergency measures and the impending authoritarian pandemic. *Journal of Law and the Biosciences*. <https://doi.org/10.1093/jlb/ljaa064>

Turner, R. N., Hodson, G., & Dhont, K. (2020). The role of individual differences in understanding and enhancing intergroup contact. *Social and Personality Psychology Compass*, 14(6). <https://doi.org/10.1111/spc3.12533>

Urbanska, K., & Guimond, S. (2018). Swaying to the extreme: Group relative deprivation predicts voting for an extreme right party in the French presidential election. *International Review of Social Psychology*, 31(1), 1-12. <https://doi.org/10.5334/irsp.201>

Van Hiel, A. V., & Mervielde, I. (2005). Authoritarianism and social dominance orientation: Relationships with various forms of racism. *Journal of Applied Social Psychology*, 35(11), 2323-2344. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2005.tb02105.x>

Velez, Y. R., & Lavine, H. (2017). Racial diversity and the dynamics of authoritarianism.

The Journal of Politics, 79(2), 519-533. <https://doi.org/10.1086/688078>

Vilanova, F., Koller, S. H., & Costa, Â. B. (2019). Mediation effects of right-wing authoritarianism factors in the path religiosity - prejudice towards sexual and gender diversity. *Psychology & Sexuality*, 1-10.

<https://doi.org/10.1080/19419899.2019.1688379>

Villiano, P., & Zanni, B. (2007). Social dominance orientation and prejudice in an Italian sample. *Psychological Reports*, 101(6), 614-616.

<https://doi.org/10.2466/pr0.101.6.614-616>

Wang, M. T., & Degol, J. L. (2016). School climate: A review of the construct, measurement, and impact on student outcomes. *Educational Psychology Review*, 28(2), 315-352.

Wei, J., Pomerantz, E. M., Ng, F. F., Yu, Y., Wang, M., & Wang, Q. (2019). Why does parents' involvement in youth's learning vary across elementary, middle, and high school? *Contemporary Educational Psychology*, 56, 262-274.

<https://www.doi.org/10.1016/j.cedpsych.2018.12.007>

West, K., Turner, R. N., & Levita, L. (2015). Applying imagined contact to improve physiological responses in anticipation of intergroup interactions and the perceived quality of these interactions. *Journal of Applied Social Psychology*, 45, 425-436.

<https://doi.org/10.1111/jasp.12309>

Womick, J., Ward, S. J., Heintzelman, S. J., Woody, B., & King, L. A. (2019). The existential function of right-wing authoritarianism. *Journal of Personality*, 87(5), 1056-1073. <https://doi.org/10.1111/jopy.12457>

- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T., & Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 73–90. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.73.1.73>
- Χρυσοχόου, Ξ. (2005). *Πολυπολιτισμική Πραγματικότητα. Οι κοινωνιολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας*. Ελληνικά Γράμματα.
- Yoxon, B., Grasso, M., Karampampas, S., & Temple, L. (2019). Prejudice and relative deprivation: The effects of self-referenced individual relative deprivation on generalized prejudice in European democracies. *European Societies*, 21(2), 280-302. <https://doi.org/10.1080/14616696.2019.1583356>
- Yoxon, B., Van Hauwaert, S. M., & Kiess, J. (2017). Picking on immigrants: A cross-national analysis of individual-level relative deprivation and authoritarianism as predictors of anti-foreign prejudice. *Acta Politica*, 54(3), 479-520. <https://doi.org/10.1057/s41269-017-0067-8>
- Zakrisson, I. (2005). Construction of a short version of the Right-Wing Authoritarianism (RWA) scale. *Personality and Individual Differences*, 39, 863-872. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.02.026>